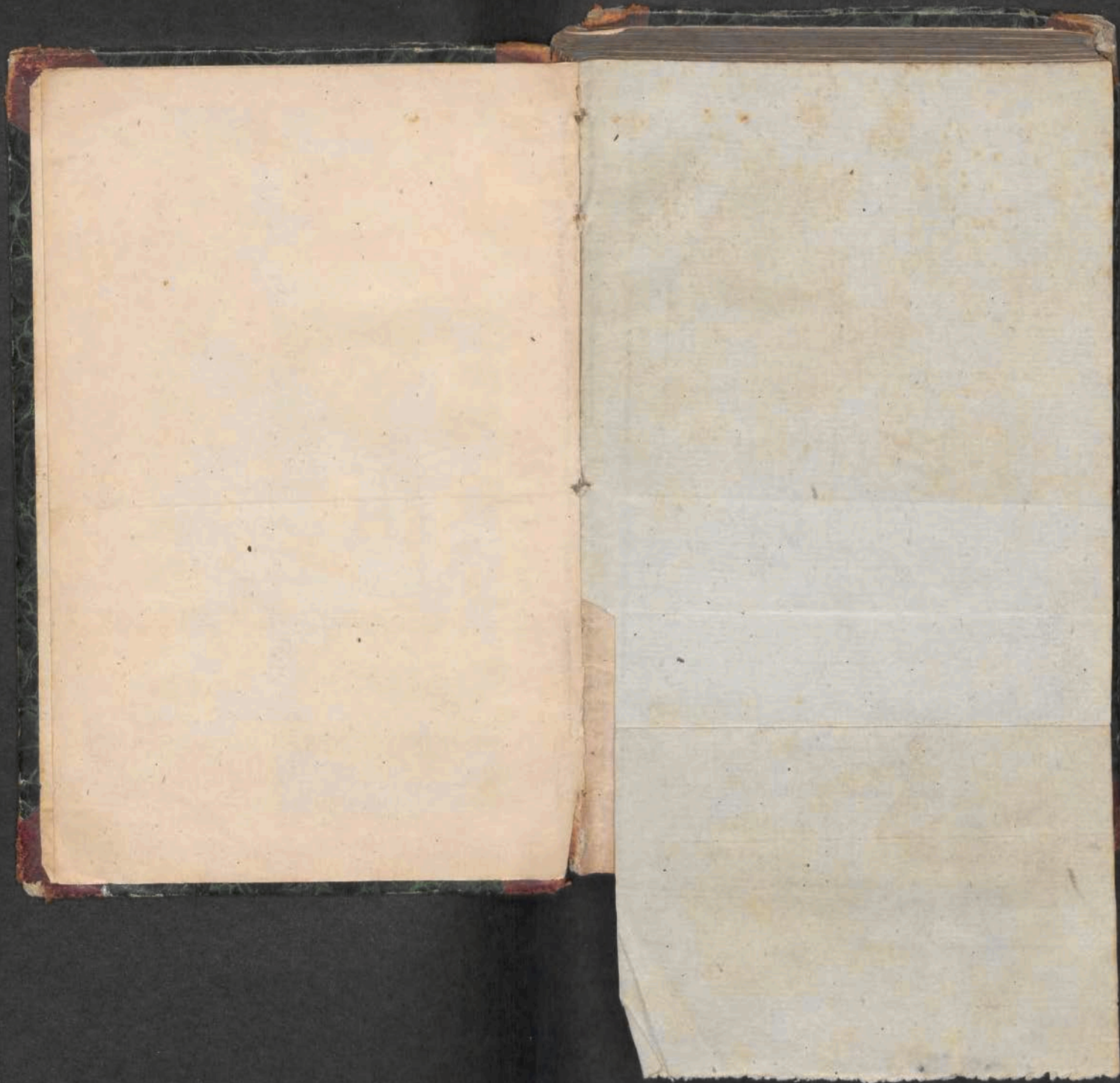

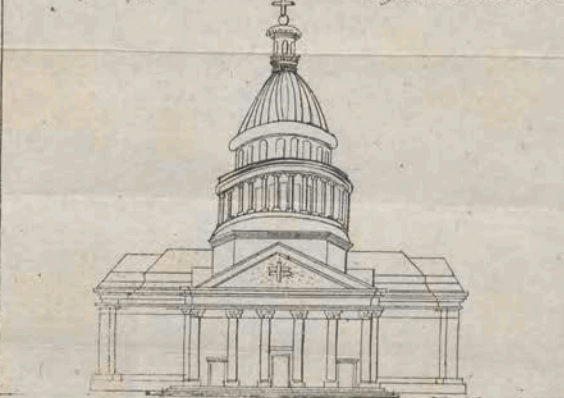

Mr. inw. 177396/68

Architektura Cywilna

M A Ł E
MUZEUM

D L A
PILNYCH DZIECI.

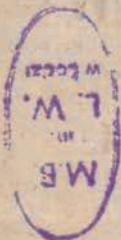
TOMIK I.

W WARSZAWIE,
NAKŁADEM A. BRZEZINY I KOMP.
PRZY ULICY MŁODOWEJ NR 481.

1830.

144396/68

ZA POZWOLENIEM CENZURY RZ. POW. E.

SPIS PRZEDMIOTÓW

Tomiku I.

	Stron.
O Językach	1.
O Loice	2.
O Grammatyce	2.
O Prozie	3.
O Rymotworstwie	4.
O Szlucie Pisania	5.
O Ortografii	5.
O Kropkowaniu	5.
O Wymawianiu	6.
O Rebryce	6.
O Matematyce w Ogólności	7.
O Arytmetyce	8.
O Algebrze	10.
O Jcometrii	11.
O Rysunku	11.
O Architekturze	12.
O Architekturze Cywilnej	13.
O Architekturze Wojskowej	14.
O Architekturze Morskiej	18.
O Malarstwie	21.
O Rzeźbie	23.
O Sztycharstwie	24.
O Muzyce	25.
O Umiejętnościach Naturalnych	29.
O Kosmografii	29.

	Stron
O Sferze	33.
O Geografii	36.
Geografija Królestwa Polskiego	42.
Historija Naturalna	46.
Botanika	51.
Mineralogija	53.
O Geologij	55.
Fizyka	56.
Hydrostatyka	57.
Hydraulika	58.
Mechanika	59.
O Meteorach	59.
O Wiatrze	60.
O Głosie	61.
O Wodzie	62.
O Ogniu	63.
O Światele	63.
O Astronomii	64.
O Czasie	66.
O Zaćmieniach	68.
O wzdymaniu i opadaniu Morza	69.
O Magnesie	70.
O Elektryczności	71.
O Trombach	73.
O Mitologij	74.
Wojna Trojańska	80.
Siedem cudów świata	82.

MAŁE MUZEUM

D L A

PILNYCH DZIECI.

O JĘZYKACH.

Języki nieodbicie są potrzebne abyśmy byli zrozumianemi i mogli zrozumieć drugich, nauki powinny się rozpoczynać od nich. Językiem nazywamy wyrazy i sposoby wystowienia się i wypisania, których używają rozmaite Narody, te się dzielą nażywotne, czyli będące teraz w używaniu jak np. Francuzki, Angielski, Niemiecki, Polski i na nie żywotne czyli te któremi niegdyś mowiono a teraz żadnym narodzie nie są używane, jak np. Hebrajski, Grecki i Łaciński, ale

których uczyć się potrzeba dla zrozumienia dzieł starożytnych Autorów którzy jeszcze po dziś dzień są wzorami we wszystkich rodzajach.

O LOICE.

Umiejętność ta uczy sztuki dobrze myślenia i mówienia, celem i jej są cztery działania umysłu jak *pojęcie, zdanie, dowodzenie i sposób wykładu*. Ztąd widzieć można, że Lojka służy do wynalezienia prawdy, uporządkowania myśli i wyłożenia ich jasno i wiernie.

O GRAMMATYCE.

Grammatyka jest sztuką mówienia i pisanja poprawnie stosownie do ducha języka którego używamy. Mową nazywamy zbiór wielu okresów w jednym przedmiocie. Zwyczajnie liczą ośm części mowy. Imię Zaimek, Imiesłów Słowo, Przysłówek, Przyimek, Spojnik i Wykrzyknik.

Przez ten wyraz styl rozumie się sposób pisanja; Styl powinien być stosownym do przedmiotu.—Myśli swoje można wyrażać prozą lub wierszem.—Są także dwie mowy.—Mowa ustna i mowa pisana.—Sztuka mowy ustnej zasadza się na doborze wyrazów, ich wymowieniu, na ruchu, akcji i tonie.—Sztuka mowy pisanej zasadza się na dobrem wykształtowaniu pewnych znaków lub harakterów co my zowiemy kaligrafią, na Ortografii i kropkowaniu.

O PROZIE.

Proza jest zwyczajną mową ludzi używają i jej w dziełach umiejętności, w historyi, w handlu w czynnościach potocznych, w listach, na kazalnicy, w katedrze i w Sądzie; każdy rodzaj wymaga stylu sobie właściwego, trzy są gatunki stylu 1° Styl prosty czyli Lakoniczny. 2° Styl umiarkowany.—3° Styl Szczętny. —

O RYMOTWORSTWIE.

Rymotworstwo jest sztuką poddania swych myśli pod jarzmo liczby zgłosek, średniowki i rymu; nie tylko wymaga aby reguły które przepisuje ściśle zachowanemi były, ale nadto aby myśli obrazy i wyrażenie onych były Poetyczne. — Jest wiele rodzajów Poezyi, *jako to Poezyja Liryczna* która obejmuje *Ody kantaty*. — *Poezyja Drammatyczna* jak tragedija i komedija. — *Poezyja Epiczna* należąca do Epopei. *Poezyja Święta* opiewająca przedmioty Religijne, *Poezyja Żartobliwa* zajmująca się fraszkami. — Poeta stosownie do przedmiotu może użyć wiersza tyło sylabowego jakiego mu się podoba w Polskiem języku wiersze są od 4 do 13 sylab. Chociaż poezija jest sztuką niemożna się jednak iéj nauczyć, trzeba koniecznie rodzić się Poetą.

O SZTUCE PISANIA.

Pisanie jest sztuką wykształcenia piórem znaków umowionych zwanych literami czyli alfabetem. Język Polski ma ich 24. — Pisanie iest sztuką najużyteczniejszą towarzystwu ludzkiemu, ono iest duszą handlu, obrazem przeszłości i posłańcem myśli. Żydzi i wschodnie narody piszą od prawej do lewej ręki, Chińczycowic zgóry nadół; a wszystkie inne narody od lewej do prawej ręki. —

O ORTOGRAFII.

Ortografija jest sztuka pisania wyrazów poprawnie wszystkiemi literami na które się zgodzono, każdy umieć ją powinien, złe pisanie jest dowodem zaniedbanego wychowania.

O KROPKOWANIU.

Jest to sztuka mieszczczenia w pisaniu swoim pewnych znaków dla oznacze-

nia rozmaitych przestanków które powinny być robione w czytaniu i dla odznaczenia rozmaitych części mowy. Znaki te są komma (,) średnik (;) punkt (.) dwukropek (:) znak zapytania (?) wykrzyknik (!) używanym jeszcze bywa łącznik (-) i cudzysłów („).

O WYMAWIANIU.

Jest to sposób mniej lub więcej gładszy, mniej lub więcej dobitniejszy wydania wyrazów. — *Poruszenia* powinny być urozmaicać stosownie do uczuć i położenia mówiącego. *Ton* powinien być już to gromiący, już tkliwy już wzniosły stosownie do rzeczy, lecz w końcu mówca powinien zupełnie wzruszyć słuchacza. —

O RETORYCE.

Retoryka jest sztuką mówienia oką-
żdej rzeczy w sposobie jej przyzwoitym.

Celem więc Retoryki jest torować drogę do wymowy. Mowa dzieli się na pięć podziałów. Na *Wstęp* to jest przygotowanie umysłu do słuchania tego co ma nastąpić *opowiadanie dowodzenie* gdy mówca popiera dowodami rzecz swoją *zbiwanie* gdy odpiera i niszczy dowody przeciw sobie służące, *domowienie* czyli zamknięcie mowy. —

O MATEMATYCE W OGÓLNOŚCI.

Matematyka jest w powszechności nauką podającą sposoby rachowania i mierzenia zposiadania jej wynikać korzyści nieocenione. — Nauka Matematyki wymaga największej uwagi bo cała składa się z rozumowań, jest ona zastosowaną do wszystkich sztuk i nauk i tym jest pożyteczniejszą dla tych którzy się przykładają do niej iż nadaje umysłowi dokładność. — Umiejętności matematyczne dzielą się na dwojaki na czyste takie-

mi są Arytmetyka, Algebra, Geometria, Kalkuł diferencjalny i Kalkuł integralny. — I na mieszane jako Mechanika, Hydronamika, Astronomija, Optyka, Akustyka które także składają część Fizyki. —

O ARYTMETYCE.

Arytmetyka jest umiejętność traktująca o liczbach i działaniach jakie z nimi odbywać można. Dwa są gatunki liczb, liczba doskonała i liczba ułamkowa. —

Działań główniejszych które się odbywają z liczbami jest cztery a te są.

1. *Dodawanie* jest to działanie przez które przydając jedną liczbę do drugiej ze wszystkich robi się summa ogólna

np. 50

25

75 jest sumą ogólną.

2. *Odejmowanie* odbywa się odejmując mniejszą liczbę od większej wypada ztąd liczba jest pozostałością

np. 50

25

25 jest pozostałością.

3. *Mnożenie* zasadza się na powtarzaniu iednej liczby zwanęj mnożną tyle ile jest jedności w drugiej liczbie zwanęj mnożnikiem wypadłość ztego zowie się iloczynem.

np. 50 jest liczbą mnożną

25 mnożnikiem

250

100

1250 jest iloczynem.

4. *Dzielenie* zasadza się na wyszukiwaniu wiele razy liczba podzielona mieści się razy winnej liczbie zwanęj

dzielnikiem wypadła ztąd summa nazywająca się wielorazem

$$\text{np. } 25 \overline{) 50} \quad 2 \text{ — tu } 25 \text{ jest dzielnikiem}$$

$$\underline{\underline{50}}$$

50 liczbą podzieloną a 2 wielorazem. —

Dla dowiedzenia się czy te działania dobrze są zrobione przekonać się można o dodawaniu przez odejmowanie. O odejmowaniu przez dodawanie toż samo działanie służy do przekonania się o mnożeniu. A przez mnożenie przekonać się można o dzieleniu.

Prócz tych działań jest wiele jnych które są tylko przystosowaniem do powyższych czterech.

O ALGEBRZE.

Algebra jest Arytmetyką ogólną która zamiast liczb używa liter ułatwia ona niezmierny postęp Arytmetyce i Jeometrii. —

O JEOMETRYI.

Jeometrija jest umiejętnością mierzącą ciała, każde ciało ma trzy rozmiary to jest długość, szerokość i głębokość czyli grubość. —

Linija jest to długość niemająca ani szerokości ani grubości. *Powierzchnia* ma tylko dwa wymiary długość i szerokość. — *Bryła* ma trzy wymiary długość, grubość i szerokość. —

Ztąd Jeometrija dzieli się na trzy części na *Lineanetriję* trudniącą się wymiarem linij, na *Planimetriję* podającą sposoby mierzenia powierzchni i na *Steryometriję* mierzącą bryły.

O RYSUNKU.

Rysunek jest sztuką wyobrażenia figury albo kształtu iakéj bądź kolwiek rzeczy jak np. Osoby, drzewa, domu etc.

Gdy rysunek zastosowany jest do Geometrii zowie się Planem. Używa się ołówka piora lub pędzla dla naznaczenia przedmiotu który chcemy wydać. W zdejmowaniu planów i w Architekturze, używa się wielu rozmaitych narzędzi któremi mierzy się rzecz rysować się mająca, stosując zawsze dotego reguły Jeometryczne.

Aby dobrze rysować widoki znać potrzeba Geometrię opisowcą (*descriptive*) aby rysować figury potrzeba się uczyć zasad proporcij.

O ARCHITEKTURZE.

Architektura jest w ogólności sztuką budowania; i wtém ją biorąc znaczeniu jest bardzo starożytną, ale dziś zowie się Architekturą sztuka budowania Gmachów publicznych lub prywatnych podług jednego z pięciu znanych

porządków lub podług wszystkich pięciu. — Dzieli się ona na trzy gałęzie to iest, na Architekturę Cywilną, Wojkową i Morską. —

O ARCHITEKTURZE CYWILNEY.

Najstarożytniejszymi pomnikami nam znajomymi są Egipskie, proste w swem kształcie, ubogie w ozdobach ale zadziwiające swoim ogromem, odniosły tryumf nad czasem wszystko niszczącem przez swą nadzwyczajną trwałość. Grecy wydoskonaili tę sztukę i odkryli proporcję Rzymianie do najwyższego stopnia posunęli, Arabowie mają swoją dziwną i szczególną architekturę, z której wyprowadzono u nas rodzaj zwany Gotyckim. — Architektura Grecka łączy w sobie najwięcej proporcij i pięknych kształtów, i tę najbardziej usiłujemy naśladować, jednakowoż zwyczaj

i obyczaje nasze różniąc się od Greckich musiały mieć wpływ na to naśladownictwo, i ztego powstała Architektura tak nazwana tego czesna dla odróżnienia iéj od Greckiej i Rzymskiej która jest znaną pod nazwiskiem Architektury starożytnéj.

Pięć znaczniejszych jest porządków Architektonicznych a te są 1. Dorycki. 2. Jonicki. 3. Koryneki. 4. Złożony. 5. Toskański. Nauka Matematyki i Rysunek są nie odbicie potrzebne Architektowi. —

O ARCHITEKTURZE WOYSKOWÉY.

Architektura Wojskowa będąc sztuką fortyfikowania miast, dzieli się na fortyfikacją naturalną i fortyfikacją sztuczną. Pierwszą jest gdy samo położenie miejsca utrudnia przystęp do niego taką byłoby, miejsce na gorze spadzistój, lub otoczone trzęsaw-

skami głębokimi, taką nakoniec gdzie natura prawie nie niepotrzebuje od sztuki aby zabezpieczyć się od wszelkich pokuszeń nieprzyjaciela.

Fortyfikacją sztuczną przeciwnie jest ta w której sztuka i geniusz mogą zastąpić brak obrony naturalnej i postawić w stanie odparcia attaków nieprzyjacielskich. Dzieła wykonane w tym celu zowią się Twierdzami. Dzieła jeszcze fortyfikacją sztuczną na dwie części na trwałą i czasową.

Trwałej używa się w miejscach lub przejściach które powinny zawsze stać opór nieprzyjacielowi, czasowe zaś w wojnie, gdy chcemy ufortyfikować jakowy posterunek, oboz, most etc. Trwa ona przez czas tylko kampanij.

Twierdza składa się z *wału* z *fossy* i *drogi skrytej*. Wał jest to wzniosłość ziemi która otacza twierdzę dla zamknięcia wnijsia nieprzyjacielowi; wy-

no pomiędzy sobą spojonych. Zostawują w nich tylko otwory dla karabinów potrzebne, pale te zowią się palissadą.— Jeszcze są po Glacis fortyfikacje które się zowią, *bastionami lub narożnikami, kasztel półksiężyczny, linije policzkowe, okopy rogate, szance opółbeluardach i tyłuż kortynach reduty*. Ale opis tych przedmiotów pożytecznym jest tym tylko którzy poświęcają się szczególniejszej nauce fortyfikacji my ograniczymy się tylko opisem Cytadelli.

Cytadella jest to miejsce ufortyfikowane od strony miasta i pola; przeznaczone do utrzymania mieszkańców w posłuszeństwie. I dlatego miasto nigdy nie jest obronnym od strony cytadelli, która tak jest położoną iż może rozrządzać wodą, tak iż bądź czy mieszkańcy lub nieprzyjaciół opanuje miasto niemogą onę odjąć. Cytadella powinna być mocniej fortyfikowaną jak miasto, ponieważ gdy-

by była słabszą, nieprzyjaciół rozpoczynaliby atak od niej a stawszy się jej, byłby tym samym i miasta panem gdy tym czasem będąc zmuszonym atakować miasto, musi po wzięciu onego odbywać drugie oblężenie cytadelli. Architekci takowych budowli zowią się Inżynierami, Nauka matematyki nieodbycie jest im potrzebną. —

O ARCHITEKTURZE MORSKIEJ.

Jest to sztuka budowania okrętów, aponieważ się łączy z sztuką obrotów morskich przeto obiedwie obejmujemy pod jednym nazwiskiem Żegluga.

Okręt jest to statek ciesielski zbudowany sposobem właściwym do pływania po wodzie rozmiary jego są; długość i głębokość. Sztuką żeglarską jest umiejętność ucząca nas przeprowadzenia okrętu z jednego miejsca na drugie, poznawania zawsze w jakim się znajdują żeglujący miejscu, co trzeba robić

przypomocey wiatrów, busoli, steru wiosła i kart jeograficznych. —

Dwa są rodzaje okrętów, wojenne i handlowe trzy są rzędy wojennych okrętów podług większej lub mniejszej ich wielkości; trzy te rodzaje składają Eskadrę, *Okręt liniowy* inne zowią się *fregatami*.

Mała fregata pływająca zapomocą wiosła i żagli zowie się *Korwetą*. *Szalupa* jest to lekki statek przeznaczony do usług okrętowych, używają jej wczasie wylądowania główniejsze części okrętu są *Sztaba albo przód okrętu* zachodząca najpierwsza w morze; *Rufa albo tył*; *Rudel* przeznaczeniem jego jest kierować okrętem i obracać go jest to najgłówniejsza część w obrotach; *Most albo pokład* jest to podłoga na której ustawiają armaty w baterii. *Maszt* jest wielki pień drzewa osadzony w okręcie dla przyczepienia żagli i drągów masz-

towych, takich masztów jest cztery na wielkim okręcie. *Wielki maszt* w środku *Maszt Misaine* od strony sztaby *Maszt Artimon* od strony Rudla i *Maszt beaupre* schylony na sztabie okrętu. Żagle są zbiorem wielu sztuk płotna pozszywanych z sobą, które przyczepiają się do drągów masztowych dla korzystania z wiatru który nadymając one tём samém pcha okręt, jest ich trzy głównych; *wielki żagiel*, *żagiel misaine* i *żagiel Artimon* inne tylko służą w pomoc tym. —

Busola czyli kompas morski jest narzędzie najużyteczniejsze marynarzom jest to pudełko mające położoną w sobie horyzontalnie igłę żelazną dobrze na magnesowaną, obracającą się wolno na czopku. Szybkość okrętu dobrze żeglującego wynosi 20 mil na godzinę. — Nie można być ani dobrym Maryna-

rzem, ani Inżynierem budowniczym okrętowym nieznając Matematyki.

XIX

755

O MALARSTWIE.

Jest to sztuka która przez linie i dobór kolorów wystawia nam na kawale jakowej powierzchni wszystkie przedmioty pod zmysły nam podpadające. Ma ona trzy główne części, Rysunek o którym już wspomnieliśmy Kompozycją i Koloryt.

Pod nazwiskiem Kompozycyi zawiera się przedmiot czyli pomysł i rozłożenie onego. Koloryt zaś jest sztuką naśladowania wszystkich kolorów.

Ośm jest rodzajów malowania. 1° Malowanie *wodnemi kolorami* jest najstarszytniejsze odbywa się ziemiami różnych kolorów pomieszanemi z wodą i klejem, tego sposobu używają do malowania dekoracji. 2° *Malowanie alfre-*

sco wykonywa się na murach i sklepieniach zatynkowanych dwoma pokładami wapna ordynaryjnego. 3ª Olejne malowanie będące wużyciu od dawnych czasów. Kolory w takowem malowaniu mają nadzwyczajne życie i nie szkodzi im wcale ani woda ani wilgoć. 4^a *Malowanie pastelowe*. Pastelami nazywają się ołówki rozmaitych kolorów malowanie to wydaje piękną axamitność ale jest nietrwałe. 5^a *Malowanie woskowe* odbywa się kolorami z woskiem i ogniem jest trudne do wykonania. 6^a *Malowanie miniaturowe*. Bardzo szacowane w portretach i w mniejszych dziełach. 7^a *Malowanie kameowe*. Wykonywa się jednym kolorem na dnie innego koloru. Używają go w płasko-rzeźbach marmurowych. 8^a *Malowanie emaliowe*. Jest najtrwalsze i najświeższe gdy jest dobrze wykonanem, kolory chwytają się emalij zapomocą ognia. —

Główniejsze terminy malarskie są *Gruppa* jest to zbiór wielu figur ludzkich lub zwierzęcych mających związek po między sobą. *Cienie* w malarstwie są to miejsca najbardziej ponure w obrazie, a które wydają tém mocniej światłość innych, wielką sztuką malarza jest umieć ochraniać światłości i cieni cienie nie są jednakowoż całkiem pozbawione jasności. *Draperija* jest wystawieniem sukni i jej załomków i całego składu materji *Wernix* jest to płyn gęsty i lepki którego używają aby uczynić obrazy świetniejszymi. Robią go z oleju lnianego i aloesu.

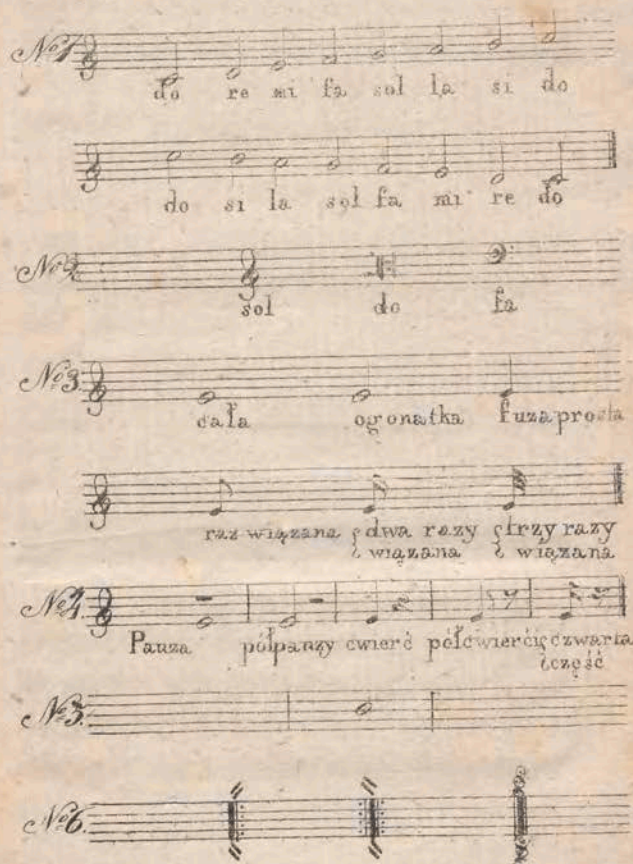
O RZEźBIE.

Rzeźba jest to sztuka która zapomocą rysunku i dłuta naśladuje przedmioty natury. Rzeźbiarz roboty swoje odbywa na rozmaitych rzeczach na marmurach kamieniach złocie, srebrze, mie-

dzi i drzewie wykonywa one wykuwając lub wpłaskorzeźbie. *Płaskorzeźba* zowie się robota wypukła nieco mająca grunt tegoż samego materyału. Sztuka Giserska używaną bywa także do rzeźby, bo obejmuje w sobie topienie kruszców dla robienia z nich posągów figur i rozmaitych ozdób zawiera także sposób odlewania figur i potretów z gipsu w umyślnie na to urządzonych formach; przez co uprawiający piękne sztuki małym kosztem mogą nabywać najlepsze wzory.

O SZTYCHARSTWIE.

Powszechnie sądzą, że było wynalezionym przez niejakiego Masso Finiguerra złotnika w Florencji. Dwa są głównejsze gatunki sztychu sztych na drzewie i sztych na miedzi. Wsztychu na drzewie wszystkie rysy są wypukłe;

a' na miedzi w głębi. Dwa są rodzaje sztychu na miedzi sztych rylcowy i sztych a leau forte i ten najwięcej jest w używaniu. Sztych rylcowy jest najtrudniejszy i najwięcej szacowany.

O MUZYCE.

Muzyka jest sztuką, która nas uczy własności głosów z których wyprowadza się meledija i harmonija.

Głos ludzki ma dźwięki już wyższe, już niższe. Te rozmaite dźwięki zowią się *Tonami*, odległość pomiędzy jednym, a drugim tonem, zowie się także Tonem. Gamma jest to alfabet muzyczny. Tak go wyobrażają Ner 1.

Dwa razy się powtarza nuta *do* aby była oktawa, oktawa jest to powtórzenie nóty w odległości diatonicznej. Gamma składa się z 7. not z których pięć jest całkowitemi tonami, a dwie pół tonami. Dwa te pół tony są od *Mi* do

Fa i od *Si* do *do* Można tyle robić oktaw ile jest nut w muzyce.

Pięć linii równo odległych na których piszą się nuty, zowią się fundamentalnymi, dodają się małe linijki nad fundamentalnymi i pod niemi, już to dla wzniesienia głosu, już to dla spuszczenia.

Kluczem nazywa się znak, który oznacza nazwisko nuty, gdyż nuta położona na tej samej linii co klucz, bierze jego nazwisko. Trzy są klucze w muzyce Nr 2. Klucz *Sol* kładzie się na drugiej linii. Klucz *Fa* na trzeciej i czwartej linii, a klucz *Do* na czterech pierwszych liniach.

Wartość nut, zmienia się co do kształtu i nazwisk jak następuje. Nr 3.

Cała nuta ma w sobie dwie, ogonatki, a cztery proste fuzy, szesnaście raz, wiązanych, trzydzieści dwie, dwa razy wiązanych. Tyle jest znaków dla oznaczenia czasu milczenia, wiele jest pauzów. Nr 4.

Pauza wynosi całą nutę, pół pauzy, fuzę prostą, ćwierć, fuzę raz wiązaną, można o połowę podnieść wartość nuty, dodając znak nazywający się punktem n. p. Nr 5. Takowa cała nuta wynosi całą nutę i pod nuty co wyrównywa trzem pół nutom.

Są jeszcze rozmaite znaki które się kładą przy kluczach, lub przy nutach a te służą do podwyższenia lub zniesienia głosu krzyżyk ($\sharp$) służy do podniesienia głosu, opół tonu, Bemol (b) zniża głos o pół tonu: a taki znak ($\flat$) zwraca głos do pierwotnego tonu.

Takt jest zakończenie wartości nut, takt się naznacza liczbą położoną przy kluczu. W muzyce każdy takt osobno odznaczają linijkami prostopadłymi trzy są gatunki taktu na dwa, na trzy i na cztery w takt.

Kandencija oznacza się takim znakiem $\times$ Synkopą zowie się nuta któ-

rój początek zaczawszy się w jednym czasie kończy się w drugim; łącznik który jest gatunkiem Synkopy znaczy się tak $\frown$ albo $\smile$ oznacza on że ta nuta powinna się zaokrąglić którą taki znak okrywa.

Odsyłacz czyli małe powtorzenie tak się znaczy — a wielkie powtorzenie tak Nr 6. dzieli ten znak ariją na dwie części z których każda po dwa razy się powtarza.

Korona lub ferma czyli spoczynek tak się oznacza $\cap$ sprawia ton słabiejący i zawiesza jego wzmocnienie.

Można widzieć w nutach muzycznych małe notki które są tylko jedynie przydane dla upiększenia, powinny być one oddane z lekkością i całkiem się do taktu nie liczą.

Różne są rodzaje muzyk z których główniejsze są: Owertura, Symfonia, Kwintet, Kwartet, Tercet, Duet,

Koncert, Sonata. Owertura jest częścią muzyki rozpoczynająca operę. Synfonia wykonywana bywa przez wielką liczbę instrumentów.

O UMIEIĘTNOŚCIACH NATURALNYCH.

Jest ich trzy główniejszych: Historija Naturalna, Fizyka i Chemija.

Historija Naturalna uczy nas poznawać wszystkie ciała natury po ich powierzchniowych znakach, niezajmując się ich własnościami, dzieli się na 6 części na Kosmografią, Geografią, Historiją zwierząt, Botanikę, Mineralogiją i Geologiją. —

KOSMOGRAFIJA.

Opisuje nam świat który jest zbiorem wszystkich ciał niebieskich istniejących na jego przestrzeni i mieści w sobie ziemię i gwiazdy najdalsze.

Słońce i wszystkie ciała ciemne dotąd znane któremi są Planety, i ich Satellites, komety tworzą tak zwany System.

Słońce krąg ten błyszczący, oświeca ziemię i wszystkie ciała ciemne naszego systematu. Ma ono średnicy blisko 159,500 mil a więc około 1000 razy jest większą od średnicy ziemi z kąd wypada, że słońce 1,400,000 razy większe jest od ziemi. Dawniej mniemano, że słońce obraca się koło ziemi, ale przekonano się przeciwnie, że ona obraca się koło niego, ale i słońce odbywa obrót koło swęj osi a to w 25 dniach i 12 godzinach.

Planety są ciała ciemne obracające się koło słońca biorą od niego swą światłość, liczą ich siedem stosownie do porządku w jakim są oddalone od słońca np. *Mercury, Venus, Ziemia, Mars, Jowisz, Saturn, Uranus*. Cztery inne

planety niedawnemi czasami odkryto to jest: *Wetę, Junonę, Ceres i Pallas*. Bydź może, że jeszcze Astronomowie inne odkryją.

Każda planeta odbywa obrót w koło siebie i koło słońca. Obydwa te obroty dzieją się z wschodu na zachód.

Pallas odbywa swój obrót koło słońca w 4 lat. i 221 dni.

Ceres	—	—	4 — 220 —
Junona	—	—	4 — 180 —
Westa	—	—	3 — 240 —
Uranus	—	—	84 — — —
Saturn	—	—	29 — 166 —
Jowisz	—	—	11 — 313 —
Mars	—	—	1 — 322 —
Ziemia	—	—	— — 365 —
Venus	—	—	— — 220 —
Mercury	—	—	— — 91 —

Ciała niebieskie dzielą się na światłe jakimi są: słońce i gwiazdy, i na ciała ciemne, które niemają żadnej jasności z siebie, ale tylko ją biorą od ciał świat-

tych. Planety tym się różnią od gwiazd, że niemają tak skłnającego się światła jak one i że każda z nich ma swój właściwy kolor.

Ziemia obraca się koło swój osi w 24 godzinach, 56 minutach i 4 sekundach, a około słońca w 365 dniach, 6 godzinach, 9 minutach i 10 sekundach; średnica jej wynosi 1433 mil, a oddaloną jest od słońca najmniej na 17,000,000. mil. —

Xiężyc bierze światło od słońca i odbija jego promienie na ziemię, której jest Satellitą, obraca się około niej w 27 dniach, 7 godzinach, 45 minutach i 4 sekundach; średnia odległość xiężycy od ziemi wynosi 42,662 mil. Lunacjami zowiemy różne kształty w jakich nam się pokazuje wczasy swych zmian. Jest ich cztery, te są: *Nów, Pierwsza kwadra, Pełnia i Ostatnia kwadra.*

Gwiazdy stałe są ciała błyszczące same z siebie, nie są one naszym słońcem ale przypuszczają niektórzy, że mogą być słońcami około których Planety obrotu odbywają. Z pewnością ich odległości naznaczyć niemożna, ale wiemy, że te które są najbliższe ziemi są 200,000 razy dalej od niej jak słońce.

Podzielono gwiazdy w grupy które się zowią konstelacjami czyli znamionami niebieskimi dla ich mnogości podzielono je na konstelacje południowe i północne.

Starożytni znali tylko 12 Konstelacji zwanych znakami zodiaku jakimi są 3 znaki wiosenne Baran, Byk, Bliźnięta. 3 letnie Rak, Lew, Panna. 3 jesienne Waga, Niedźwiadek i Strzelec. 3 zimowe Koziorożec, Wodnik, Ryby.

O SFERZE.

Sferą czyli globem nazywamy kulę złożoną z kół których używamy w kosmografii do wskazania położenia gwiazd.

Sfery Armiliarne składają się z wielu punktów i wielu koł których znajomość nieodzownie jest potrzebną w Astronomii.

Głoby są kule na których są oznaczone położenia gwiazd podzielonych na konstelacje i te zowią się globami niebieskimi. — Te zaś na których oznaczone są położenia rozmaitych krajów zowią się globami ziemskimi.

Jużeśmy wyżej widzieli, iż ziemia się obraca, idealna ta linija czyli średnica na której ona ten obrót odbywa zowie się osią, najodleglejszy punkt osi na północ zowie się biegunem północnym a na południe biegunem południowym.

Koło, które na powierzchni naszej ziemi, równo jest oddalone od obu biegunów i dzieli ziemię na dwie równe części, zowie się równikiem.

Łuki poprowadzone od północy na południe przez równik i bieguny a dzielą-

ce w każdym miesiącu ziemię na część zachodnią i wschodnią, zowią się południkami.

Koło wielkie które przecina równik w dwóch punktach sobie przeciwległych zowie się Ekliptyką.

Linije równo odległe od równika i od siebie, poprowadzone w okrąg całej ziemi zowią się *równoleżnikami*.

Zwrotniki są małe koła w północnej i południowej półkuli blisko równika przerywają się w punktach w których Ekliptyka najbliższą jest bieguna północnego i południowego. Jeden z nich między równikiem i biegunem północnym leżący, zowie się *zwrotnikiem Raka* drugi zaś pomiędzy równikiem a biegunem południowym *zwrotnikiem Koziorozca*. —

Gdzie promienie słońca pionowo spadają, tam być musi goręcej niż gdzie indziej, im ukośniej spadają tém słab-

sze jest ich działanie. Z względu więc na zimno i ciepło podzielono ziemię na 5 stref. *Gorącą* leżącą z obu stron równika. *Północno umiarkowaną* pomiędzy zwrótnikiem raka i północnym kołem bieguna. *Południowo umiarkowaną* między zwrótnikiem koziorozca a południowym kołem bieguna oraz, na *Północno i południową* strefę zimną.

Punkt wprost nad głową naszą będący jaki sobie wystawiamy, zowie się *Zenith*, punkt zaś w drugim półkolu pod nogami naszemi zowie się *Nadyr*.

O GEOGRAFII.

Geografija jest umiejętność opisująca matematycznie, fizycznie i politycznie Glob ziemski, globem nazywa się ziemia bo jest okrągła, glob ten podzielony na dwa półkola położone obok siebie formuje tak nazwaną mapę świata.

Powierzchnia ziemi, która blisko ma 4500 mil w około a 1500 średnicy, dzieli się na ląd stały i wodę przestwór stałego lądu dotąd znanego, daleko jest mniejszym od wody. Cała powierzchnia ziemi dzieli się na 5 części to jest: Europę, Aziją, Afrykę, Amerykę i Nową Holandiją, od innych zwaną nową Oceaniką.

Europa jest najmniejszą częścią świata ale oraz i najpiękniejszą; główniejsze w niej Państwa są: Rossyja, Niemcy, Francija, Anglija, Włochy, Turcja Europejska, wszystkie jęj kraje położone są w strefie umiarkowanej, mimo to ku północy zimno jest nadzwyczajne w zimie, a w krajach południowych niezmiernie gorąco. Europa ma długości 525 mil to jest: od granic Rossyi, aż do granic Portugalii, szerokość jęj wynosi 400 mil od Morei do Norwegii czyli w ogóle 178,000 mil — główniejsze rzeki są: Ren, Dunaj, Tamiza, Tag, Po, Tyber, Nawa.

Azja od Kokinchiny aż do kraju Samojedów, ma więcćj jak 750 mil, a od ciążyny Dardanelskiej aż do granic najdalszych na wschodzie Kamczatki 1150 mil. — Część ta świata obejmuje Armeniją, Arabiją, Chiny, Georgiją, Indyje, państwa Mogola, Tibet, Japoniją, Persiją, Tatariją wielką, i Turcją Azyatycką; nie licząc w to wysp które są bardzo liczne. Azja wydaje zboże, ryż, wino, wyborne owoce, wszystkie rodzaje korzeni, złoto, srebro, perły, drogie kamienie, kość słoniową, porcelanę, pokost, materyje jedwabne, szale, pachnidła, kawę, herbatę; głównejsze rzeki w Azji są: Tygier, Eufrat, Ganges, Indus.

Afryka, mniejsza od Azji a większa od Europy jest mniej zaludnioną i mniej umiarkowaną jak te obiedwie, ma ona 700 mil — przestworu od przylądka do brój nadziei, aż do ciążyny Gibraltar-

skiej i blisko tyleż od ujścia morza Czerwonego, aż do przylądka Zielonego, oddzieloną jest od stałego lądu Azji przez między morze Suez, które ma 22 i $\frac{1}{2}$ mili szerokości. Klimat w Afryce jest nadzwyczajnie gorący i niezdrowy, grunt nieurodzajny wyjąwszy w Egipcie, znajdują się w Afryce owoce, przyprawy lekarskie, miny złota i srebra, znajduje się także mnóstwo drapieżnych zwierząt jakimi są: Lwy, Tygrysy, Lamparty, Pantery, Słonie, Nosorożce, Wielbłądy, Żebry, Strusie, Małpy, Krokodyle, etc. Niedźwiadki i Węże są też bardzo zwyczajne i dla tego pobyt w Afryce jest niebezpiecznym. Afryka obejmuje Egipt, Barbariją, Nigrycyą, Gwineę, Kongo, Kaffrerią, Monomotapą, Zangwebaar, Etyopiją, Nubiją, Abissyniją, i wielką pustynię Sachara; znaczniejsze rzeki są: Nil, Niger, Senegal, Gambija etc.

Ameryka którą długo zwano nowym

światem, dopiero została odkrytą w roku 1492 przez Genuencyka zwanego Krzysztof Kolumb. Ameryk Wespuciusz, Florenczyk zapłynąwszy później do niej, nadał jęj swoje nazwisko, dzieli się na północną i południową, obie są z sobą połączone między morzem Panama, mającym tylko $3\frac{1}{2}$ mili w najmniejszej swojej szerokości od przylądka Horn na południowym końcu Ameryki, aż do północnych krańców kraju Eskimów liczą więcej jak 1500 mil. Ma więcćj jak 4000 mil pomorza, nielicząc w to wysp które więcćj jak 750 mil mają rozległości. Ameryka północna zawiera kraje Meksyk, Louizannę, Kalifornią, Wirginią, Kanadę, Stany Ziednoczone, Labrador, kraje nowęj ziemi, Wyspy Kube, S. Dominika i Antille. Ameryka południowa składa się z Peru, Paragwaii, Chili, Gujanny, Brezylji, Potozu, Karakas, krajów Magielańskiego

i Amazonek. Grunt Ameryki jest urodzajny, wydaje owoce rośliny pożywne i lekarskie, cukier, kawę, tytoń, indygo, kakao, drzewo farbierskie i budulcowe. Znajdują się także kopalnie złota, srebra, drogich kamieni, również i zwierzęta wszystkich rodzajów; znaczniejsze rzeki Ameryki są: Missysipi, Orenoka, S. Laurentego, Laplata, Amazonek; koryto jęj ma przeszło 450 mil a głębokości jęj w niektórych miejscach wynosi 240 stóp, szerokość ięj wynosi 2 mile, a przy swém ujściu w morze północne ma 40 mil szerokości.

Nowa Holandiја, którą można uważać za piątą część świata, jest to kraj mało urodzajny, dzieli się na wiele prowincji z których *Bontany Baj* jest osadą, do której wywożą kryminalistów Angielskich. Dawni krajowcy byli nędzni dla okrycia nagości używali liści, nie mieli chałup, żywili się ślimakami, kraj ten

ma około 550 mil z zachodu na wschód a 400 mil od przylądka Bassaz do krańców nowéj Galii, nie jest jednakowoż tak poprzerynany rzekami jak Europa, i dla tego jego powierzchnia jest większą.

GEOGRAFIA KRÓLESTWA POLSKIEGO.

Królestwo Polskie graniczy napółnoc z zachodniemi i z wschodniemi Prusami, na wschód z Rossiją, na południe z obwodem Rzeczypospolitéj Krakowskiej i Galiciją, na zachód z W. Xięstwem Poznańskim i Szląskiem, rozległości ma 2184 mil $\square$ a ludności 3,220,000. *Powierzchnia* kraju jest nieco pagórkowata. *Grunt* urodzajny i zyzny. *Powietrze* umiarkowane. *Rzeki* znaczniejsze są: Wisła, Pilica, Bug, Narew etc. *Płody* wydaje: ołów, galman, wyborne żelazo, miedź, siarka, marmur, wapno, drzewo opałowe i budulcowe, bydło rogate. W ogólności gospodarstwo pilne

i dobre. *Religija* najwięcej upowszechniona jest Rzymsko Katolicka, lecz i inne wyznania doznają szczególniejszój opieki Rządu. *Fabryki* wzrastają, już dziś dostarczają na własną potrzebę sukna, a pojazdy i trzewiki Warszawskie i w obcych krajach słyną. *Handel* z przyczyny zamknięcia portów Angielskich dla obcego zboża podupadł nieco. *Nauki* olbrzymim postępują krokiem, w stolicy znajduje się Uniwersytet, a w każdym Województwie szkoły Wojewódzkie i Wydziałowe. *Rząd* zostaje w osobie króla w całej swéj rozciągłości, który w niebytności swojéj naznacza Namiestnika. Senat składa się z Xiążąt krwi Cesarskiej Rossiskiej, z Biskupów, Wojewodów i Kasztelanów. Sejm składa się z dwóch Izb pierwsza złożona z Senatu, a druga z Posłów i Deputowanych, zbiera się w Warszawie w czasie oznaczonym przez Uniwersał, od

króla wydany, trwa dni 30 król może go przedłużyć lub rozwiązać. Naczelnicy pięciu wydziałów są: 1. Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. 2. Minister Sprawiedliwości. 3. Minister Spraw Wewnętrznych i Policji. 4. Minister Wojny. 5. Minister Przychodów i Skarbu. *Wojsko* przeznaczone do obrony granic, w Europie tylko może być użyte, zostaje pod naczelnym dowództwem Jego Cesarzewiczowskiej Mości Wielkiego Xięcia Konstantego. *Ordery* są: Orła białego, S. Stanisława na cztery klasy podzielony, i Krzyż Wojskowy.

Królestwo Polskie dzieli się na 8. Województw:

- I. Województwo Krakowskie z miastem stołecznym Kielce, ma w ogóle rozległości 181 mil $\square$ a ludności 268,816 dusz, dzieli się na 4 obwody i 10 powiatów.

- II. Województwo Sandomirskie miasto stołeczne Radom, ma rozległości 240 mil $\square$ a ludności 326,887 dusz, dzieli się na 4 obwody i 9 powiatów.
- III. Województwo Kaliskie, miasto stołeczne Kalisz, w ogóle ma rozległości 286 mil $\square$ a ludności 456,602 dusz, dzieli się na 5 obwodów i 11 powiatów.
- IV. Województwo Lubelskie, miasto stołeczne Lublin, ma rozległości w ogóle 291 mil $\square$ a ludności 457,017 dusz, dzieli się na 4 obwody i 10 powiatów.
- V. Województwo Płockie, miasto stołeczne Płock, ma rozległości w ogóle 292 mil $\square$ a ludności 386,628 dusz, dzieli się na 6 obwodów i 6 powiatów.
- VI. Województwo Mazowieckie Stolica całego Królestwa i Województwa Warszawa, to Województwo w ogóle

le ma rozległości 336 mil $\square$ a ludności 583,679, dzieli się na 7 obwodów i 15 powiatów.

VII. Województwo Podlaskie, miasto stołeczne Sielec, w ogóle ma rozległości 244 mil $\square$ a ludności 324,102 dusz, dzieli się na 4 obwody i 9 powiatów.

VIII. Województwo Augustowskie, miasto Suwałki, w ogóle rozległości ma 314 mil $\square$ a ludności 416,345 dusz, dzieli się na 5 obwodów i 7 powiatów.

HISTORIJA NATURALNA.

Zwierzęta podług Lineusza dzielą się na sześć Gromad 1. Zwierzęta Ssące. 2. Ptaki. 3. Gady. 4. Ryby. 5. Owad. 6. Robaki.

Gromada I. Zwierzęta Ssące dzielą się na 7. rzędów z których pierwsze 6, podług liczby kształtu i położenia zębów, osobliwie przednich są ułożone.

Rząd 1. Naczelny np. znaczniejsze zwierzęta w tem rządzie są: małpy.

Rząd 2. Szcerbate znaczniejsze zwierzęta w tym rządzie są: Słoń, Koń morski, Leniwiec.

Rząd 3. Zwierzęta drapieżne znaczniejsze zwierzęta są: Foki Hyeny, Lwy, Tygrysy. etc.

Rząd 4. Bezkielne znaczniejsze zwierzęta w tem rządzie są: Jezowiec, Zajęcie, Bóbr, Szczur i t. d.

Rząd 5. Bydlęcy, znaczniejsze zwierzęta tego rzędu są: Wielbłąd, Żubr, Subak, Jeleń, Łoś, Ren, Pizmo-wiec i t. d.

Rząd 6. Tępozębny, znaczniejsze zwierzęta tego rzędu są: Koń, Swinia, Tapir, Koń rzeczny, Nosorożec.

Rząd 7. Wieloryby, znaczniejsze zwierzęta tego rzędu są: Wieloryb, Delfin, Jednorożec.

Gromada II. Ptaków podług rozmaitości dzioba i nóg, dzieli się na 6 rzędów.

Rząd 1. Wróbli, znaczniejsze ptaki tego rzędu, są: Klesk, Dzwoniec, Gil, Szczygieł, Czyż, Wróbel, Kanarek, Drozd, Koss, Jemielucha etc.

Rząd 2. Kurzy, jak np. Bażanty, Pawie, Indyki, Cietrzewie, Kuropatwy etc.

Rząd 3. Bociani, jak np. Struś, Kazuar, Drop, Chróściel, Żoraw, Bocian etc.

Rząd 4. Gęsi, jak np. Kaczka, Gęś, Cyranka, Łabędź, Kruk morski, Nurokaczka, Pelikan, Fregatta, etc.

Rząd 5. Sroczy, jak np. Kruk, Sroka, Sójka, Wilga, Kukulek, ptak Rajski, Papuga.

Rząd 6. Jastrzębi, jak np. Sęp, Orzeł, Krogulec, Sokół, Sowa etc.

Gromada III. dzieli się na trzy rzędy.

Rząd 1. Gad pływający, jak np. Je-

siotr, Minóg, Raja, Tracz, Wyż, Czeczuga etc.

Rząd 2. Gad czółgający się jak np. Węże wszelkich gatunków Zmija, Rudawiec, Samolusk.

Rząd 3. Gad czworonogi jak np. Żaba, Krokodyl, Jaszczurka, Kamoleon, Żółw.

Gromada IV. Ryb, dzieli się na 4 rzędy.

Rząd 1. Ryby niemające pletew na brzuchu jak np. Węgorz, Szpada morska etc.

Rząd 2. Ryby garłopletwiste np. Gołogłów, Kablon, Stokfisz, Miętus etc.

Rząd 3. Ryby piersiopletwiste np. Flądra, Okoń, Sandacz, Kur Morski etc.

Rząd 4. Ryby brzuchopletwiste np. Ślíz, Sum, Łosoś, Szczupak, Sledz, Karp etc.

Gromada V. Owad dzieli się na 7 rzędów.

Rząd 1. Bezskrzydły dzieli się na 2. pod rzędy: na Sześcionogi i Mnogonogi, sześcionogi znaczniejsze owady są Weź, Pchła etc. Mnogonogie np. Pająk, Kleszcz, Rak, Niedźwiadek, Stonoga etc.

Rząd 2. Dwuskrzydły lub Muchowy np. Mucha, Bąk, Gies, Komar.

Rząd 3. Błonkoskrzydły lub pszczelny np. Pszczoła, Trzmiel, Osa, Szerszeń, Gąsiennica, Mrowka.

Rząd 4. Żyłkoskrzydły czyli Jętkowy np. Wazka, Jętka, Mrowkolew, Złotook etc.

Rząd 5. Łuskoskrzydły lub Motylowy, np. Motyle, Jedwabnik, Mol etc.

Rząd 6. Półtegłoskrzydły czyli Swierszowy np. Swiercz, Karaczan, Szarańcza, Konik, Pluskwa, Czerwiec etc.

Rząd 7. Pochwoskrzydły czyli Chrząszczowy np. Chrząszcz, Szczeko-

mol, Stonka, Grobarz, Krętak, Ziarnojad, Kantaryda, Kozka, Szczypawka etc.

Gromada VI. Robaki dzielą się na trzy rzędy.

Rząd 1. Zwierzokrzewy np. Korale, Polip, Wirek, Tasiemiec.

Rząd 2. Robaki miękkie np. Pijawka, Glista etc.

Rząd 3. Muszle np. Szarłat, Ostrzyga, Perła etc.

BOTANIKA.

Botanika jest to znajomość roślin i wszystkich ich części, których cztery znaczniejszych w ogólności uważają korzeń, łodyga, liście i owoc.

Korzeń dzieli się na trzy części, na zwierzechnią z której wychodzi łodyga, na średnią, i na spodnią która ciągnie soki potrzebne do utrzymania krzewu. Roczny korzeniem zowie się ten któ-

ry się rodzi i ginie iednegoż roku, dwuletnim trwający około lat dwóch, a długo żyjącym trwający przez lat kilka.—Łodyga jest wzniosła część krzewu wychodząca zwierzchu korzenia i mająca na sobie inne części rośliny. Gałęzie wychodzą z łodyki.

Wielkość drzew jest rozmaita stosownie do klimatu i słońca np. Dęby na dobrych gruntach są bardzo wielkie i mogą istnieć przeszło lat 300, toż drzewo oliwne etc.

Szczepienie jest to operacja ogrodnicza, zasadza się na wzięciu gałęzi lub kawałka kóry z drzewa urodzajnego i przeniesienia go na dziksz, przez co owoce jego stają się lepszemi, a kwiaty piękniejszemi; pięć sposobów jest szczepienia.

Liście są organami oddechu i ruchu roślin, różnaitość ich kształtów jest nieskończoną.

Botanika jest przyjemném zatrudnieniem dla mieszkających na wsi, znajomość jęj jest nie odbicie potrzebną Doktorowi i Aptekarzowi, bo rośliny wydają niezliczoną ilość lekarstw.

Najciekawsze z roślin i najpożyteczniejsze są: *Palma* rosnąca w strefie gorącej, *Kokos Mydlarz*, którego ziarna zastępują miejsce mydła u mieszkańców Antylów, drzewo bawełniane, rosnące w krajach gorących; *Pieprz Jamański*, *Kassia Brezyjska*, *Len* z którego wyrabiamy najlepsze płótna. Wydobywają się jeszcze z roślin *balsam de mekka*, jest to żywica pachnąca spływająca z pewnego krzewu rosnącego w Arabii szczęśliwej etc.

MINERALOGIJA.

Mineralogija uczy nas poznawać li-
czne ciała znajdujące się we wnętrzu zie-

mi, które ogólnie zowią się kamieniami lub kruszczami.

Kamienie dzielą się na 4 rodzaje. — Pierwszy obejmuje kamienie właściwie tak nazwane, a z których główniejsze są: *kamienie młyńskie, kryształ skalny, głaz, piaski, agaty, kalcedony, krzemienie, sardoniki, jaspisy, lazury, kamienie wschodnie, amiant, gips, marmury, alabaster*; rozmaite są kamienie wschodnie jako to: topaz, szafir i rubin.

Drugi rodzaj składają rozmaite sole np. alkali mineralne lub potaż, sól właściwa, sól amoniacka; *saletra, alun i wiotriol*. Sól właściwa znajduje się wewnątrz ziemi szczególnie w kopalniach Wieliczki. *Sól morską* wyciąga się przez parowanie. *Borax* jest także solą surową która nam przychodzi z Bengalu używaną bywa do lekarstw.

Główniejsze istoty trzeciego rodzaju są: *diamenty, gagat, bursztyn i ambra szara*.

SPIS PRZEDMIOTÓW

Historij Naturalnej.

ROŚLINY.

- fig. 1. Kielich.
2. Korona.
3. i 4. Pręciki i Słupek.
5. Nasiennik.
6. Miodnik.
7. Roża.
8. Słonecznik.
9. Jaśmin.
10. Gwoździk.
11. Lilija.

CZWORONOŻNE.

12. Orangutan.
13. Słoń.
14. Nosorożec.
15. Koń Morski.
16. Giraffa.
17. Sariga.

18. Lew.
19. Tygrys.
20. Tapir.
21. Wielbłąd.
22. Żebra.
23. Bobr.

RYBY.

24. Wieloryb.
25. Szpada.
26. Lew Morski.
27. Ciele morskie.
28. Rekin.
29. Delfin.
30. Dręt wik.
31. Sztokfisz.
32. Szczupak.
33. Węgorz.
34. Raja.
35. Sledź.

PTAKI.

36. Rajski Ptak.
37. Papuga.
38. Paw.
39. Struś.
40. Łabędź.

41. Tukan.
42. Pelikan.
43. Orzeł.
44. Sęp.
45. Koliber.
46. Wielko dziób.

OWADY.

47. Pszczoła.
48. Truteń.
49. Chrabąszcz.
50. Tarantula.
51. Jedwabnik i jego zmiany.
52. Latarnik.
53. Koszenilla.
54. Bombardier.
55. Zeb.
56. Smoczyk.

CZOŁGAIĄCE SIĘ.

57. Wieszczyk.
58. Krokodyl.
59. Jaszczurka.
60. Ropucha.
61. Żółw.
62. Zmija.

63. Grzechotnik.
64. Wąż Boa.
65. Kameleon.
66. Polip.

SKORUPIAKI.

67. }
68. } Rozmaite Gatunki Muszli.
69. }
70. }
71. Slimak.
72. Kornalina.
73. Koral.
74. Gąbka.

Istoty metaliczne, tworzące czwarty rodzaj są: *Arszenik* który jest gwałtowną trucizną, *cynk*, *merkuriusz*, *ołów*, *cyna*, *żelazo*, *miedź*, *srebro*, *złoto* i *platyna*; są jeszcze i inne kamienie ale te są mało znane i mało używane.

Mineralogija jest nauką bardzo zajmującą dla tych którzy mogą jej się poświęcić i zbierać sobie kolekcję kruszców.

O GEOLOGII.

Umiejętność ta zajmuje się wnetrzem ziemi. Geolodzy rozważają skały i góry kopalnie dla poznania rozmaitych materjałów, z których ziemia jest złożoną i rozmaitych pokładów które znajdują się jedne na drugich wewnątrz naszego globu. Geologija bardziej jest ciekawą jak użyteczną, mimo to jest ona przewodniczką Gornikom.

FIZYKA.

Właściwej fizyki przedmiotem jest, poznanie własności ciał i wszelkich zjawień przyrodzenia, tudzież wyprowadzenia skutków z tychże zdarzeń.

Ciałem zowiemy w ogólności wszystko to co na zmysły nasze działa i obytowości swój przekonywa.

Wszystko co zmysłami postrzegamy zowie się zjawieniem.

Dochodzimy przyczyn tych zjawień dwojakim sposobem, przez postrzeżenia jak np. zaćmienia słońca, lub przez doświadczenie np. gdy doświadczamy skutków zgęszczonego lub rozrzedzonego powietrza za pomocą maszyny przeumatycznej.

Przez własność rozumiemy okoliczności stałe okazujące się w ciałach i o ich bytności przekonywające, przez przy-

mioty, rozumiemy okoliczności zmienne sztuką w ciałach uskutecznione.

Własności są ogólne albo szczególne. Ogólne są te które, wszystkim bez wyjątku ciałom są wspólne i bez których ciała sobie wyobrazić niemożemy, takimi są: rozciągłość, nieprzenikliwość, ciężenie i t. p. do szczególnych należą te które nie we wszystkich ciałach dają się spostrzegać np. sprężystość, ciągliwość, ściśliwość.

HYDROSTATYKA.

Jest to umiejętność zajmująca się ciężarem płynów i ich działaniem, płyny są istoty ruchliwe w sobie, takimi są woda, powietrze etc. sprawują one rozmaite zjawiska.

Wzbijanie się wody w pompach, merkuryusza w barometrze są zjawiskami wynikającymi z działania jednej cieczy na drugą, to jest z ciśnienia powietrza

na wodę, *Areometr* jest narzędzie szklane podzielone na równe części w całej swjej długości zanużane w jakiej cieczy, pokazuje jej wagę czyli tęgość. *Waga hydrostatyczna* jest narzędzie za pomocą którego można dowiedzieć się o gęstości ciężkości ciał. *Barometr* napełniony merkurjuszem okazuje zmiany pochodzące z ciśnienia powietrza. *Pompa* narzędzie służące do wyrzucania wody, składa się z rury i klapy, są cisnące, a drugie pracę, inne znów posiadają obie te własności np. sikawki do ognia.

HYDRAULIKA.

Przedmiotem tej umiejętności jest ruch wody, zapomocą niej prawideł znajdujemy sposoby przeprowadzenia wody z jednego miejsca na drugie, przez kanały, wodociągi, pompy, i inne maszyny hydrauliczne bądź dla ich wyrzucania, bądź dla innego użytku, jak np. młyny wodne, tartaki etc.

MECHANIKA.

Ta umiejętność uczy nas praw równowagi i ruchu ciał stałych. Dzieli się ona na dwie gałęzie to jest: na *Statykę* zajmującą się równowagą ciał, i na *Adynamikę* zajmującą się ruchem tychże ciał. Maszyną nazywamy po prostu wszystko to zapomocą czego siła nadaje ruch lub utrzymuje spoczynku jakie ciało nieznajdujące się w tym samym kierunku. Głównych maszyn jest siedem: *drag*, *blok*, *ważki*, *winda*, *klin*, *śruba*, *kóło*.

O METEORACH.

Nazywamy meteorami w ogólności zjawiska dające się postrzegać w atmosferze a które pochodzą z wyziewów ziemnych. *Meteorami wodnistymi* są: mgły, chmury, deszcz, śnieg, grad, rosa i zamroz. *Meteorami światła* są ten-

cza która się robi wtenczas gdy promienie słońca łamią się; odbijając w króplach wody zawieszonych w powietrzu okazują nam siedem pierwotnych kolorów. *Wience koło słońca i ciężycy* są skutkiem łamania się promieni światła o wyziewy tworzące chmury.

O WIATRZE.

Wiatr jest ruch przeniesionego powietrza, przez który część atmosfery zostaje pędzoną z jednego miejsca na drugie z większą lub mniejszą nagłością, stosownie do jego siły, w rozmaitym kierunku, z kąd pochodzi różnaitość nazwisk wiatrów, z tych cztery główniejsze są. *Połnocny* jest najzimniejszy wieje on bowiem od krajów północnych i strefy zimnej. *Południowy* jest najgorętszy bo wieje od strefy gorącej. *Wschodni* najsuchszy wieje bowiem, z Azji w której mało się morz znajduje.

Zachodni sprowadzający częste deszcze gdyż wieje od strony Oceanu Atlantyckiego. *Wichry* są to gwałtowne wiatry, które w swój drodze napotykając na gęste chmury zawadzające im przemagają one i pędzą kręcąc ku ziemi. Gdy postrzegamy czerwony kolor na obłokach gdzie niegdzie, jest on nie zawodnym dowodem zgęszczenia powietrza i przepowiadnię wiatru.

O GŁOSIE.

Głos jest to ruch, który sprawia wzruszone drganie powietrza na ciele dźwięk wydajacem, a udzielone przez powietrze pewnemu członkowi znajdującemu się w uchu. Kiedy głos trafia na zawadę, zmienia kierunek a odbijając się o nią wydaje echo. Jeśli jest kilka takich zawad w rozmaitych odstępach

każda z nich wydaje echo i dla tego są echa, które kilkakrotnie odgłosy powtarzają.

O WODZIE.

Wodę wystawiamy sobie w trojakim stanie 1. w stanie cieczy, 2. w stanie waporów, 3. w stanie lodu. Wodę mamy z atmosfery przez deszcze, i zgłębi ziemi, przez źródła i zdroje, z tych powstają rzeki. Woda przechodząc w stan waporu, zwiększa swoją objętość i jeżeli zostanie wstrzymaną przez jakowe zawady, z wszelką mocą usiłuje one przezwyciężyć, stosownie więc do téj własności, zrobiono sikawki w których wapor wznosi ciężar więcej jak 43,000 funtów. Gdy woda przez oziębienie przechodzi w stan lodu i staje się ciałem stałym, powiększa nieco swą objętość i dla tego pękają niekiedy naczynia w których woda zamarzła się znajduie.

O OGNIU.

To co my ogniem nazywamy, jest to ciało palne, którego cząstki rozchodzą się i przechodzą w dym, płomień, wapor i w powietrze, przyczyną tego palenia jest materija, która musi być wprzód wzbudzoną aby działała, niemasz prawie takiego ciała, któreby się mogło oprzeć działaniu ognia, złoto nawet samo w niem się topi. Ugasić można ogień pozbawiając go powietrza, nurzając palące się ciało w wodzie lub lejąc dużo wody na wierzch ognia.

O SWIATLE.

Przyczyną uczucia widzenia i wszelkich ztąd powstających zjawień światłem, a naukę o tego rodzaju zdarzeniach, Optykę w ogólności nazywamy.

Nauka ta pospolicie dzieli się na trzy główne części, na Optykę, Katoptrykę

i Dioptrykę, pierwsza zastanawia się nad zjawieniami światła wprost rozchodzącego się, druga nad zdarzeniami światła odbitego, a trzecia nad zjawieniami światła przez inne ciała przechodzącego, czyli łamanego. Narzędzia jakich używają optycy są: *Polemoskopy, optyki, kamery obskury, teleskopy, perspektywy i mikroskopy.*

O ASTRONOMII.

Astronomija uczy nas poznawać ruch gwiazd, gdy kosmografija zajmuje się tylko oznaczeniem ich liczby. Sądzą że ona swój początek winna jest Chaldejczykom. Wiele jest systematów względem tego ruchu: *Ptolomeusz* przypuszcza nieruchomość ziemi w środku świata, *Kopernik* zaś sądzi, że ona odbywa około swojej osi obrót który zowie ruchem codziennym (diurne) odbywanym w 24 godzinach.

Oznacza on położenie słońca w samym środku naszego systematu planetowego, i że ziemia odbywa obrót koło słońca raz na rok, że księżyc obraca się koło ziemi, że inne planety także się obracają z swemi Satelitami w większym lub mniejszym przeciągu czasu także w koło słońca, że horyzont kończy się gwiazdami stałemi. Taki jest systemat Galileusza, Kopernika, Keplera i innych uczonych Astronomów, którzy mniemają, że gwiazdy stałe są w pewnej odległości od słońca oddalone przypisują im ruch na własnych osiach i sądzą, że one mogą być słońcem innego systematu planetowego daleko większego od naszego, gdyż ich oddalenie od ziemi tak jest wielkie, że dotąd niemożna było zmierzyć ich wielkości która musi być niezmierną.

O CZASIE.

Słońce będąc gwiazdą najłatwiejszą do uważania dla nas, posłużyło do podzielenia czasu, podług starożytnéj ery, na wieki, lata, miesiące, dni, godziny i minuty. Rok ma 12 miesięcy, miesiąc cztery tygodnie i kilka dni, dzień 24 godzin a godzina 60 minut; rok zwyczajny ma dni 365. rok przestępny ma dni 366 i taki przypada co cztery lata.

Chrześcianie rachują początek tygodnia od Niedzieli, Żydzi od Soboty, Machometanie od Piątku. Dzień zwyczajny dzieli się na dwie części, na dzień właściwy i noc. Dzień jest to przeciąg upłynionego czasu od wschodu do zachodu słońca, a noc przeciwnie od zachodu do wschodu słońca. Zorza jest to jasność poprzedzająca wschód słońca, a zmierzch następuje po zachodzie onego. Długość dni i nocy rozmaita jest po-

dług różności pór roku. Pory są cztery części, na które rok podzielono.— A te są zima, wiosna, lato, jesień. Nazywamy porównaniem dnia z nocą, każdą epokę w której dni są równe godzinom, to przypada 1. dnia wiosny to jest 21 lub 22 Marca, i 1. dnia jesiennego to jest 22 lub 23 Września, przesileniem dnia z nocą nazywamy każdą z dwóch epok, w których dni ani są dłuższe ani krótsze. Jest dwa takich przesileni dnia z nocą, pierwsze przypada na początku lata, a drugie na początku zimy. Dnie kanikułowe są najgoręciejsze w roku, dla tego tak je nazwano, bo wielki pies czyli gwiazda tak zwana kanikuła tak się podnosi i zbliża do słońca w tém czasie, że całkowicie jest okryta jego promieniami. Wiek jest to przeciąg lat 100. Grecy nazywali Olympiadą przeciąg czasu czteroletni, a to z przy-

czyny Świąt Olimpijskich, które obchodzili co cztery lata na część Jowisza.

Jubileusz jest to obchód jakowego sławnego wypadku zdarzonego od wieku. Epoką jest sposób liczenia niemający oznaczonego czasu, oznacza ona czas upłyniony od jakowego sławnego zdarzenia, aż do innego zdarzenia jak np. Epoką jest czas od Stworzenia świata do Potopu.

O ZAĆMIENIACH.

Jest to całkowite albo częściowe pozbawienie światła jakowej gwiazdy, zrządzone przez między położenie jej środka, pomiędzy gwiazdą oświecającą, a tą która odbiera to światło. Dwa są główniejsze zaćmienia; słoneczne i księżycowe, inne planety bywają także zaćmione ale te zaćmienia są trudniejsze dla dostrzeżeń. Zaćmienie słońca w ten czas się robi kiedy księżyc znajduje się

po między słońcem a ziemią. A zaćmienie księżyca kiedy się ziemia znajduje pomiędzy księżycem a słońcem.

O WZDYMANIU I OPADANIU MORZA.

To nazwisko nadają ruchowi periodycznemu i regularnemu naprzemian wznoszenia i opadania, które postrzeżono na wielkich morzach, wody te blisko przez sześć godzin wznoszą się i rozpościerają się na brzegi i to się zowie wznoszeniem morza lub wysokim morzem po kilku minutach spoczynku, wody nazad odpływać zaczynają i ustępować stopniami; przez sześć godzin i to się nazywa *opadnięciem morza lub niskim morzem*. Nadają także nazwisko morszczyzny. To zjawisko jest skutkiem działań księżyca który przez swe przyciąganie wzdyma morze stopniowo w każdym miejscu przez które przechodzi i to

tworzy wznoszenie lub opadanie morza i gdy morze wzdyma się wpewnym jakim miejscu w tymże samym czasie wzdyma się także w punktach przeciwnożnych, a opada w miejscach znajdujących się pomiędzy niemi.

O MAGNESIE.

Jest to kamień bardzo podobny do żelaza, a który ma własność przyciągania tego kruszczu jako też i stali i czepiania się mocno do nich, własność ta zowie się magnetyzmem. Uważają dwa bieguny w magnesie gdy jest tak zawieszony, że może wolno obracać się; zawsze zwraca oba swe końce, każdy ku jednemu z biegunów. Biegunem południowym nazwano ten, który się obraca ku południowi, a biegunem północnym obracający się ku północy. Potarłszy magnesem stal, udziela jej swojej własności przyciągania.

Używają magnesu w busolach. Busola jest to skrzyneczka, w której wolno obraca się igła namagnesowana na czopku osadzona, spodem zaś w koło jest karta na której jest oznaczonych trzydzieści dwa wiatrów a cały jej okrąg jest podzielony na 360 stopni. Jużemy wyżej powiedzieli, iż bez jej użytku żeglarze obejść się wcale niemoga.

O ELEKTRYCZNOŚCI.

Jest to własność jaką posiadają niektóre ciała przygotowane do tego przyciągania i odpychania ciał lekkich za ich przybliżeniem, wyrzucania iskierek błyszczących, dawania uczuć mocnych, jakby ukuć i zrzadzania gwałtownych wzruszeń. Wszelkie te zdarzenia elektryczności, pospolicie uważają się za skutek pewnego płynu subtelnego, elektrycznym zwanego, który do póki ciała

oblewa, dopóty i elektrycznemi byź się okazują. Pocierając jedno ciało o drugie wzamiarze otrzymania skutków elektryczności tę postrzegamy różnicę, że jedne okazują zdarzenia elektryczne a drugie nie. Z tąd powstał ogólny podział na dobre złe i mierne przewodniki elektryczności, przez złe przewodniki rozumie się takie, po których elektryczność z trudnością przechodzi a przez dobre kiedy złatwością przechodzi. To jest, gdy dobrego przewodnika dotkniemy się ciałem na elektryzowaniem w jednym tylko punkcie, natenczas nietylko ten punkt ale i cała jego powierzchnia elektryczną się okaże. Przeciwnie zaś jeżeli ciałem naelektryzowaniem, dotkniemy w jednym tylko punkcie złego przewodnika w tym tylko punkcie elektryczność się okaże. Za mierne ciała elektryczności uważają się te, które pomiędzy temi oboma niejaka średnicę trzymają. Do dobrych

przewodników należą metale, woda, para wodna, wszystkie ciała wilgotne tak roślinne jak zwierzęce, do złych szkło, istoty żywiczne, siarka, wosk, iedwab, drzewo wysuszone i powietrze, lecz gdy jest suche. Do miernych: marmur, papier, kość słoniowa, bawełna, konopie, koście. Można okazywać zjawienia elektryczne za pomocą wielu machin, jako za pomocą *machiny elektrycznej czyli konduktora, butelki elektrycznej, lub lejdejskiej, batterij elektrycznych*; które są zbiorem wielkich butetek elektrycznych wydających tak mocną siłę elektryczną, że nią można zabijać zwierzęta i topić kruszcze etc.

O TROMBACH.

To straszliwe zjawisko także pochodzi z przyczyn elektryczności powietrza, które jest dobrym przewodnikiem tejsze

elektryczności, jeżeli chmura mająca elektryczność przechodzi blisko po nad powierzchnią morza, pociąga ku sobie wodę; gdy woda już jest dostatecznie wznieścioną lub gdy obłok nieco się opuścił ku téj wodzie, w tenczas ta siła elektryczna wyrzuca błysk pomiędzy chmurą a morzem, a piorun uderza na co na trafia. Żeglarze dla których tromby są niebezpiecznemi starają się je rozpędzać wystrzałami z dział.

O MITOLOGII.

Mitologiją nazywamy naukę od dawnych bogach pogańskich. Najdawniejszymi z tych bajecznych bóstw miały być Ocean i noc którzy dali początek Uranusowi (Niebu) i Titėj (Ziemi) z tych się narodził znów Saturn (czas) i Cybella Saturn lękając się być straconym przez swoje dzieci, pożerał wszystkie skoro się tylko narodziły, jednako-

woż Cybella ocaliła Jowisza, Neptuna, Plutona i Ceres. Wystawiają Saturna pod postacią starca, w jednej ręce trzymającego kosę a w drugiej klepsydrę.

Jowisz wychowany potajemnie przez korybantów na górze Jda, karmionym był przez kozę zwaną Amaltea, którą potem przemienił w Nimfę, podzielił się najwyższą władzą z braćmi, sam wziął niebo, morza oddał Neptunowi, a piekło Plutonowi, często się Jowisz przemieniał i tak w byka dla Europy, w deszcz złoty dla Danae, w pasterza dla Mnemozyny, w Amfitriona dla Alkmeny, w łabędzia dla Ledy, w orła dla Ganimeda, a w nimfę dla Kalisty. Wystawiają go z piorunami w ręku mającego przy boku orła, Junona siostra i małżonka Jowisza, była dumna i zazdrośna, prześladowała Latonę, Alkmenę i Semełę Jo zmieniła w krowę, Kalistę w niedźwiedzia, i za-

zdrością swoją była główną sprężyną nieszczęść Troi. Znakiem jej jest paw na ogonie którego Juno umieściła 100 ocz Argusa, dziećmi jej były, Hebe bogini młodości, i Wulkan bożek ognia.

Neptuna bożka wszelkich wód wystawiają na wozie ciągnionym przez trytonów w ręku trzymającego troj-zęb. *Ceres* siostra Jowisza i Junony bogini Rolnictwa wyobrażaną bywa w koronie z kłosów trzymająca snop i sierp w ręku. *Merkury* był bożkiem handlarzy i złodziei, urodził się z Jowisza i Maj corki Atlasa, poznać go można po berle ze skrzydłami jaki trzyma w ręku i po skrzydełkach przy kostkach u nóg, również jak i po małym kapelusiku okrągłym ze skrzydełkami, jaki zwykle ma na głowie. *Westa* bogini ognia, wystawianą bywa z pochodnią w ręku. *Mars* bożek wojny, uzbrojony cały, z mieczem w ręku; często na wozie. *Wenus* bo-

gini piękności, wystawianą bywa całą nago, opasana owym sławnym pasem piękności jako znamieniem wstydlivosti. *Wulkan* bożek ognia, zawsze z młotem w ręku wsparty na kowadło. *Minerwa* bogini mądrości, uzbrojona zdzida w ręku, mająca tarczę z głową Meduzy oraz z sową przy nogach. *Apollo* bóg słońca, malowany bywa z lirą w ręku. *Dianna* bogini lasów, zawsze z łukiem w ręku i z pół księżycem na głowie. *Bachus* bóg wina, malowany bywa z koroną na głowie z winogron, skurą tygrysią okryty, z tysem w ręku i ciągniony na wozie przez lamparty. Gracii było trzy, wystawiają one na pół nagie trzymające się za ręce lub powiązane girlandami. *Kupido* bożek miłości, wystawiają go w postaci dzieciątka z łukiem w ręku często trzymającego pochodnią w ręku. *Pluton* bożek piekła, zawsze ma na głowie koronę żelazną i brodę

gęstą, Cerber trojgłówny przy jego nogach. *Herkul* syn Alkmeny i Jowisza z prześladowania Junony zawistnej odbył 12 prac wielkich, wystawiają go z pałką okrytego skurą lwa Nemejskiego, którego pokonał. *Pomona* bogini owoców, otoczona bywa zawsze koszami pełnymi owoców. *Pan* bóg pól, wystawianym bywa z kozłami nogami i z małemi różkami na głowie. *Flora* bogini kwiatów, malowana bywa w około otoczona kwiatami. *Muz* było dziewięć, *Klio* ta była przełożoną nad historiją, wystawioną bywa z rylcem w ręku którym ryje w księdze nieśmiertelności czyny pamiętne. *Talija* przełożona nad komediją, zawsze jest z maską i lustrem w ręku. *Melpomena* muza tragedij, z sztyletem w ręku. *Euterpe* muza muzyki z fletem. *Terpsihora* muza tańca zawsze tańcząca przygrywająca sobie na lutni. *Erato* muza poezij lirycznej z lut-

nią i pochodnią. *Polimnija* muza wymowy, okryta bywa płaszczem. *Uranni-ja* muza Astronomji z kompasem w ręku. *Kaliopé* muza Epopėj trąbiąca i wspierająca się na pęku broni. *Eskulap* bōżek lekarzy wystawiają go jako starca opartego na swoiėj pałce w około której wije się wąż godło mądrości. *Prozerpina* była żoną Plutona. *Eol* był bōgiem wichrów, które trzymał zamknięte w skale w Tracji, znaczniejsze były Boreas, Akwilon, Eurus, Austerus i Zefir. *Hebe* bogini młodości, wystawianą bywa pod postacią młoděj i świeżěj dziewczicy, ozdobioněj różami, nalewająca z naczynia nektar niebieski. *Morfeusz* bōg snu, ma koronę z makuwek i zasypia na łożu. *Fortuna* ma zawiązane oczy, trzyma róg obfitości i toczy się zawsze na jednym kole lub kuli. — *Momus* bōg śmiechu zawsze ma postać śmiejącą a na głowie czapeczkę w około z dzwonkami. *Har-*

pokrat bożek milczenia, wystawiany bywa pod postacią młodzieńca, trzymającego palec na ustach. *Parki* było ich trzy: *Kloto*, *Lahesis* i *Atropo*, one trzymały w piekle nić przeznaczenia ludzkiego. Pół Bożkowie znaczniejsi byli *Kastor*, *Pollux*, *Bellerofon*, *Jazon*, *Perseusz*, *Tezeusz*, *Kadmus*.

Wojna Trojańska. Przyczyną tej wojny była bogini niezgody, która niebędąc zaproszoną na wesele Tetydy córki Neptuna rzuciła na stół jabłko złote z napisem dla najpiękniejszej. Juno, Minerva i Wenus zaczęły wieść spór pomiędzy sobą o posiadanie tego jabłka. Jowisz naznaczył Sędzią w tej sprawie Parysa ostatniego syna Priama, który paść trzody na górze Jda. Parys przyznał one Wenerze, która nadgradzając ten sąd, oddała mu Helenę córkę Jowisza a żonę Menelaja, którą Parys uwiozł z Lacedemonu. Cała Grecja

poburzona za sprawą zazdrosnej Junony i dumnej Minerwy, pogardzonych przez Parysa, wzięła się do broni dla pomszczenia krzywdy i hańby Menelaja. Wodzem wyprawy przeciw Troj został obrany Agamemnon Król Mycen. Ojciec Menelaja inni znaczniejsi wodzowie byli Menelaj, Achilles, dwóch Ajatów, Nestor, Jdomeneusz, Ulisses, Diomed, Filoktet, Patrokl, ze strony zaś Trojańskiej, Hektor, Parys, Helen syn Priama i inni. Najwaleczniejszym z greków był Achilles, a z Trojańczyków Hektor, którego Achilles zwyciężył, ale też sam zginął ugodzony strzałą w piętę w jedyne miejsce gdzie mógł byź rannym. Całe oblężenie Troj trwało lat 10. wszyscy Bogowie mieli udział w tej wojnie prócz jednego Jowisza. który do żadnej nie należał strony, Trojan bronili Mars, Apollo, Wenus. Greków zaś Junona, Minerva, Neptun i Wul-

kan. Grecy niemogąc otwartym bojem zdobyć Troj, użyli podejścia. Udałi jakoby się ich wojska oddaliły od murów Troj, zostawili tylko na polu Konia niezmiernę wielkości, którego Trojanie zabrawszy wprowadzili do miasta, gdy noc wszystkich w mieście uspiła wyszło z owego Konia 50. Rycerzów w niem ukrytych Greckich pod wodzą Ulissesa, dali znak innym Grekom przez zapalenie ogniów; którzy przybywszy całą Troję w perzynę obrócili.

Siedem cudów świata były 1. *Świątynia Dijanny* w Efezie. 2. *Mauzoleum* grobowiec wystawiony przez Artemizję Królowę Karij jej mężowi Mauzoleowi. 3. *Latarnia Alexandryjska* była to wieża marmurowa na wierzchu której paliło się światło dla przyświecania przechodzącym okrętom. 4. *Kolos Rodijski* statua miedziana, pomiędzy której nogami, największe okręta wchodzi-

ły do portu. 5. *Piramidy Egipskie* dotychczas zadziwiające wędrowników. 6. *Posąg Jowisza Olimpijskiego* dzieło Fidjasza. 7. *Ogrody wiszące Semiramidy* na szerokości których sześć wozów wygodnie się rozminąć mogło.

KONIEC TOMIKU PIERWSZEGO.

Jupiter

Juno

Neptune

Bacchus

Ceres

Proserpine

Venus

Mercury

Mars

Amphitruo

Saturnus

Cybele

Minerva

Vulcan

Pluton

Pelonia

Hercules

Hercules

Minerva

Apollo

Diana

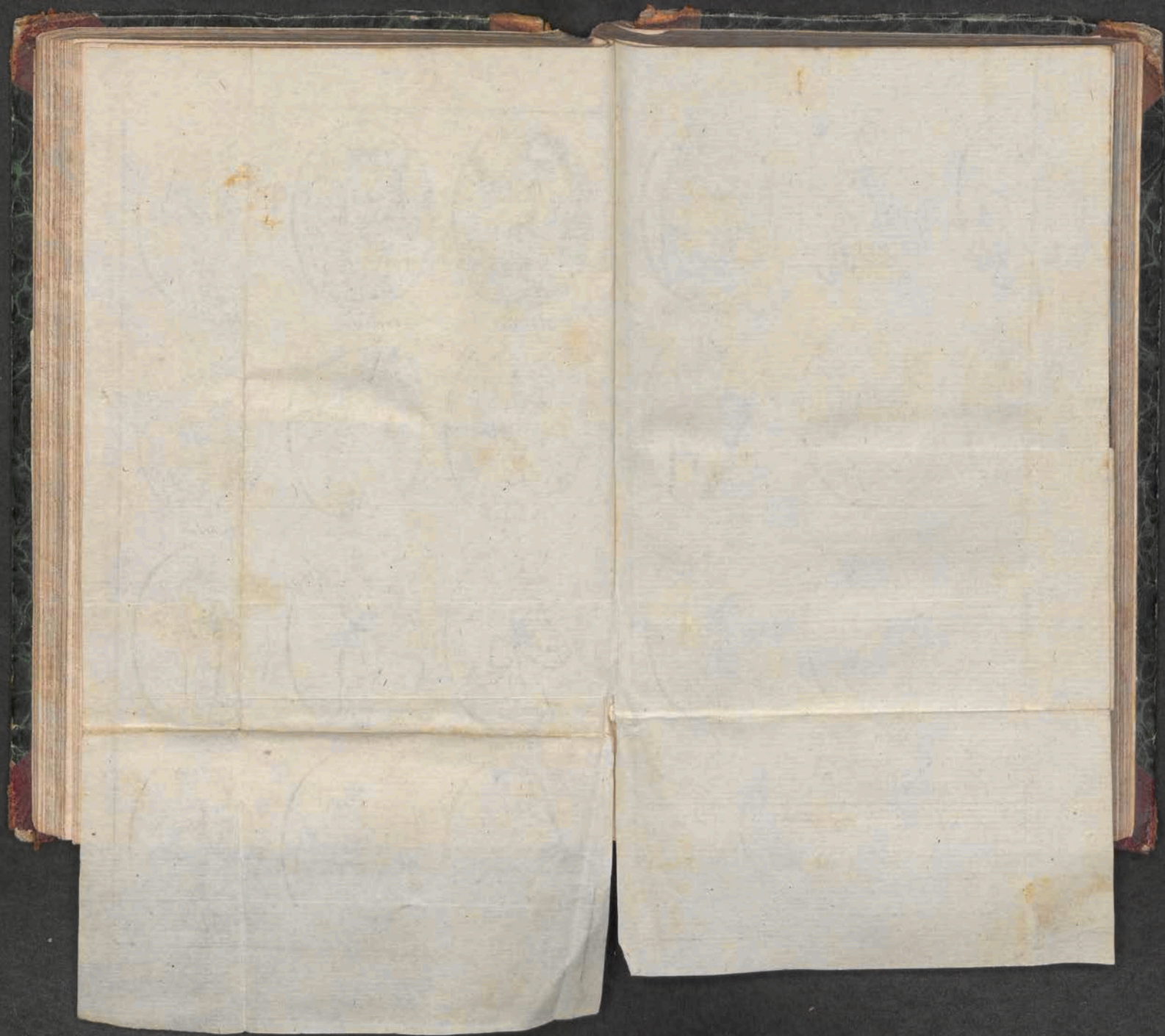
Fornice

Paris

Flora

Klio

Talija

Melpomenia

Euterpe

Terpsichora

Erato

Polimnija

Uranija

Kalliope

Pegasus

Eskulap

Proserpina

Bol

Hebe

Morfusz

Fortuna

Menus

Syreny

Haimpekrat

Parla

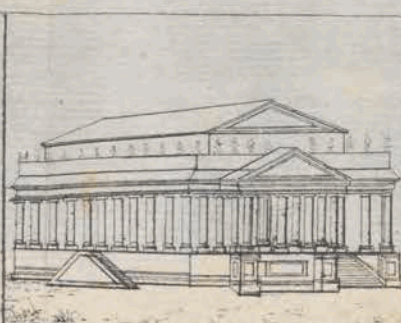
Siedm Cudow Swiata.

Wieża Aleksandryjska.

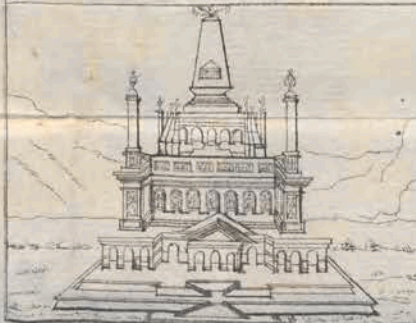
Kolos Rodyjski.

Świątynia Dawida.

Mury i Cytadla Babilońska.

Nadgrobie Merope.

Łazienki Olimpijskie.

Piramidy Egipskie.

M A Ł E
M U Z E U M

D L A
PILNYCH DZIECI.

TOMIK II.

W WARSZAWIE,
NA ŁADEM A. BRZĘZINY I KOMP.
PRZY ULICY MIODOWEJ NR 481.

1830.

Za pozwoleniem Cenzury Rządowej.

SPIS PRZEDMIOTÓW

Tomiku II.

	<i>Strona.</i>
Historija	1
Historija Święta	2
Historija Swiecka	9
Historija Starożytna	9
O Egipcjanach	9
O Assyryjczykach	13
O Grekach i Maćedończykach	20
O Rzymianach	32
Historija Nowożytna	51
Epoka I.	51
Epoka II.	56
Epoka III.	62
Epoka IV.	75
Epoka V.	98
Część pierwsza Epoki V.	98
Część druga Epoki V.	108
Epoka VI.	113
Epoka VII.	127

238652

154

2

2

1

1

2

5

DLA

PILNYCH DZIECI.

HISTORYJA.

Historija jest opowiadaniem najpamiętniejszych zdarzeń ułożonych według porządku czasu.

Historija dzieli się na Historiją Świętą, Historiją Świecką, Historija Święta jest Historiją ludu Izraelskiego i jego Religii przed Jezusem Chrystusem, zowie się także Kościelną gdy obejmuje już zaprowadzenie Religii i Państwa Jezusa Chrystusa. Historija Świecka dzieli się na starożytną i tegoczesną.—

Starożytna opisuje nam wypadki przypadłe od stworzenia świata do Jezusa Chrystusa, a tegoczesna od Jezusa Chrystusa aż do naszych czasów.

HISTORYJA ŚWIĘTA.

Bóg stworzył świat w sześciu dniach; pierwsi ludzie nazywali się Adam i Ewa; tych pomieścił w raju lecz gdy zjedli owoc zakazany zostali z tamtąd wypędzeni, Kaim i Abel byli ich pierworodnymi synami Kaim zabił Abla uniesiony zawiścią ku niemu; tułał się po spełnionym zabójstwie dręczony zgryzotami sumienia, w miejsce Abla urodził się Adamowi Seth lecz potomkowie enotliwi Setha połączywszy się z niegodziwemi potomkami Kaima zaczęli się dopuszczać wszelkich nieprawości, Bóg ich zbrodnie umyślił ukarać potopem, w tém celu kazał Noemu wybudować arkę aby w niej się schronił z całą familiją,

a gdy się to stało spuścił Bóg deszcz ulewny który trwał przez dni czterdzieści.

Po wyjściu Noego z arki ludzie z jego pokolenia tak się rozmnożyli, iż niemogąc się pomieścić nadbrzegami Eufratu rozeszli się w różne strony świata. Na pamiątkę zaś zaczęli budować wieżę zwaną Babel którą chcieli tak wystawić aby dotykała nieba, lecz Bóg zniweczył ich dumne zamysły pomieszawszy im języki tak, iż niemogąc się zrozumieć rozeszli się zaniechawszy rozpoczętego dzieła.

Wkrótce ludzie powrócili do dawnego bałwochwalstwa prócz jednego Abrahama, tego Bóg powołał aby się udał do krainy Kanaan tam na doświadczenie jego ofiary kazał sobie poświęcić na wiarę jego jednego syna Izaaka, lecz gdy Abraham już miał wzniesioną rękę na zadanie ciosu synowi Anioł wstrzymał go. —

Izaak miał dwóch synów Ezawa i Jakoba ten ostatni był ojcem dwunastu synów od których powstało dwanaście pokoleń Żydowskich. Najbardziej kochał Józefa ku któremu bracia uniesieni za to zdrością sprzedali go w niewolę; dostał się on do Egiptu a mądrość jego w tłumaczeniu snów Faraonowi, wyrwała go zwięzienia i wzniosła do najwyższych w tym kraju zaszczytów. Gdy głód wyniszczył Kananejską ziemię sprowadził Ojca i całą familią do Egiptu i tę osadził w darowanej od Faraona krainie Gessen. Pośmierci Józefa Hebrajczycowie popadli w niewolę Egipską, Bóg dla ich wybawienia zesłał im Mojżesza ten spuścił 10 kar na Egipt dla zniewolenia Faraona aby pozwolił Hebrajczykom wyjść z niego. Dał one Faraon ale wkrótce tego żałując puścił się za nimi w pogoń i dognał ich nad morzem czerwonym. Żydzi za sprawą Moj-

żesza przeszli suchą nogą ale Faraon zatopił się w jego bałwanach z całym swym wojskiem. W czasie długiego przechodu dał Bóg Mojżeszowi 10 przykazań rychtych na dwóch marmurowych tablicach, i odtąd to się zowie prawem pisanem, działo się to w roku 2515 po stworzeniu świata. Niedoszedłszy do palestyny umarł Mojżesz mianując w miejsce swoje najwyższym kapłanem brata swego Arona. Jozue podbiwszy różne bałwochwalcze Narody wszedł do Palestyny którą podzielił na 12. pokoleń. — Po śmierci Jozuego popadali Żydzi w Bałwochwalstwo za co Bóg ich oddawał w jarzmo niewoli narodom które oni dawniej podbili, gdy się poprawiali uwalniał ich i zsyłał im Rządców zwanych Sędziami z których najstawniejszymi byli Samson i Samuel.

Izraelici na wzór innych Narodów domagali się Króla, Samuel na tę go-

dnosc namascil, Saula lecz gdy ten okazal sie nieposluszny Bogu zostal z tronu zepchniety a na jego miejsce Dawid byl wybrany ktory wslawil swe imie napisaniem psalmow, upadek tego monarchy i jego pokuta dowodza najlepiej jego charakter, Salamon syn jego szczegolna od Boga obdarzony mądrością zaczął budować kościół w Jeruzalem, lecz gdy się dopuścił bałwochwalstwa sciągnął na siebie gniew Boga i bunt ludu. Po śmierci jego państwo zostało podzielone na 2 Królestwa Judzkie i Izraelskie, pierwsze składało się z dwóch pokoleń Judy i Beniamina które zostawszy wierni familij. Dawida uznały swym królem Roboama Syna Salomona. Izraelskie zaś wybrało na tron Jeroboama naczelnika buntu za przykładem swego Króla przyjęło bałwochwalcze wyznanie, za co od Boga odrzucone przeszło pod panowanie Assyrijczyków.

Po zawojowaniu Królestwa Izraelskiego przez Assyrijczyków, Królestwo Judzkie utrzymywało się jeszcze przez 132 lat dla pobożności i cnot niektórych jego Królów, z tych Ezechiasz, Joziasz, inni zaś powiększej części wbezbożności zbytkach i bałwochwalstwie byli zagrożeni. Nareszcie podpanowaniem Joachima. Nabuhodonozor król Babiloński wszedł do Jeruzalem, zabral kilkanaście tysięcy ludu w niewolę, a między innemi i Daniela proroka. Judea przez tego Króla opanowana została, Jeruzalem zburzone, a ostatni Król Judzki Sedecyasz z mnóstwem ludu pojmany w więzach życia dokonał.

Cyrus Król Perski pozwolił Żydom powrócić z niewoli do Ojczyzny, Kościół Jerozolimski na nowo odbudować, oddał im wszelkie naczynia kościelne zabrane przez Nabuhodonozora. Powróciwszy z niewoli zostawali pod władzą

Najwyższych Kapłanów. — Alexander Wielki Król Macedoński podbił Królestwo Judzkie lecz równie jak Cyrus obchodził się z jego mieszkańcami, po śmierci jego przeszli Żydzi pod panowanie Antyocha Epifanesa który ich prześladował, Kościół Jerozolimski zamienił w bałwochwalnię, aż nareszcie Judeas Machabeusz od Boga na wybawienie żydów zesłany, skruszył potęgę Królów Syrijskich, ale nieszczęściem pozostały dwie sekty w Judei Faryzeuszów i Saduceuszów te były przyczyną niezgód, błędów, i wojen domowych. Wtedy Bóg zesłał na żydów potężnego nieprzyjaciela w Rzymianach. Pompejusz dobył Jerozolimę i zaczął władać losami Judei. Na koniec Rzymianie mianowali Heroda Królem Judei za jego to panowania przyszedł na świat w Betleem Zbawiciel rodzaju ludzkiego Jezus Chrystus roku 4000 po stworzeniu świata.

HISTORYJA SWIECKA.

Jest Historiją rozmaitych Narodów które istniały na okręgu ziemskim, dziełi się ona na historiją Starożytną i nowożytną.

HISTORYJA STAROŻYTNA

O Egipcjanach.

Początek Monarchji Egipskiej odnosi się do czasów potopu, Cham syn Noego udał się do Egiptu a rodzina jego nadzwyczajnie tam się rozrodziła. Pierwszym królem Egiptu o którym wzmiankuje pismo święte pod nazwiskiem Faraona, jest ten do którego Abracham się schronił, miał on się nazywać Certos. W temże czasie Merys rządził wyższym Egiptem, on to kazał wykopać owe sławne Jezioro przyjmujące w siebie wody Nilu, od niego nazywane jezioro

rem Merysa. Następca jego Syfoas poczynił wielkie odkrycia w umiejętnościach. W sto lat później Arabowie opanowali Memfis, a Dynastija tych królów pasterzy utrzymywała się przeszło przez lat 300. Pod jednym z nich Józef zawiadował krajem a Jakób osiadł w nim z swoją familiją. Wspominają o Rampesie który obarczał Żydów zbytmiemi pracami. Zostawił on dwóch synów Amenofisa i Buzyrusa, pierwszy z nich zagarnął pod swe panowanie trzy czwarte części Egiptu jego mniemają byt tym samym Faraonem który gonił Mojżesza i został pogrążony z swym ludem w nurtach czerwonego morza. Był on Ojcem owego wielkiego Sezostrysa sławnego zdobywcy. Po nim prędko po sobie następowali Meops, Mylerinus, Asidus, Psusen który swą siostrę poślubił Salomonowi; Sesak tém jest sławny iż złupił pod panowaniem Roboama skar-

by kościoła Jerozolimskiego. Panowanie innych następców pokryte jest ciemną zasłoną, aż do Taroka który doszedł do kolumn Herkulesa, był on sprzymierzeńcem Ezechiasza króla Judzkiego. — Syn i następca jego Mechao przedsięwziął kopać kanał na 25 mil długi dla złączenia Nilu z morzem Czerwonem, za jego czasów Fenicjanie pokazali się na morzu Czerwonym opłynęli przylądek Afryki, później nazwany Przylądkiem dobrej nadziei i powrócili nazad przez cieśninę Gades terazniejszy Gibraltar. Nechao zwyciężył Judeję, król ię Josiasz zginął, a następca jego zaprowadzonym został do Egiptu. Amasis rządził krajem przez lat 40, on to postanowił prawo aby każdy z Obywateli tłumaczył się przed Urzędnikami na to postanowionemi z czego się utrzymuje, Cypr wyspę przyłączył do swego państwa; pod jego to panowaniem Pyta-

goras zwiedził Egipt i tam nabył pierwszych zasad Metampsykozy. Po jego śmierci Kambizes syn Cyrusa Król Perski zrzucił z tronu Psamenita syna jego i zamienił Egipt w prowincję Perską, co trwało przez 112 lat, potym czasie, mieli Egypccanie Królów zawsze wojujących z Persami. Artaxerxes Ochus znowu ujarzmił Egipt a ten równie jak wszystkie inne prowincje Persij zdobytym został przez Alexandra, po śmierci jego Egipt dostał się z podziału w ręce Ptolomeuszom 17 królów tego nazwiska panowało ciągle po sobie aż do Augusta Cesarza Rzymskiego, który Egipt podbił pod moc oręża Rzymskiego. Najstawniejszym był Ptolomeusz Filadelfus, który znacznie zwiększył księgozbiór założony przez jego Ojca w Alexandrii.

Egipcianie obdarzeni wynalazczem Jeniuszem byli pierwszemi Astronomami, oni wydoskonaliли umiejętności ma-

tematyczne a szczególniej mechanikę, czego mamy przykład z ich piramid które są zdziałane z tak ciężkich kamieni.

Mniemają niektórzy że Etiopczykowie są osadą Egipską, która zamieszkawszy w pięknym klimacie kraju, urodzajnym i suchym, nadzwyczajnie się rozmnożyła. Herodot wystawia ich nam jako ludzi najlepiej utworzonych.— Wybierających sobie za króla najroślejszego i najsilniejszego z pomiędzy siebie, Kambizes na próżno usiłował ich ujarzmić.

O ASSYRYJCZYKACH.

Po Egipcie najdawniejsze są Królestwa Assyryjskie i Babilońskie, bądź że Belus czyli Nemrod utwierdził tylko w Babilonie państwo założone przez Asuda syna Sema, bądź że musimy przypuścić iż były dwa państwa oddzielne Assyryjskie i Babilońskie, bądź, że Be-

lus był sam tém Assudem, tak trudną jest przedrzeć grubą zasłonę pokrywającą pierwotne czasy dziejów tego państwa. —

Nemroda wystawiają nam historycy jako wielkiego zdobywcę i znakomitego strzelca, jemu przypisują wybudowanie Babilonu, syn jego Ninus wybudował Niniwę i zaślubił sławną Semiramis która rozpoczęte dzieła przez męża po jego śmierci kończyła, ona odznaczyła się odwagą w Indyach, przyozdobiła Babilon owemi sławnemi ogrodami wiszącemi, policzonymi pomiędzy siedem cudów świata. Syn iéj Niniasz tylko iedynie tron po niéj odziedziczył. Nazwiska jego następców ledwo doszły nas; Sardanapal najnikczemniejszy z nich wszystkich zmuszonym był spalić się w swoim pałacu, aby nie wpadł wręce zbuntowanego przeciw sobie ludu.

W tenczas to Monarchia Assyrijska została podzieloną na 3 osobne Królestwa. Arbaces utworzył Królestwo Medów, Belias Babilonu, a Teglasfalasar Assyrijskie, było ono większe od dwóch poprzedzających, on to podbił królestwo Syrii, nałożył Haracz na Izraelitów, syn jego Salmanazar opanował Babilon, a następca jego i syn Senaheryb został zamordowanym od własnych dzieci. — Assaradon podbiwszy Królestwo Babilońskie przyłączył go do Niniwy a króla jego Manassesa wziął w niewolę.

Medowie byli odłamkiem monarchji Sardanapala Król ich Degoles, wybudował Ekbatanę, Syn jego Fraortes z hołdował Persiją, ale Nabuchodonozor dobywszy szturmem Ekbatanę zrabował ją, jego zaś samego wziął w niewolę i zamordować kazał, przeszedł potem Eufrates podbił Aziją mniejszą, złupił Arabiją, lecz gdy Judyth zamordowała Holofernesa dowódcę wojsk jego one zostały

pod Betulią zniesione. Cyaxares Syn jego pomścił się niejako z niewagi Ojca bo zgromadziwszy rozbite siły i połączwszy się z Nabopolassarem zniszczył i zrabował Niniwę. Nabuhodonozor II, był jedném z największych władców, Bóg go to zesłał na karę ludów, on to po drugi raz zabrał Żydów w niewolę, lecz w końcu dostał pomieszania zmysłów z której to słabości po siedmiu latach wyszedłszy rządził jeszcze krajem przez lat kilka roztropnie. Następcy jego tylko wstępowali po nim na tron wstrząsniony. — Medowie oblegli Baltazara i opanowali stolicę jego. Astyages złączywszy się z młodym Cyrusem pobił Babilończyków i ich sprzymierzeńca Krezusa króla Lidji. Cyrus następca jego wstąpiwszy na tron Medów połączył go z Persją po śmierci Ojca swego Kambizesa, podług proroctwa Daniela, pozwolił Żydom wznieść na nowo zgruzów kościół Jero-

zolimski a zostawszy panem całej Azyi, rządził krajem przez lat siedem, niektórzy mniemają go być pierwszym założycielem Poczty w swych państwach. Kambizes II. nieprzystając na rozległych dziedzicznych krajach chciał podbić Egipt lecz gdy ten zamiysł niepowiódł mu się, umarł z zgryzoty.

Dariusz syn Histaspesa z pospolstwa wyniesiony na tron, położył tamę nierządowi zagnieżdżonemu za poprzedzającego panowania, Grecy pobili go na polach Maratonu, umarł odebrawszy wiadomość o buncie wybuchłym w Egipcie. —

Xerxes syn jego poskromił ten bunt wyprawił się na podbicie Grecji, lecz doznał najsilniejszego odporu w przejściu Termopil, spalił Ateny, przegrał sławne bitwy pod Salaminą Plateami i Mikale, powróciwszy do Persyi został

zamordowanym od Dowodczy swój Gwardji Artabana.

Artaxerxes przezwany długoręki, następca jego sprzyjał Żydom, ukorzył zbuntowanych Egipcjan, przyjął w swych krajach sławnego Temistoklesa wygnanego przez współ obywateli z Aten umarł 41 lat panując. Syn jego tylko 45 dni panował, został bowiem zabity od brata własnego Sozdima, który także wzajemnie znów od brata Ochusa z tronu z trąconym został, ten ostatni panował lat 19 posiłkował on Lacedemonczyków przeciw Atenczykom w czasie wojny Peloponezkiej. Artaxerxes Mnemon wstąpił na tron mimo przeszkód matki swój, chcącój brata jego Cyrusa, zwanego młodszym wynieść na tę godność, ten ostatni miał na swym żółdzie 10,000 Greków i napadł zniemi na Artaxerxesa, lecz został zupełnie pobity i sam poległ w bitwie. Wten-

czas to Grecy odbyli ów sławny odwrót pod dowództwem Xenofonta.

Artaxerxes Ochus III. był okrutnym tyranem odzyskał Egipt, został otruty. Najmłodszy z jego synów wstąpił na tron lecz został zaduszony przez Bagoasa zabójcę Ojca swego, ten wprowadził na tron Kodomana rządzcę Armenji który był królem najodważniejszym i najlepszym, wstąpił na tron w tem czasie co i Alexander na tron Macedoński, był to czas w którym podług przepowiedzenia proroków państwo Perskie miało być zniszczonem przez Macedończyków. Alexander mszcząc się krzywd Greków, przeniósł wojnę do Azji, pogromił Dariusza w trzech bitwach zmusił go do haniebnój ucieczki wczasie której od zdrajcy Bessusa ten monarcha został zamordowany, tak upadło państwo Perskie w 230 lat po swoim założeniu przez Cyrusa.

O GREKACH I MACEDOŃCZYKACH.

Inachus rodem z Azij mniejszćj założył Królestwo Argos, zapanowania syna jego żył Ogiges Król Beotji którego państwo miało uleść okropnemu potopowi na 1600 lat przed Narodzeniem Chrystusa. — Cekrops sprowadził z Egiptu Osadę do Attyki, założył Królestwo Ateńskie. Wkrótce znowu był potop w Tessalji za panowania Deukaliona; od Syna jego Helena Grecy zaczęli się zwać Helenistami. W tymże czasie Kadmus przybywszy z Beocji założył Teby, on pierwszy wprowadził sposób pisania, dotąd jeszcze Grekom nie znany.

Perseusz nieszczęśliwym przypadkiem zabiwszy swego Dziada, uciekł z swęj Ojczyzny i założył miasto Miceny które później jedném najgroźniejszych państw Grecji się stało. W tymże czasie Pelops syn

Tantala przybył do Elidy zaślubił Hypodanikę, od niego Grecy zowią się Pelopidami.

Niedługo Jason młody Xiążę Tessalski zgromadził wojowników Grecji dla zdobycia skarbów króla Etesa w Kolchidzie i to się nazywa wyprawą Argonautów, od okrętu zwanego Argo na którym płynęli. Najślawniejszym z Argonautów, był Herkules syn Amfitryona ten wykonał 12 prac, o których Mitologija wspomina.

Miedzy wyprawami tych czasów trzeba wspomnieć o oblężeniu Tebów, gdzie dowodziło siedmiu sławnych wodzów, a między temi dwóch Braci Etokles i Polinices, ci będąc zaciętymi nieprzyjaciołmi polegli ohydwa z rąk jeden drugiego. Wzięcie Troi jest także jednym z główniejszych wypadków tćj Epoki historii Greekićj, założycielem Troi był Dardan, a następcami jego Laomedoni Pri-

am! Grecy zburzyli Troję po zgonie Achillesa. Grecja w tem czasie doznała rozmaitych zaburzeń, Agamemon został zabitym przez Egistę. Idomeneus wygnany a Ulysses błąkał się po morzach czas długi. Heraklidowie potomkowie Herkulesa, opanowali Peloponez i podzieliли się nim. Shelenus połączył pod swe panowanie Królestwa Argos, Mycen i Sycyonu. Lacedemon miał dwóch królów: Ktesifont panował w Mesenii a Alktes w Koryncie.

Z czterech królestw założonych przez Heraklidów. Lacedemońskie i Korynekie utrzymywały się z chwałą, ostatnie mianowicie wsławiło się przez pielęgnowanie Nauk i Sztuk pięknych. Teby po stracie swego Króla Xantusa zmieniły się w Rzeczpospolitą. — Ateny poszły za ich przykładem po śmierci Kodrusa i postawiły na czele rządu tak zwanych Archontów.

Jończykowie i Eolczykowie wypędzeni z Peloponezu, przeszli do Azji mniejszej i tam po zakładali wiele miast. — Dorięcykowie także się wsławili wielą zdobyczami. — Lacedemończykowie wzbili się w potęgę. Likurg odbywszy podróż do Krety, Jonji i Egiptu za powrotem swoim do Ojczyzny, ustanowił mądre prawa, które zyskały podziwienie Grecji. — Epiktet król Elidy odnowił w Olimpji Igrzyska od tego miasta zwane Olimpijskimi, odbywały się one co 4 lata i służyły Grekom za Ewę do oznaczania dat znaczniejszych wypadków. —

W sto lat blisko po ustanowieniu Igrzysk Olimpijskich, Karanus pochodzący z krwi królów Argos przybył do Tracji na czele hastytry opanował Edesę i założył Królestwo Macedońskie które wkrótce tak sławnym się stało.

Po dwudziestoletniej wojnie toczonéj między Lacedemończykami i Messeńczykami, ostatni zostali całkowiec pognębieni. Ci którzy się ratowali ucieczką, osiedli w Sycylji, reszta zaś poszła w niewolę i tych zwano Ilotami.

Drakon Archont został prawodawcą Ateńskim, równie jak Likurg był Lacedemońskim; ale prawa jego były za okrutne, Solon jeden z siedmiu mędrców Grecji, nadał im nowe, a te złagodziły obyczaje, jednakowoż Pizystrat przywłaszczył sobie najwyższą władzę, po dwa razy z tronu z rzućany, dwa razy na niego wstępował, rządził aż do śmierci, syn jego Hipark panował lat 13. został wręćcie zamordowanym przez Harmodiusa i Arystogitona, Hipiasz brat jego nastąpił ponim, lecz wygnany przez Ateńczyków schronił się do Persyi. —

W tym czasie żyło owych sławnych siedmiu mędrców Grecyi ci byli Tales, Pitakus, Bias, Solon, Peryander, Kleobulus i Chilon.

To była najświetniejsza Epoka Grecji, mnogość ludzi uczonych a między temi celujący byli w poezji Simonides, Pindar, Anakreon, Eschyl i Eurypides; w filozofii i wymowie Xenofon, Epicharmus, Chocylides, Pitagoras, Anaximenes. Ateńczykowie szczególniej pomiędzy innemi Narodami Grecji odznaczali się przez swój dowcip, polor obyczajów i gust do sztuk nadobnych. — Lacedemończykowie czyli Spartanie odważniejsi i bitniejsi, ale daleko byli dzikszemi co do obyczajów. W tém to czasie Grecija długo walczyć musiała przeciw Persom, wewnątrznie zaś po między sobą ustawicznie się szarpała. — W ten czas to widziano Arystydesa najlepszego z Greków wygnanego z Aten

na lat 10. Xerxes naczele 1,700,000 żołnierza i 1000 galer naszedł granice Grecji, Temistokles dowódca Ateński ledwo zdołał zgromadzić 4000 ludzi a Leonidas z 500 Spartanami bronił przejścia przez wąwozy Termopilskie 20000 legło Persów lecz Spartanie nakoniec uledz przemagającej sile musieli, wszyscy śmiercią walecznych polegli. — Persowie podstąpili pod opuszczone przez obywateli Ateny, opanowali Cytadellę a miasto spalili. — Jednakowoż flota Perska została porażoną przez Temistoklesa pod Salaminą, Xerxes lękając się aby mu Grecy nieprzecigli przejścia na Helesponcie zburzywszy jeszcze kilka miast, udał się w odwrót do Azji zostawiwszy 300,000 Persów pod dowództwem Mardoniusza, wojsko to zniesionem zostało w bitwie pod Plateami przez Pauzaniasza króla Lacedemonu i Arystydesa wodza Ateńskiego, tegoż samego dnia

niedołbitki bitwy Salamińskiej zostały zniszczone pod Mykale. Od tego czasu Grecja została oswobodzoną od tych strasznych nieprzyjaciół. Ateńczykowie pod wodzą Cymona opanowali kraje zajmowane dawniej przez Persów od Jonji aż do Pamfilji. Ateny powstały na nowo z gruzów, Perykles ozdobił je wspinałami pomnikami. Ateńczykowie oddani sztukom nadobnym, wzniesli się do najwyższego szczebla hwały. Inne narody Greckie poglądały na ten szybki wzrost Aten, już podziwienią, już zazdrości okiem, z kąd wynikła krwawa wojna trwająca 27 lat między Lacedemonczykami i Ateńczykami. Główniejszymi wodzami w tej wyprawie byli z strony Ateńskiej, Perykles, Teramenes, Trasybul, Aleybiades; z Lacedemonskiej Brasidas, Maudas a Lizander koniec ięj położył, obległ on Ateny, zniszczył port Pirejski, zaprowadził Rząd 30 Archontów.

Lecz Trasybul wszedł do Attyki wypędził ich i Ateny oswobodził.

Śmierć Sokratesa w temże czasie przypadła. Zmusili go Ateńczykowie do wypicia trucizny za to, że uważał inaczej Bogi jak lud cały: Lacedemończykowie zawistni wzrastającej Ateńskiej powagi, zawarli z Artaxerxesem haniebnny traktat, znany pod imieniem Antaltydy oddali mu wyspy Greekie w Azji mniejszej, a chcą powetować stratę, opanowali zdradą Teby, ale wkrótce pycha ich skarana została. Epaminondas i Pelopidas Tebańczykowie, stanąwszy na czele wygnańców pobili Lacedemończyków pod Leuktrami i doszli aż do bram Sparty, Lacedemończykowie widząc się bliskimi zguby, wezwali pomocy Ateńczyków, którzy niepomnąc swych, urazłączyli się zniemi przeciw Tebanom. Lecz Epaminondas pobił ich pod Man-

tyneą od tego czasu Teby poczęły gorować w Grecji. —

Zmordowani ustawicznymi wojnami Grecy i podziałami wewnętrznymi; zawarli pokój, lecz ten wkrótce został zerwanym przez nową wojnę zwaną Świętą, trwającą przez lat 9, powodem do niej było, że Focjczykowie niechcieli opłacić kary świątyni w Delfach na którą byli skazani przez Amfiktyonów. Wojna ta w której legło wielu znakomych wodzów, przyspieszyła upadek Grecji i otworzyła pole dumie Filipa.

Filip król Macedoński, był synem Amintasa, wychował się pod okiem Epaminondasa, wstąpiwszy na tron, jedynie był zajęty myślą podbicia Grecji, i przez swą politykę, zdrady i złoto, tyle dokażał, że został i jej władcą. Jednak Ateńczykowie ocuceni z gnusności wymową Demostenesa, połączyli się z Tebańczykami lecz pobici zostali pod Chereneą

przez Alexandra syna Filipa, zwycięzca powziął zamiar przeniesienia wojny do Azji i dla tego już ogłoszono Filipa najwyższym wodzem Wojsk Greckich przeciw Persom, lecz ten został zamordowanym przez Pauzanasza, któremu odmówił sprawiedliwości.

Alexander wstąpił na tron po Ojcu w 24. roku życia, uczeń Arystotelesa, i zwycięzca Chersonęski w 18 roku; postanowił spełnić wszelkie zamysły Ojca. Równie jak tamten ogłoszony najwyższym wodzem Wojsk Greckich. — Zburzył Teby ochroniwszy tylko domek poety Pindara.

Wróciwszy do Macedonji, powierzył jej Rządy Antypatrowi, poczem wyprawił się na czele 4000 żołnierzy do Azji. Podbił Azję mniejszą zupełnie, udał się ku Syrii, zdobył wszystkie miasta napotkane w swoim pochodzie. Opanował Tyr. Zawojował cały Egipt w

którym na pamiątkę swego imienia, założył Alexandrią miasto portowe, powrócił do Persji z hołdował ją w czterech bitwach, które wygrał, podbił Mediją, Partiją, Hirkaniją, Baktryanę i Sogdianę, doszedł aż do Jndji które byłby także zdobył gdyby nie wojska jego, które mu odmówiły posłuszeństwa w udaniu się za nim. Powracając umarł w Babilonie w 33 roku życia, nie zostawiwszy po sobie żadnego dziedzica. Pozostali wodzowie wymordowawszy całe jego rodzeństwo, dla osobistych widoków, rozdzielili rozległe jego państwa. Antipates wziął Macedoniją, Ptolomeusz Egipt, Lyzymach Tracją i Helespont, Seleukus Syrią. Ale zazdrośni i chciwi wzięli się między sobą do oręża, z kąd powstały krwawe wojny z czego korzystając niektóre narody Azji mniejszej, wybiły się z pod jarzma i potworzyły nowe Królestwa, jakoto: Pontu, Bergamu i Bitynji. Lecz najznacześniejszymi monarchiami były Sy-

rija i Egipt. Wkrótce cały wschód uznał państwo Greckie, przyjął jego język. Mimo to jednak historija jego nie wystawia już nam tych wielkich czynów. Prócz Rzeczypospolitej Achejskiej która odwagą Aratusa opóźniła nieco upadek wolności, lecz nakoniec została zniszczoną przez Rzymian. Już Grecija niewydała więcej wielkich ludzi i stała się łupem zwycięzców.

O RZYMIANACH.

Założenie Rzymu przypisują Romulusowi i Remowi, którzy byli synami Westalki Rej-Silvji. Jak tylko się urodzili dziad ich Amuliusz rozkazał te dzieci utopić w Tybrze ale Faustulus ocalił one i wychował tajemnie. Zbiegi ze wszystkich stron złoczyńcy chroniący się kary więzienia, zamieszkali wędznych chatupach nad brzegami Ty-

bru na 153 lat przed Narodzeniem Chrystusa, założyli pierwsze fundamenta miasta, które kiedyś się stało panem świata całego. Ponieważ zbywało im na kobietach, postanowili siłą one pozyskać i w czasie pewnych uroczystości porwali kobiety swych sąsiadów Sabinów, zkad powstała wojna, która zakończyła się pokojem zupełnym.

Romulus został ogłoszony Królem Rzymu, któremu nadał swoje nazwisko, po zabiciu swego brata Rema, który o tę godność wiódł z nim spór. — Lecz i Romulus także został zamordowanym od Senatorów swoich. Ciż Senatorowie korzystając z zaćmienia słońca w mowili w lud, iż ich władzca cudownie został porwanym do Nieba. *Numa Pompiliusz* nastąpił po nim, dał on Rzymianom rozsądne prawa a chcąc im nadać więcej trwałości, udał przed ludem jakoby miewał tajemne schadzki

z Nimią Egeriją, i że ona mu je dyktowała, panował lat 43. Za panowania *Tuliusza Hostyliusza* odbyła się sławna walka trzech Horacjuszów przeciw trzem Kuriacuszom której skutkiem, Alba przeszła podjarzmo Rzymu. *Ankus Marcius* rozprzestrzenił miasto. *Tarkwiniusz stary* wprowadził walki Szermierzy w Cyrku przez siebie na ten przedmiot jedynie wystawionym. *Servius Tuliusz* podbił buntowniczych Toskańczyków, został zepchnięty z tronu przez własną córkę i z iej rozkazu zamordowanym. Ostatnim królem Rzymskim był *Tarkwiniusz Pyszny*, on pierwszy wprowadził kajdany dla więźniów, rządził Rzymem po tyrańsku. Lud z niecierpliwością jego postępowaniem, a najbardziej krzywdą wyrządzoną przez syna jego Sextusa szlachetnej i cnotliwej Rzymiance Lukrecij, zrzucił go z tronu

i zniszczył władzę królewską istniejącą od 245 lat.

Najwyższa władza przeszła w ręce dwóch Konsulów, urząd jeh trwał tylko przez Rok, Junius Brutus, i Tarkwiniusz Colatynus byli najpierwszemi. — Porsena król Etrurij posilkując wypędzonemu Tarkwiniuszowi, obległ Rzym; ale Horatius Kokles, Mucius Scevola, młoda Klelija i inni, wykonali zadziwiające czyny poświęcenia się dla ojczyzny byli powodem, że Porsena zwątpił o pokonaniu Rzymian, odstąpił Tarkwiniusza i zawarł z niemi pokój. — Zamieszki wewnętrzne znowu zmieniły kształt Rządu postanowiono urząd Dyktatora, którego władza była nieograniczoną i trwała sześć miesięcy.

Rzym zahurzony wewnątrz, wszędzie był zwyciężkim zewnątrz. — Kajus Mucius zwany Koriolan został na wieczne czasy wygnanym za opór przeciw wła-

dzy trybunów, mszcząc się postanowił zgnać swoję Ojczyznę, znalazłszy przytułek u Wolsków wystąpił na ich czele przeciw Rzymowi. Jednakowoż prześlany prośbami matki odstąpił od oblężenia, Wolskowie mszcząc się nad nim zamordowali go. Odtąd wewnętrzne intrygi, żądze w osiągnięciu urzędów zwiększyły się. Rzym lękając się jeszcze nieszczęśliwszych skutków wysłał posłów z żądaniem praw od Ateńczyków powrocili oni i przywieźli prawa Solona, które nieco zmienione i zastosowane zostały dla Rzymian przez dziesięciu tak zwanych Decemvirów którzy ogłosili je ludowi na 12 tablicach. — Władza ich była nieograniczoną, ale nie rząd na jaki się wylał Appius Klaudius, zmusił Virginiusa iż dla ocalenia honoru własną swą córkę Virginią zamordował, czém oburzeni zbuntowali się obywatele wypędzili Decemvirów a na ich

miejsce utworzono Trybunów Wojskowych którzy zarządzili Rzymem przeszło przez lat 81.

Rzymianie podbili Eusków, Falisków i oblegli piękne miasto Vejum które po dziesięcioletnim oblężeniu wziętem zostało przez Furiusa Kamilla łączącego do przymiotów Wojskowych, cnoty obywatelskie. Mimo te zwycięstwa jednak Gallowie pod wodzą Brenusa zdobyli Rzym i spalili; Manlius cofnął się do kapitolu i tam się bronił walecznie. Kamillus acz niesprawiedliwie wygnany przybył i wypędził Gallów, miasto zostało w jednym roku odbudowane a Kamillus pozyskał przydomek drugiego założyciela.

Ledwo otrząśnięty z popiołów Rzym znów musiał walczyć zwielu nieprzyjaciółmi z pomiędzy których Pyrrus król Epiru był najstraszniejszym, lecz wielki Fabrycius dał mu uczuć moc Rzym-

skiego oręża, pobity powtórnie przez Kuriusza powrócił do Epiru: Tarent wpadł w moc Rzymu, który wkrótce stał się panem wszystkich starożytnych ludów Włoskich.

W dziesięć lat po opuszczeniu Włoch przez Pyrrusa, rozpoczęła się pierwsza wojna Punicka przeciw Kartagińczykom. Attykus Regulus wyładował w Afryce pobił kilkakrotnie Amilkara i Asdrubala; lecz został wkońcu sam pobity a nawet niewolę wzięty, uwolniony na słowo dla zawarcia pokoju, powrócił do Rzymu lecz przenosząc chwałę Ojczyzny nad własne życie, zagroził Rzymian do dalszego prowadzenia wojny a wierny danemu słowu, wrócił do Kartaginy gdzie umarł w męczarniach. Rzym pomścił śmierć jego świetnymi zwycięstwami i zawarciem pokoju najhambniejszego dla Kartaginczyków.

Wkrótce wszczęła się druga wojna Punicka a Anibal wódz Kartagiński gdyby umiał korzystać z zwycięstw swoich byłby zupełnie zniszczył Rzymian, którzy swoje ocalenie jedynie winni byli błędom jego i trzem bohaterom Fabiuszowi Maximowi, Marcellowi i Scypionowi Afrykańskiemu.

Annibal po szesnastoletnim pobycie we Włoszech zmuszony został wyjść z nich dla obrony własnego kraju. Scypion pobił go pod Zamą i ta bitwa zakończyła tak długą wojnę. Około tego czasu Antiochus król Syrijski pobudzony przez Anibala podniósł oręż na Rzymian, lecz Korneliusz Scypion pobił go w Azji. Paweł Emiliusz pobił Perseusza króla Macedońskiego i wprowadził go do Rzymu okutego w łańcuchy przed swoim wozem tryumfalnym. Król ten umarł w niewoli a Macedonija zamieniona została w prowincję Rzymską.

Kartagina rozpoczęła trzecią wojnę Punicką napadając na Masimisę króla Numidij sprzymierzeńca Rzymian, Scipion-Emilian wnuk Scypiona Wielkiego, pomścił zniewagę wyrządzoną przyjacielowi Rzymu, zburzył Kartaginę. — Numius zniszczył Teby, Korynt i Grecyja została podbitą.

Rzym wewnątrz siebie niebył tak szczęśliwym, trybunowie ludu starali się zniszczyć przewagę Senatu nad ludem a te rozruchy zakończyły się dopiero śmiercią Tyberiusa i Kajusa Grachów. —

Jugurta król Numidij zbuntowawszy się po dwa razy przeciw Rzymowi, został pobity i wzięty w niewolę przez Mariusza, który podbiwszy jego państwa zwrócił oręż na Teutonów, Cymbrów ludy Germanij które ukorzył.

W tym to czasie powstał w Azji najgłośniejszy nieprzyjaciół Rzymian

sławny Mitrydat. Marcius i Sylla dłużej spór wiedli o dowództwo nad wojskiem i o chwałę walczenia z Mitrydatem; nakoniec Sylla przemógł, wygnał Mariusza w 70. roku jego życia. — Dwóch Konsulów Cynna i Octavius pierwszy był za Mariuszem drugi za Syllą. Powstała wojna obywatelska Cynna wszedł jako zwycięzca do Rzymu przywołał z wygnania Mariusza, który zostawszy ogłoszony Konsulem, kazał wymordować wielką liczbę Senatorów. Umarł a Sylla zostawszy Dyktatorem nawzajem o niczem niemyślał jak zadosyć uczynieniu zjadłej zemście wskazaniu swych nieprzyjaciół, którzy poginęli w męczarniach, nakoniec złożył władzę i umarł spokojnie. Katyliną postanowił podnieść rokosz dla osiągnięcia najwyższej władzy ale został odkryty przez Cyncerona, który zba-

wił Ojczyznę od tego zbrodniarza przez swoją wymowę i roztropność. W tym czasie istniało trzech ludzi jednakowo dumnych to jest: Pompejusz, Cezar i Krasus złączywszy się z sobą utworzyli pierwszy tryumwirat lecz wkrótce Krasus został zabity walcząc przeciwko Partom.

Cezar i Pompejusz walezyli pomiędzy sobą i ta wojna dopiero zakończoną została na polach Farsalij Cezar został zwycięzcą wkrótce go ujrzała Afryka, Azija, Egipt, Maurytania i Hiszpania, Pompejusz zaś schronił się do Egiptu gdzie wylądowawszy został zdradziecko zamordowany, gdy głowę jego pokazywano Cezarowi nie mógł on wstrzymać łez swoich na ten widok.

Wszedłszy tryumfalnie Cezar do Rzymu został ogłoszony Dyktatorem z tytułem Imperatora. Lecz dawna miłość wolności Republikańskiej obudziła się

zamordowali go pośród Senatu sami Senatorowie mający na czele Brutusa i Kassiusza, lecz Rzym przez to nie pozyskał spokojności. — Marek Antoni mający po sobie znaczną większość z młodym Oktawiuszem i Lepidem utworzyli drugi tryumwirat. Wtenczas na nowo powstały prześladowania a nawet sam zbawca Ojczyzny Cicero stał się ich ofiarą. Brutus i Kasjusz pobici zostali w Tessalij, a wolność runęła razem z niemi. Antonin i Oktawiusz zwrócili oręż na siebie, pierwszy pobity w bitwie pod Akcium schronił się z Kleopatram do Egiptu, lecz wszystko uległo Oktawiuszowi, Alexandrja otworzyła mu swe bramy; Antonin i Kleopatra zamordowali się sami a Egipt zamieniony został w prowincję Rzymską.

Oktawiusz wróciwszy do Rzymu przybrał nazwisko Augusta i tytuł Cesarza pod nim świat używał pokoju, za jego

panowania Jezus Chrystus Zbawiciel rodu ludzkiego przyszedł na świat w Betleem miasteczku Judei.

August panował 41 lat, powszechnie byłszacowany i mówiono o nim że nigdy umrzeć niepowinien. Opieka jaką dawał pięknem Naukom, równie jak i jego pierwszy Minister Mecenas, wzniosły one do najwyższego stopnia doskonałości, pod tym to świetnym panowaniem jaśniały nieśmiertelne Jeniusze, które dotąd są naszym podziwieniem, Virgiliusz Horacy, Phedr Ovidiusz, Kattulus Tibullus, Propertius, i Titus Livius.

Tiberius jego syn przysposobiony, nastąpił po nim przybrawszy sobie za współnika swych zbrodni Sejana pomiędzy wielu innemi ofiarami swęj wściekłości kazał zamordować Germanika swego synowca, kochanego powszechnie od wojska, własnego syna swego

Druzusa nakoniec, sam uduszonym został od Makrona.

Kaligula syn Germanika następcą Tiberia odrodził się od krwi Ojca swego, zrownał on okrucieństwem swemu poprzednikowi, nakoniec koronę wydarł mu Klaudiusz.

Neron w pierwszych latach rządząc się radami Burrusa i Seneki, okazał cnoty godne Augusta, lecz wkrótce się zmienił, potwór ten kazał zamordować Burrusa i Senekę a nawet własną swą matkę Agrypinę, podpalił Rzym dla własnej zabawy aby się mógł przypaływać pożarowi z kapitolu. Nakoniec ten tyran przechodzący wzbrodniach wszystkich swoich poprzedników, widząc wszystkich przeciw sobie zbuntowanych, sam się zabił.

Galba rządcą Hiszpanji został ogłoszony Cesarzem, w ten czas to wojska były podzielone na cztery części, z których

każda obrała na tę dostojność kogo innego, zatargi zakończyły się krwawą bitwą pod bramami Rzymu, Galba, Othon i Witeliusz zginęli w niej a Vespazjanowi dostało się Cesarstwo, pod jego to panowaniem zdobył Jeruzalem syn jego i następca Titus dla rzadkiej cnoty i dobroci rokoszą rodu ludzkiego przewany, aż nadto krótko panował bo tylko lat dwa.

Domicyan brat jego w niczem do niego nie był podobny, wznowił on zbrodnie Nerona. Nerva cudzoziemiec nastąpił po nim i zostawił tron Trajanowi, ten zwyciężył Daków ale był prześladowcą Chrześcian, panując lat 19 umarł. Adrian krewny i następca jego zasłużył na miłość poddanych przez sprawiedliwość. Antonin nazwany Ojcem ludu, otrzymał przydomek pobożnego dla łagodnych i spokojnych swych rządów. Marek Aureliusz zięć jego odnowił pięk-

ny wiek Augusta przybrał za współnika do tronu Verusa i wtenczas to Rzym widział na tronie dwóch Cesarzów. — Śmierć Antonina i Marka Aureliusza zakończyła świetne dni Rzymu, który przeszło przez cały wiek został łupem rokoszów. — Kommodus syn Antonina niegodny Ojca swojego po dwunastu latach panowania został zamordowanym. Pertynax dobry władzca, lecz nieco za surowy przestrzegacz karności wojskowej, zamordowany od swoich żołnierzy: a Cesarstwo zostało łupem najdumniejszych. Widziano na tronie Didiusa Julianusa, Septima Severa, Karakallę Gętę, Heliogabala zwanego plagą ludzką. Alexander Severus cnotami swemi, ukoił rany Cesarstwa, lecz zdradliwie został zamordowany. Tyran Maximian morderca jego nastąpił po nim Maxim, Balbius, obaj Gordianowie wygineli w niespełna dwóch latach, potem pano-

wało wielu Cesarzów którzy wszyscy pomordowani zostali a państwo Rzymskie zostało łupem dzikich narodów. — Klaudiusz II. nieco zagoił rany Rzymu również i Aureliusz jego następcą, władca ten umarł za prędko, powszechnie był żałowanym, po nim było bez królowie przez kilka miesięcy, nakoniec wybrano na tron Tacyta krewnego historyka, po nim nastąpił brat jego Florjjan lecz Probus wydarł mu życie, wstrząsnął on Galliją, Germaniją i Wschodem. — Kajs który po nim nastąpił zrównał mu co do sławy wojennej zginął powszechnie żałowany. Numerian zabójca swego teścia i Karius zabity przez swych żołnierzy zostawili tron Dyoklecianowi który podzielił tron z przyjacielem swoim Valeriuszem Maximem tak zwanym Herakliuszem. Galeriusz zwycięzca Persów zatworzył ich; obaj zrzekli się tronu. Konstanciusz Chlorus i Galeriusz

przybrali sobie znów drugich dwóch Cesarzów Maximiana i Severa. Lecz Wojska ogłosiły Maxenciusza Syna Maximiana i ten stawiał się w Rzymie, Sewerus idąc przeciwko niemu w pochodzie od wojska opuszczony, sam sobie życie odebrał, Galerius mianowawszy Cesarzem, Lycyniusza wpadł w chorobę, w której umarł. Pośmierci Galerusa Konstantyn wielki; Maxenciusz, Lycynius i Maxymian państwem zarządzili, Maxenciusz opanał Rzym, Konstantyn pobił go. Monarcha ten przyjął religiją Chrześcijańską był pobożnym, łagodnym i ludzkim pod nim ustało srogie prześladowanie Chrześcian, których nawet do wyższych urzędów przypuścił. W tém położeniu rzeczy Maximian władca wschodu uderzył na Licyniusza lecz pobity od niego umarł z pomieszanja zmysłów Chrześcianie których był okropnym prześladowcą śmierć jego przypisywali zem-

ście nieba; po śmierci jego Licyniusz niemógł znieść swego współzawodnika Konstantina, od którego pobity pod Cybalis w Panonij, potem w Nikomedji z rozkazu tegoż Konstantina wspólnie z Marcjanem niedawno ogłoszonym Cesarzem na śmierć wskazani zostali. — Konstantin sam jeden zostawszy samowładcą państwa Rzymskiego przeniósł stolicę onego do Bizancjum, odmiana ta zrzadziła upadek tegoż państwa, lecz ostatni cios zadał Konstantyn, dzieląc państwo przy śmierci po między swoich trzech synów, pod panowaniem synów Konstantina i innych jego następców, Państwo Rzymskie szybkim krokiem dążyło do swego upadku przez wojny domowe i napady ludów barbarzyńskich. Teodozjusz wielki zagoił nieco rany narodowe, przez wypędzenie z granic Rzymskich nowych przychodniów, lecz z drugiej strony zadał

mu cios śmiertelny, dzieląc państwo na wschodnie i zachodnie dla synów swoich Arkadiusza i Honoryusza, z których pierwszy rządził w Bizancjum wschodem, a drugi w Rzymie zachodem tu się właściwie kończy historija państwa Rzymskiego.

HISTORIJA NOWOŻYTNA

Dzieli się na 6. głównych Epok z których pierwsza.

EPOKA PIERWSZA

Od podziału Państwa Rzymskiego aż do Machometa od roku 395 do 622 po Narodzeniu Chrystusa.

Państwo Rzymskie niszczało na zachodzie, ludy północy dotąd nieznane rozdzieliły go między siebie. Afryka została łupem Wandalów, Hiszpania

Wisygotów, Wielka Brytania Piktów na koniec Germanija i Galija podbite zostały przez Franków i Rzym nawet został zdobyty i zburzony przez Alaryka Stelikon poległ w obronie jego. — Jednakowoż Burgundcykowie rozpostarli się nad brzegami Renu, z kąd przeszli do Galij. Frankowie wynieśli na królestwo Faramonda i założyli początki państwa Francuzkiego. W Azji Persija rozciągała swe panowanie od Eufratu do Indu. Państwo wschodnie pod Justynianem I. pozyskało pokój utracony za jego poprzedników. Persowie zostali odparci, Scytowie trzymeni na wodzy, Afryka odebrana Wandalom, prawa przywrócone, prawnictwo poprawione kodeksem, którym się rządzi jeszcze dzisiaj prawie cała Europa, za tego panowania wystąpiło dwóch sławnych wodzów Narzes i Belizarijusz Justynian 2. syn jego, po drugi raz miał sobie wydarte

Włochy i był pobity przez Chosroesa króla Perskiego, Tiberiusz II. pochamował nieprzyjaciół, ulżył ludowi, lecz został zamordowanym od Fokasa który tron po nim objął, lecz go w krótkce utracił. Herakliusz zatarł ohydę ostatnich porażek. Włochy wówczas były rozdzielane, Herulowie zostali z nich wypędzeni przez Ostrogotów, Wódz ich Teodoryk utworzył największe królestwo jakie wtenczas istnieć mogło, i uczynił Włochy szczęśliwemi. Córka i następczyni tronu i cnot jego Amalasonta, zamordowaną została od tego, którego ukoronowała Belizarijusz walczył w imieniu Justyniana o Włochy a król Witiges ozdobił tryumf jego. Wczasy niełaski jakiej popadł Belizarijusz Włochy odetchnęły, ale Totilla pobity przez Narzesa przyzwał zgłębi Germanij Lom-

bardów których Wódz Albion zdobywszy Mediolan uczynił go stolicą Państw swoich.

We Francji Meroweusz, Klodion i Hilperik, następcami byli Faramonda. Klovis został ogłoszony Królem, jego uważają za prawdziwego tworcę Monarchii Francuzkiej, został on ochrzczony po bitwie pod Tolbiak przez Świętego Remi, a Frankowie przyjęli Religiją Chrześciańską, król rozdarował grunta i dobra towarzyszom swych zwycięstw, a Królestwo zostawił 4 synom, pod jego następcami szarpały to królestwo morderstwa, podziały, wojny domowe, napady sąsiadów.

Hiszpanija rządona była przez Alaryka, monarcha ten pobitym był od Klovisa na równinach Poatieru zwycięzca wkróczył do Hiszpanji, lecz wstrzymanym został przez Teodoryka. Inni następcy niegodni są wspomnienia

prócz Anvigilda który byłby wielkim gdyby przy końcu nie był splamił swęj chwały morderstwem własnego syna.

Anglija zniszczona przez Anglo Saxonów którzy ją chcieli ujarzmić, będąc łupem to Piktów to Szkotów nakoniec poddała się Anglo Saxonom. — Wortigernes naczele ich uwolnił ją od Piktów i Szkotów pokój przywrócił, wtenczas utworzyło się na téj wyspie siedem królestw znanych pod nazwiskiem Heptarchij.

Około tego czasu, gdy przemoc obaliła tyle tronów, niektóre familije, unikające wstrząśnień krajowych, szukały schronienia na małych wysepkach położonych w głębi odnogi morza Adryatyckiego. Tak to na łonie wolności i mierności, Wenecija założyła pierwsze zasady swego rządu i potęgi.

EPOKA DRUGA

*Od Mahometa do Karola Wielkiego
Od Roku 622 do 800 po Narodze-
niu Chrystusa.*

Mahomet urodzony w Mekke z rodziców niskiego stanu, uczynił się Prorokiem między Saracenami. Wypędzony z rodzinnego miasta w r. 622 zgromadził około siebie zgraję zagorzalców i w kilku latach podbił całą Arabiją, w środku której założył państwo Kalifów, Abubeker następca jego połączył władzę najwyższego kapłana z władzą Monarchy, posunął się aż pod Damaszek i ujarzmił cały kraj pomiędzy Libanem a morzem. Saraceni po śmierci jego wynieśli na tron Omara, który wydarł Grekom Syriją, Feniciją, Mesopotamiją i całą Persiją a jeszcze mniej jak w dwóch latach całe to państwo tak

starożytne podbił i wzniosł Alkoran na gruzach Ołtarzy po zamordowanym Omarze nastąpił Ottman, który zupełnie podbił Persiją i Tartariją; opanował Rodus i rzucił trwogę na całe Włochy: po powrocie do kraju został także zamordowany. Ali nastąpił na tron i równegoż doznał losu. Moawija wódz korzystając z zakłóceń wewnętrznych opanował Kalifat, założył stolicę w Damaszku od niego powstała Dynastija Omniadow, która panowała do roku 744 w którym zaczęła się Dynastija Abassydów następce jego mało są warci wspomnienia aż Valida I. który państwo Kalifów wzniosł do wysokiego stopnia chwały, jeden z jego następców Herham pobity został przez Karola Martela przy Tours Marvan pobity przez Abbassa naczelnika Abbassidów schronił się do Egiptu, na nim to Dynastija Omniadow zakończyła się. Abbas przywrócił na tron krewieństwo Mahometa

syn jego Ali założył miasto Bagdad nad Tygrysem i uczynił go stolicą państwa, za niego nauki kwitnęły Mahadi i Aroun-Al-Raszyd byli w tém względzie jego naśladowcami.

Wzrost Saracenów zdawał się osłabiać Greków, którzy zajęci tylko byli dysputami religijnymi. Herakliusz zakończył swe panowanie razem i szczęśliwe i nieszczęśliwe. Syn jego Konstantin VI. dla tego tylko jedynie na tron wstąpił, aby został zamordowanym brat jego Konstantin II. wystawił państwo na łup Saracenów, pomiędzy jego następcami odznacza się *Izaurień Leon* mądrością i odwagą, on się strasznym Saracenom i oswobodził Konstantynopol od ich oblężenia. Konstantin Kopronim ztrudnością utrzymywał wodze państwa które zewsząd upadało. Irena żona Leona i Porfyrogenetes syn jego usiłowali uczynić się niezależnemi jedno od drugiego.

Północne Włochy zawsze ujarzmiane były przez Lombardów, którzy rospodarli się nad oboma morzami oblewającemi Włochy, pomiędzy ich królami, Didier został pobity przez Karola wielkiego a jego Królestwo zamieniono w prowinciją francuzką.

Rzym w tych burzliwych czasach utrzymywał się jednak pod papierzami Marcinem I. Seryuszem I. Janem VI. lud był szczęśliwy. Zacharijusz wspartym był od Francij a Szczepan III. dzierzał to bogate dziedzictwo, które i następcy jego ieszcze zatrzymali.

Wenecija co dzień wzrastała w potęgę i wzbogacała się przez handel.

Anglija kłopotoną była wojnami, które wiedli pomiędzy sobą jej władzcy.

Hiszpanija w tym czasie wystawia nam obraz nadzwyczajnych zamieszek które pod Rodrygem były powodem, iż Hiszpanija przeszła pod jarzmo Alko-

ranu. Wkrótce Pelagijusz schroniwszy się w góry Asturij zgromadził niechętnych, pobił Saracenów i koronował się królem Oviedo, następcy jego wstępując w te ślady rozszerzyli granice państwa.

We Francji Karól Martel bohatyr owych czasów, oswobodził kraj od nieprzyjaciół, wypędził Saracenów Pepiu i Karloman wspólnie panowali. Pepin II. otrzymał koronę z rąk zgromadzonego narodu i od téj chwili została ona dziedziczną w domu jego. Karól wielki syn jego stał się jeszcze większym, granicami państwa jego były morze Bałtyckie, Elba, Ocean i Pyreneje.

W niepewności pierwiastkowych dziejów polskich domyslać się tylko można że ta część Europy w której mieszkamy Scytów i Sarmatów była siedliskiem. Pierwszym założycielem naszego państwa miał być Lech, który założył miasto Gniezno jako stolicę swego pań-

stwa, tak nazwane od znalezione go gniazda Orlego z kąd też powstał i herb Polski, Orzeł biały, o rządach Lecha i następców jego nic niewiadomo tylko że mieli z różnym szczęściem wojować przeciw Duńczykom, i że Wizimierz zwycięzca onych założył miasto Wizmar nad morzem Bałtyckim. Nareszcie mieszkańcy sprzykrzywszy sobie rządy familii Lecha, oddali one w ręce dwunastu Wojewodów lecz że ci kłócili się między sobą przeto znów powierzyli wodze rządu jednemu z nich najzdolniejszemu; Krakusowi ten nie tylko powściągnął rozhukane pospolstwo, ale i sąsia-dów wyniosłość poniżył. Założył Kraków i do niego przeniósł stolicę. — Lech II. następca jego dla bratobójstwa wypędzony został z kraju a Wanda siostra jego objęła po nim rządy, ta nie chcąc pojąć Rytygiera Niemca za męża, w Wiśle się utopiła. Znowu nastąpił Rząd

12 Wojewodów lecz znienawidzeni od narodu, że nieumieli napastujących Węgrów odeprzeć, złożyli władzę najwyższą w ręce Przemysława, ten pod imieniem Leszka I. panował, jemu przypisują założenie Przemyśla nad Sanem, rządy jego były tarczą pokoju gdyż za jego panowania żaden z zagranicznych narodów nieśmiał napastować Polski.

EPOKA TRZECIA

Od Karola Wielkiego do Wojen krzyżowych.

od roku 800 do 1096 po Narodz. Chry:

Karol wielki zostawszy koronowanym na Cesarza, pokonał zupełnie Sasów, on przygotował wielką flotę naprzeciw Normandom i Słowianom wdzierającym się w granice państw jego. Pan ten niespracowany i sprawiedliwy umiejący

wspierać i cenić nauki i kunsztu, a przeświadczeni wielki umarł roku 814. po Narodzeniu Chrystusa. Syn i następca jego zwany Ludwik Łagodny był słabym i nieszczęśliwym niewdzięczne dzieci uwięziły go, odzyskał berło, lecz aby go powtórnie złożyć, zakończył życie ten nieszczęśliwy Ojciec w rozpacz i samotności, trzej niegodni synowie jego Lotar, Ludwik i Karol spór wiedli o koronę na równinach Fontenaj w Szampanji i podzielili pomiędzy siebie Cesarstwo. Lotar otrzymał z tytułem Cesarza Burgundiją Włochy i Prowancyę, Ludwik Niemcy, a Karol resztę Francji, która się stała łupem Normandów.

Ludwik II. syn Lotara który, zakończył dni swoje w klasztorze, ukorzył Włochy i oparł się swoim dwóm stronom. Karol otyły objął wprawdzie wszystkie posiadłości Karola W. ale

nie umiał utrzymać podupadłej sławy swojój familij, po śmierci jego nastąpił nowy podział, z którego powstały cztery znaczniejsze królestwa.

Z domu Karola wielkiego już niepowstał żaden sławniejszy władzca, zwrócono oczy na Eudesa Hrabiego Paryża pana światłego i walecznego ten zabezpieczył państwo od napadu Normandów umarł szacowany od sąsiadów, śmierć jego zwróciła Karolowi prostemu tron Ojców jego za którego panowania Cesarstwo Zachodnie wskrzeszone od Karola W. wypadło z domu Królów Francuzkich, a przeszło w ręce Cesarzów Niemieckich a nawet nie upłynęło lat 70 gdy familija Karola W. odpadła od tronu francuzkiego a korona przeszła w ręce Hugona Kapeta Xcia francuzkiego który dał początek trzeciej dynastij która prawie do końca 18 wieku panowała we Francij. Trzej następcy Hugona

rzządzili Franciją dosyć spokojnie przez lat 113 za Filipa Xiąże Normadzki podbił Angliją. Temu wzmocnieniu nie przeszkodziła francija, z kąd powstały źródła ustawnych niezgód pomiędzy temi dwoma sąsiedniemi narodami.

Cesarstwem Niemieckim władał Arnold bękart z domu Karola W. lecz był słabym i nieszczęśliwym, syn jego Ludwik III. niegodniejszy jeszcze nastąpił po nim na tron. Wtenczas Niemcy wybrali sobie innego władcę, a tym był Konrad, ten usprawiedliwił ten wybor przez swą odwagę, roztropność i stałość charakteru. Henryk zwany ptasznik wyniesiony na tron Cesarski odparł zuchwałych sąsiadów, przywrócił moc praw, uwolnił się od Haraczu który opłacano Węgrom, postanowił Turnieje. Oton I. syn jego przewyższył w sławie Ojca swojego, pokonał niespokojnych sąsiadów wszedłszy do Włoch

które były Teatrem wojny od lat kilkudziesiąt podbił je, przyłączył do Cesarstwa Niemieckiego i koronował się na Cesarza w Rzymie. Leon VIII. przez wdzięczność za obranie siebie papieżem za sprawą Cesarza przyznał wraz z Senatem Rzymskim i Duchowieństwem, Ottonowi i jego następcom prawo wyznaczania na Cesarstwo następców, i Nominowania Papieży. Utrzymał się przy tych prawach od Ojca nabytych, mocą oręża Otto II. a surowo ukarał buntujących się Rzymian Otto III.

Henryk II. niczem niewsławił swego imienia, ponim władza Cesarska przeszła do domu Francuzkiego, z którego czterech następnie panowało Cesarzów za Konrada II. Burgundią przyłączono do Cesarstwa Niemieckiego. Henryk III. postarał się o to aby syn jego został obrany Królem Rzymskim. Panowanie Henryka IV. jest Epoką zawziętych

kłótni i wojen po między Papieżami i Cesarzami. Małoletność tego Cesarza była pochopem Mikołajowi II. do zniesienia prawa nominowania Papieży przez Cesarzów i nadania go Kardynałom. Wiodł Henryk spory przeszło lat 50. z papieżami i uległ raz tylko powadze Grzegorza VII. lecz widząc w końcu i syna swego Henryka V. przeciw sobie zbuntowanego, złożył w ręce jego swoje dostojęństwo i nie ledwie w pędzy życie zakończył.

W Polsce po Przemysławie nastąpił Leszek II. a ponim Leszek III. których panowanie miało być spokojne. Popiel I. przeniósł stolicę do Kruświcy, panowanie jego było niekzemne, syn jego Popiel II. jeszcze gorszy od Ojca (miał być z jedzonym od myszy wyłgłym z trupów pomordowanych przez niego stryjów. Po wygaśnię na Popielu II. dynastii, obrali Polacy w Kruświcy ze-

brani Piasta, który panował chwalebnie lat 19. Syn jego Ziemowit urządził wojско, podbił Morawy. Leszek IV. pomorską ziemię przyłączył do Polski po nim nastąpił Ziemomysław, którego syn Mieczysław I. przyjął za sprawą żony swojej Dąbrówki Religiją Chrześcijańską, od niego poczyniła się pewniejsza historia narodu naszego. Syn i następca jego Bolesław Chrobry jest prawdziwym założycielem Królestwa Polskiego i sprawcą jego wielkość, pozyskał przyjaźń Ottona III. który odwiedziwszy go w Gnieźnie przyznał mu tytuł króla, wojował z Cesarzem Henrykiem II. opanował Czechy, Morawy, Lunacją, a po zawartym pokoju w Budyszynie wyruszył się na Ruś dokąd przez klucących się Xiążąt wezwany, dobył Kijów lecz nie z samych wojennych czynów był sławnym, urządził on i kraj wewnątrz. — Umarł żałowany.

Mieczysław II. gnusnością swoją, utracił co waleczność Bolesława zdobył. Kazimierz syn jego sprowadzony z Francji z klasztoru dokąd go matka jego Ryxa wywiozła, objął tron, uskromił wszystkich nieprzyjaciół i Czechów wydarł Szląsk, od napadów Rusi zabezpieczył się przez małżeństwo z Dobrogniewą córką Włodzimierza Xięcia Ruskiego, czyni te sprawiedliwie z jedną mu nazwisko odnowiciela Polski. Bolesław śmiały okazał się godnym tronu, wciągnięty w kłótnie Węgierskie i Czeskie zakończył je z chwałą, posiłkując Izasława Jarosławowicza Xięcia Ruskiego, dobył Kijowa, nie mogąc być pokonanym od nieprzyjaciół padł ofiarą rozpusty napominany od Biskupa Stanisława Szczepanowskiego zabił go, za co wyklęty od Grzegorza VII. Papieża, od korony odsądzony, nędznie zakończył życie.

Hiszpanija ciągle była rozdzieloną pomiędzy Maurów i Chrześcian, Ramir i Alfons III. ugruntowali tron przez swe zwycięstwa. Ordogus II. poniosł oręż aż na brzegi Tagu. Alfons IV. sam był sprawcą swych nieszczęść, Ramir II. wydarł mu koronę, wśród tych podziałów Ferdynand Gonzales zniszczywszy jarzmo Ramira, dał początek lidze królów Kastylskich. Trzy natenczas w Hiszpanij liczyły się Chrześcijańskie Królestwa: Kastilij, Aragonu i Nawarry. Maurowie pomalu tracili Hiszpaniją a Nawarra się zwiększała. Ferdinand Król Kastylj przez małżeństwo z Izabellą dziedziczką królestwa Leonu, stał się jednym z najgroźniejszych monarchów Europy. W tem czasie powstało królestwo Portugalskie pod Henrykiem Hrabią Burgundij na próżno Maurowie wezwali na pomoc Saracenów, bo zwycięstwa Henryka zmusiły ich oddalić się.

Anglija w téj Epoce jaśniała lecz blask jój przyćmionym został przez okrucieństwa Duńczyków, Egbert odparł ich, ale syn jego Elhered dopuścił im opanować część wyspy wkrótce ujrzano przechodzącą koronę z głowy Saxonskiej na Duńską. Między innemi wstawili się Alfred wielki wojownik i roztropny Król Adelstan kochany od swoich poddanych dla mądrych rządów. korona Anglii dotąd była w ręku dwóch współzawodników wydzierających one sobie z zaciętością Ethelreda i Suenona ostatni przemógł i zmusił Saxona szukać schronienia w Normandij, po wielu zmianach znów wezwano Saxonów do tronu, z tych Edward którego pamiętka długo zostanie drogą dla Anglij wprowadził z sobą na tron cnoty Chrześcijańskie i umiejętność rządzenia. Pomin Harold obrany ale Wilhelm Xiążę Normandij przezwany zdobywcą poko-

nał go i został królem Angielskim sobie i następcom swoim tron zabezpieczywszy.

Włochy przez nieszczęścia domu Karola W. zostały łupem małych tyranów którzy je rozszarpali. Beranger opanowawszy one, został wypędzony przez Guja z Toskanij, lecz powrócił po jego śmierci. Ludwik został protektorem Włoch lecz Rudolf Burgundzki następcą jego został zmuszony ustąpić ich Hugenowi z Prowancji.

Cesarstwo Greckie zawsze zaburzone było przez krwawe rewolucje. — Irena spokojnie używała owoców swych zbrodni ale wypędzoną została przez Nicefora który zamordowany został przez Bulgarów. Syn jego zepchnięty przez słabego Europolatesa, którego nawzajem strącił Leon Armeński ten znów został zamordowany przez Michała jakążę który zasiadł po nim na tronie, ponim

nastąpił syn jego Teofil. Bazyli Macedończyk mężny czynny i rozumny. Leon przezwany filozof, więcej zajęty sporami teologicznymi jak państwem, syn jego Konstantyn Porfyrogenetes strącony przez i otruty został przez własnego syna Romana, który sam podobnemuż uległ losowi. Nicefor Fokas otruty przez żonę. Pobożny Zimices okrył się chwałą wojując z Rossiją. Bazyli i Konstantyn VIII. niepodobni wcale do niego za wstąpieniem na tron córek Konstantyna VIII. Zoj i Teodory nieład, zamieszanie w imieniu tych monarchiń rządził państwem Roman III. Michał IV. Michał V. Konstantyn IX. monomach po śmierci Teodory. Lud i Senat wezwał do tronu dom Komnenów ale ta odmiana dynastij niesprawiła pomyślniej odmiany w wewnętrznym stanie Cesarstwa, w takim nieładzie zostawało, że nawet wielkie

przymioty Alexego Komnena żadnej mu korzyści niemogły przynieść.

Napoczątku téj trzeciej Epoki Państwo Saracenów pod panowaniem Harouna Alraszyda wzniosło się do wielkiego stopnia potęgi. Po nie jakich zaburzeniach których powodem były podziały pomiędzy braćmi Al, Mamima on stał się sam Panem, zadrzał Konstantynopol a floty jego rzuciły postrach aż w samym Rzymie. Za niego dzieła Arystotelesa i innych poetów Greckich przetłomaczone, zaostrzyły gust Arabów do sztuk i umiejętności. Motassem i Wateck byli wsparciem uczonych i zwycięzcami, ale pomyślność przeminęła razem z niemi. Syrija się zbuntowała to uczynił Alger, Tumis i Trypolis, Fatemitowie się rozproszyli i założyli w Afryce obszerne Państwo, Kair stał się głównym punktem handlu wschodniego. Wkrótce fanatyzm był powodem nowych zaburzeń. Fakirowie z Mekki wystawszy

Missionarzy do Afryki, założyli tam sektę Marbutów, która się nadzwyczajnie rozpostarła i stała się niebezpieczną Rządowi. W tych czasach ujrzano Turków, lud ten równie dziki jak bitny wyszedł z głębi Tartarij i rozpostarł się na brzegach Kaspijskiego morza, oczekiwał tylko pory, aby się mógł rozpostrzeć na pięknych płaszczynach Azij Kalifowie Bagdadzcy wezwali ich na swoją obronę, lecz wkrótce ci sami obrońcy zajęli władzę rządu zostawiwszy Kalifom czczy tytuł Naczelników Religij.

EPOKA CZWARTA

Od Wojen Krzyżowych aż do odkrycia Ameryki.

Od roku 1096 do 1492 po Narodzeniu Chrystusa.

Piotr Pustelnik wróciwszy z Palestyny z takim zapałem opisał nieszczęścia

tęj krainy, że prawie cała Europa powstała, Urban II. zwołał Konsilium w Klermont, na którym wielka liczba Chrześcian bez różnicy stanu zobowiązała się przysięgą udać do Palestyny i wydrzeć ją niewiernym. Wojnę tę nazwano krzyżową, a Godfryd de Bouillon został obrany wodzem całej wyprawy, zdobył on Jerozolimę i został obrany jej królem wtenczas to powstały Zakonny, Rycersko-Duchowne Świętego Jana Jerozolimskiego, Templariuszów i Teutoński lecz królestwo Jerozolimskie niedługo istniało wpadło znowu w moc Muzułmanów. Tak się zakończyła 1. wojna krzyżowa.

Eugeniusz III. i Bernard Święty byli sprawcami drugiej krucjaty. Cesarz Konrad III. i Ludwik VII. król Francuzki wodzami jej byli, ale wyprawa ta dla niezgód na niczem spełzała.

Chęć odzyskania grobu Świętego była powodem trzeciej wojny krzyżowej, która może najlepiej ze wszystkich byłaby się powiodła, gdyby Cesarz Fryderyk Barbarossa kąpiąc się nie był utonął, a z śmiercią jego wszystko zniknęło.

Czwartą wojnę podniósł przy pomocy Wenetów, Baldwin Hrabia flandrij lecz miasto udania się do Palestyny popłynęli do Egiptu i opanowali Damiettę lecz zaskoczeni wylewem Nilu musieli się układać z Sułtanem. Dotąd krucjaty były zwrócone na niewiernych na wschodzie teraz Papież Jnnocenty III. użył onych przeciw heretykom francuzkim zwanym Albigenami powstała i 6. kruciata ale do tej nienależały ani francija, ani Anglija. Siódma była najślawniejszą ogłosił ją Ludwik IX. zwany Świętym, udał się na nią z żoną swoją Małgorzatą z Prowancji zostawiwszy rzą-

du wodze Blance matce żony swojej. Wraz z królem Angielskim wylądował w Egipcie, opanował Damiettę lecz w krótkce pobity dostał się w niewolę z której wykupiwszy się wrócił do francji a po 17 latach wyprawiwszy się przeciw Tunis, umarł tam na powietrze.

Nowe Państwo Łacińskie jedynie tylko składające się prawie z Konstantynopola niemogło się długo oprzeć nieprzyjaciołom od których obleżonem było.

Niemcy niebyli także spokojnemi Henryk IV. musiał wieść wojny we Włoszech i z synem własnem którego wojśka pobił, samego wziął w niewolę, w której umarł ze zgryzoty. Drugi syn jego niebył szczęśliwszym musiał wieść spory z duchowieństwem, Paskal II. rozumiał że będzie mógł rządzić Henrykiem V. lecz się omylił, lecz zmuszony wkońcu Cesarz zostawił wolne wybieranie

Biskupów i Opatów Duchowieństwu a tak wojny o Inwestyturę tym sposobem zakończone zostały.

Następcą jego był Lotar Xiąże Saski, ponim nastąpił Konrad III. a potym Fryderyk I. wielki Wojownik, bohater swego czasu, kochany od ludu mszcząc się prerogatyw tronu, wojował we Włoszech, zdobył Mediolan, ale wkońcu uledez musiał. Henryk VI. syn Fryderyka, był uczonym, lecz okrutnym Fryderyk II. wojował przeciw władzy Papieskiej lecz wkońcu uledez jej musiał. Złożony z tronu przez Inocencjusza IV. utrzymał się jednak na nim.

Wojny Niemiec z Włochami przeszło 30 lat trwające zakończył Rudolf Cesarz z domu Habsburskiego, wśród tych zaburzeń wiele miast Niemieckich usiłowało wybić się z pod władzy wielu małych Xiążąt, i te miasta nazwane zostały Anzeatyckimi. Rodolf ujrza-

wszy się na tronie огоłoconym z władzy wojska i skarbu, odwagą zdobył Czechy, zostawił synowi swemu Albertowi I. znaczne państwo wraz z planem powiększenia onego, podług którego familija jego ciągle postępowała. Dwóch obrano na raz Cesarzów, Adolf de Nassau odniósł pierwszeństwo z razu nad Albertem. Ale ten odzyskał swe prawa i nadany sobie tytuł Wielkiego, przyjął, został jednak zamordowany przez swego synowca. Elektorowie podzieleni pomiędzy Fryderykiem III. synem Alberta wielkiego i Ludwikiem Bawarskim obrali tego drugiego, lecz ten wkrótce został złożonym z tronu, Karol Luxemburski, panował pod imieniem Karola IV. wstąpił się postanowieniem bulli złotój przez którą utwierdził konstytucyą Niemiecką w końcu po czwartej elekcji, dziedzictwo tronu zwróciło się w dom Austriacki.

W tym czasie powstało wiele państw we Włoszech Piza, Florencja i Luka, ogłosiły się rzeczpospolitemi, Genewa zwiększyła się, a jej bandery powiewały na wszystkich morzach, Korsyka podległa jej była, Wenecja opanowała Kandyję i wiele wysp Archipelagu. Grzegorz X. tak jak i jego poprzednicy ciągle pracował nad zniszczeniem państwa Greckiego, nastąpiło nareście pojednanie Grecji z Rzymem na koncylium Lińskim. Innocenty V. Adrian V. Jan XXI. krótkiego czasu swego papiestwa używali na utrzymanie tego pojednania tak pożytecznego. Marcin IV. oddał Sycylię Piotrowi Arragońskiemu pomimo praw domu szwabskiego, Procida znakomity Neapolitańczyk poburzył Sycylińczyków przeciw francuzom, i powstanie wybuchło w wielki poniedziałek, a z pierwszym uderzeniem dzwonu na nieszpory wszyscy francuzi zostali

wycięci i ztąd ten okropny dzień nazwano niesporami Sycylijskimi. Benedykt XI. przeniósł stolicę swoją do Awinionu, za jego to panowania zakon Templaryuszów skassowanym został z niesłychanem okrucieństwem.

Grzegorz XI. postanowił stolicę Papieństwa w Rzymie i tam umarł, ponim został obrany Urban VI. Awenjończykowie wybrali drugiego Papieża pod nazwiskiem Klemensa i ten obrał sobie stolicę w Awenionie, wtenczas to nastąpił smutny rozdział między Chrześciany i ta podwojna Elekcija dała powód. Schismie zachodu powstały w ten czas i inne zaburzenia w kościele których był sprawcą Jan Wiklef później naukę jego wznowił w Niemczech Jan Huss który skazany na koncylium Konstancienskiem, został spalony wraz z Janem z Pragi swem uczniem.

Anglija coraz stawiała się groźniejszą Henryk I. pobił Ludwika Otyłego, a Henryk II. przez małżeństwo z Eleonorą Akwitańską rozwiedzioną z Ludwikiem młodym, nabył prawa do wielkiej części francij. Pod panowaniem Edwarda, Anglija nadzwyczajnie się wzmoęła, syn jego Edward II. był nieszczęśliwym własna żona jego przeciw niemu bunt podniosła Edward III. pomścił swego Ojca wszczał prawo do korony Francuzkiej jako jej dziedzic po matce wojna ta postawiła franciją nad przepaścią, większe jeszcze Anglija jak zobaczemy odniosła korzyści nad franciją pod jej królami Karolem V. i Karolem VI. ale wreszcie sama doznała wewnętrznych zaburzeń. Bo wtenczas gdy Henryk młody był we francij, dom Jork sięgnął po berło Warwik podpora tego domu obrał sobie za godło różę białą. Czerwona zaś była dewizą Hen-

ryka, który pierwsze zwycięstwa wniósł żonie swojej Małgorzacie Andegawenskiej. Edward I. został zwycięzcą, kazał zamordować Henryka, w wieży Londyńskiej, po piętnastu latach powstał dziedzic Lankastrów który się schronił w Bretanii Henryk Hrabia. Richemont pobił znienawidzonego Ryszarda na płaszczyznach Boswor i został ogłoszony królem pod nazwiskiem Henryka VII. Mądrość rządów jego nadała mu nazwisko Salomona Angielskiego.

Szkocja dotąd nie była głośna; rozrywana przez Piktów i Skotów wyszłych z Irlandii, którzy się połączwszy utworzyli Królestwo, po śmierci Alexandra III. Edward korzystając z zamieszek Szkoekich, podbił ją i utworzył z niej prowincję Anglii, odtąd ustały rozterki i powstania aż do chwili w której Szkocja znalazła oswobodziciela swój wolności w małżonku dziedziczki Brucego

Stuarta w tej łodydze dynastii królów tak sławnej przez swe nieszczęścia.

Ludwik VI. uczynił francją szczęśliwą Ludwik VII. przez rozwód z Eleonorą był powodem wojny trwającej 200 lat z Angliją, lecz Filip August przeważył szalę wyprawivszy się z Ryszardem lwie serce do Palestyny, porzucił go a powrociwszy zawojował jego kraje, Richard przybył je odzyskać ale został zamordowanym. Jan bez ziemi wstąpiwszy na tron Anglii zamordował Artura Xięcia Bretanii Filip jako swego podanego zapozwał go przed swój trybunał i zabrał wszystkie jego posiadłości na rzecz francji. Ludwik VIII. utrzymał godnie chwałę francji Ludwik IX. okazał talenta wielkiego monarchy wszędzie pobił swych nieprzyjaciół, wciągnięty w wojnę krzyżową, został w niewolę wzięty z której się wykupił,

poźniej zaś wyprawivszy się przeciw Tunetańczykom, umarł tam rażony powietrzem.

Hiszpanija w téj Epoce ilu królów, tylu bohaterów liczyła, Piotr i Alfons szczęśliwie wykonali swoje przedsięwzięcia, około tego czasu Henryk Burgundzki wszedł do Hiszpanij na pomoc Alfonsovi VI. królowi Kastylij, i pobił jednego dnia pięciu królów Maurów, zdobył Portugaliją i założył swoją stolicę w Lizbonie, pod Alfonsem IX. odbyła się sławna bitwa pod Murandal gdzie 200000 legło Maurów, po Henryku I. Fryderyk III. połączył berła Kastylij i Leonu wyrownał w chwale swem poprzednikom znaczniejsze miasta Hiszpanij otworzyły mu swe bramy, Alfons X. następca jego zyskał sobie tytuł mądrego, lecz został wypędzonym z swych państw przez syna swego Sancheza. — Ostre ustawy Alfonsa XI. przywróciły

dobry porządek. Aragonija miała także światłych monarchów Piotr III. okazał talenta wielkiego monarchy, Jakób II. utworzył dobrą Marynarkę. Hiszpanija potem miała tylko królów, którzy się wstawili okrucieństwem jak Karol zły w Nawarze, Piotr Okrutny w Kastylij lecz mściciel zjawił się w Henryku Transtamarze, który przy pomocy Dugesklina oczyścił ziemię z tego potworu, objął ponim państwo i zostawił je spokojne swemu synowi, małoletność Henryka III. wystawiła Kastyliją na nowe zaburzenia, których ofiarą byli Żydzi. Nieszczęśliwe było panowanie Jana II. albo raczej niegodnego jego poufalea Alvaresa Luna który zginął z rąk kata. Henryk IV. postrach swoich poddanych został wypędzony z tronu, nakoniec Izabella z Kastylij zaślubiła Ferdynanda króla Aragonu i Leonu i za nich to nastąpiło połączenie tych trzech królestw

Ferdynand zajął się zupełnem wypędzeniem Maurów z Hiszpanij, czego też i dokazał.

Portugalia sławną się stała przez odwagę Alfonsa III. lecz doznała wzruszeń za tyrańskiego panowania Alfonsa IV. Jan I. wydarł Centę w Afryce Maurom pod Henrykiem synem jego Portugalczycy poczynili wielkie odkrycia na Oceanie.

Szwajcarowie lud prosty, lecz waleczny, zachował swą wolność wśród gór, kraj ten składał część państwa Niemieckiego, dom Hauburski chciał ich ujarzmić, trzy kantony powstały przeciwko temu jako to Ury, Schwytz i Unterwalden poburzone przez Wilhelma Tella który zabił Gesslera Namiestnika Cesarzkiego i oparły się całym siłom Austrij, inne kantony zapatrzwszy się przystąpiły do związku i odtąd 13 kantonów składają rzecz pospolitą Szwaj-

carską o której związki wszystkie narody się starają.

Czechy ciągle były królestwem w którym rządili wielcy monarchowie. — W Szwecji obyczaje się polerowały Elrik nadał prawa swemu narodowi, Gotowie i Szwedzi aż dotąd składający dwa oddzielne narody połączyły się; wzniosły się miasta Gdańsk i Kopenhaga, Valdemar I. i Valdemar II. założyli królestwo Duńskie, podbili Pomeranią, Meklemburg i Kurlandią. Danią dotąd była w podziałach, szlachta używała wielkich prerogatyw. W Szwecji Magnus I. potłumił zaburzenia, świetne panowanie Kanutsona przyłączyło Karelią do Królestwa, ale zdradą niegodnego Birgera krew tego monarchy na szafocie spłynęła, lud się poburzył i następcę Birgera zgiął, Magnus II. następcę nie mógł się utrzymać w Norwegii a wkrótce nieśmiertelna Małgorzata przez sta-

wny traktat Kolmarski połączyła trzy Królestwa północne w jedno ciało. Węgry także miały sławnych monarchów Stefan II. walczył o Kroacię z Wene-
tami Andrzej II. stał się sławnym przez wyprawę do ziemi Świętej, nakoniec Bela IV. oswobodził swoje państwo od 500,000 Tatarów.

W téj epoce założone zostały fundamenta państwa Rosyjskiego. Jan Bazyłowicz, uwolnił swój naród z jarzma Tureckiego opanował Nowogród i Moskwę gdzie założył stolicę swego państwa.

W Grecji, Alexys wybawił swe państwo z rąk Krzyżaków, Alexis II. zięć Ludwika VII. został zamordowany przez swego stryja Andronika, którego przypuścił do podziału władzy najwyższej. Izaak Anior został zrucony z tronu przez swego brata. — Konstantynopol napastowany przez Krzyżaków którzy założyli w niem Cesarstwo Łacińskie,

trwało ono tylko lat kilka. Teodor Laskaris, Jan Ducas odzyskali na francuzach wszystkie zdobycze jakie posiadali, Michał Paleolog odparł Turków i Tatarów a korzystając z zaburzeń domu Szwabskiego dla zwalenia Łacinników, odzyskał swoją stolicę z 800 żołnierzami. Turcy zgromieni byli przez Krzyżaków ale jeniusz i polityka Saladyna zniszczyły ich zamiary, umarł on żałowany powszechnie od swego ludu. W ten czas to wystąpił ow sławny Tatar Gengishan który zburzył tron Perski przeszedł Indije, ujarzmił Chiny a z wróciwszy się nad Eufrat, zapuścił swe zdobycze aż do Helespontu. Synowie jego dalej posuwali swe zdobycze, opanowali prowincje Tureckie i wkroczyli aż do Europy. Mahomet II. Cesarz Turecki opanował Konstantynopol zdobył cesarstwo Trebizonńskie, wyspy Archipelagu wszystko uległo jemu od

Eufratu aż do morza Adriatyckiego, Rodus tylko nie była jeszcze pohita. Włochy złupione. Sam Watikan już drżał, w wyższej Azji Turcy rozpostarli swoje granice wypędzając Tartarów, Chiny wydoły się z jarzma tych zwycięzców barbarzyńskich. W tym czasie okazał się Tamerlan z ruinował on Persiją i Mogół zwyciężył wielkiego Bajazeta założył on państwo rozległe od Helespontu aż do Eufratu, lecz Machomet II. pobił go. Afryka mało zasługuje na naszą uwagę prócz jednego Egiptu który oddany był handlowi.—Kair było głównym punktem wymiany towarów trzech części świata.

Polskę osłabioną za poprzedniego panowaniu napadami sąsiadów i niezgodami własnych synów królewskich. Objął pod panowanie *Bolesław Krzywousty* walczył on z niespokojnymi sąsiadami całe życie i wygrał ową sławną bitwę

pod Wrocławiem na Cesarzu Henryku Niemieckim, przy śmierci podzielił kraj pomiędzy 4. synów przez co naraził polskę na krwawe i długie boje. Po nim objął tron *Bolesław Kędzierzawy* zmuszony od Cesarza Fryderyka Barbarossy ustąpił Szląska lennym prawem co było pierwszą przyczyną oderwania tej prowincji od Polski. *Mieczysław III.* Stary brat jego i następca miasto poszukiwania krzywd na Prusakach, jął się zdierstw i okrucieństw za co został zrzucony z tronu. *Kazimierz II.* sprawiedliwy powściągnął wszelkie uciążliwości, sąsiadów pokonał i Przemyską ziemię do Polski przyłączył umarł nagle w Krakowie. *Leszek biały* dla małoletności swojej i intryg Mieczysława starego niemógł zaradzić potrzebom kraju. Niechęć ulegać szlachcie i przenosząc przyjaźń Goworka nad mitrę przestał na swoim dziedzicznym Xięstwie ale

ujawszy serca Polaków przez zwycięstwo pod Zawichostem odniesionem na Rusinach objął najwyższą władzę, ustąpił Mazowsza bratu swemu Konradowi który był głową linii Xiążąt Mazowieckich tém podziałem osłabił Polskę, Prusy bezkarnie napadały Mazowsze. Konrad sprowadził na obronę swoją z Inflant kawalerów mieczowych czyli Krzyżaków ci dostali w nadgródę ziemię Chełmińską zdobytą na Prusach. Nieletność *Bolesława wstydliwego* sprzeczka o opiekę nad nim pomiędzy Konradem a Henrykiem brodatym, naraziły kraj na wojny domowe, za niego Tatarzy okropnie spustoszyli Polskę, a sąsiedzi korzystając oderwali sobie przyległe kraje od Polski. *Leszek czarny* niemógł podzwignąć monarchij a śmierć jego pograżyła Polskę w ostatnim nieładzie. *Przemysław* ukończył boje między Xiążętami Mazowieckimi o tron, objawszy

rządy odzyskał tytuł króla utracony od Bolesława śmiatego, monarcha ten Gdańsk z pomorzem przyłączył do Polski. Zdradą Margrabiów Brandeburskich zakończył życie. Z ostatniej toni po krwawych bojach uratował Polskę, *Władysław Łokietek* objawszy po Wawelawie królu Czeskim koronę pokonał Krzyżaków i zadał im sławną klęskę pod Płowcami. Syn jego i następca *Kazimierz wielki* lubo nie odzyskał Pomorza a Szląska musiał się zrzec dla ocalenia Polski, jednak z drugiej strony zdobył Ruś Czerwoną, którą przyłączył do Polski jako też i ziemię Wschowską mądrym rządem, założeniem Akademij Krakowskiej ustanowieniem, dobrych praw na sejmie Wislickim, budowlanemi wystawionemi po kraju, nagrodził straty jakie Polska poniosła i zyskał sobie słusznie przydomek wielkiego. — Niemając potomka ogłosił za następcę

Ludwika króla Węgierskiego swego siostrzeńca pod pewnymi warunkami, ztąd początek umów zwanych Pakta conventami które potém w polszcze wzwyczaj poszły. *Ludwik* nieodpowiedział żądaniom Narodu dla zapewnienia następstwa swój córce Jadwidze ustąpił wiele z prerogatyw monarchy przez co dał sposobność zasmakowania szlachcie w nierozsądnój wolności. Nastąpił jednak najświetniejszy czas dla Polski pod Panowaniem Władysława Jagiełły Wielkiego Xięcia Litewskiego który zapragnąwszy z ręką Jadwigi i korony Polski dla otrzymania tego obojga przyjął religiją Chrześciańską i Litwę do Polski przyłączył. Władysław ukrocił dumę Krzyżaków zbiwszy ich na głowę pod Grünvaldem. Syn jego Władysław II. który później został i królem Węgierskim zwojował Amurata II, ale za pod-
mową legata Papieżkiego złamawszy

Traktat pokoju zginął pod Warną nie-
stety zawczasie dla Polski. Kazimierz
brat jego W. X. Litewski wstąpił na
tron niesprzyjając polakom, chciał on
rozerwać Unią łączącą Litwę z Polską
ale za przewodnictwem Oleśnickiego
Biskupa, i Teńczyńskiego Wojewody za-
wiązała się pierwsza w dziejach na-
szych konfederacja na obronę przywi-
lejów i praw. Najważniejszym wypad-
kiem jego panowania jest przyłączenie
Prus zachodnich zdobytych na Krzyża-
kach. Wielki Mistrz zaś z Prus wscho-
dnych obowiązał się oddawać hołd kro-
lom Polskim, za czasów tego króla żył
Jan Długosz historyk nauczyciel synów
tego monarchy.

EPOKA PIĄTA

*Od Odkrycia Ameryki do Traktatu
Westfalskiego.*

Od Roku 1492 do 1648.

CZEŚĆ PIERWSZA

Od Roku 1492 do 1610.

Włochy zostawały w pokoju ale pycha jednego człowieka zniszczyła go. Ludwik Sforza nieprzystając na władzę jaką miał nad Mediolanem przyzwał Karola VIII. króla francuzkiego, aby tenże ponowił swe prawa do królestwa Neapolitańskiego, otworzył drogę temu młodemu monarsze do Mediolanu a wszystkie znaczniejsze miasta Włoskie poddały się, Aragończyków zupełnie wypędzono a francuzi objęli znów w posiadłość Neapol który wtych zwycięzcach nowych znalazł uciemien-
zycieli.

Maximilian a nawet tenże sam Sforza znowu powstał przeciw Karolowi, który wtenczas dopiero postrzegł zdradę, gdy mu odwrót został przeciętym, próżno się bronił, Neapol przeszedł w ręce dawnego pana. Ludwik XII. następca Karola, chciał dokonać zamysłu swego poprzednika i w miesiącu całe Xięstwo Mediolańskie podbił, zdradziecki Sforza dostał się wręce jego i umarł w niewoli, jednakowoż Ludwik XII. nie utrzymał się w Neapolu zdradzony został pobity, a daremne wysilenia wyniszczyły Francję. Wenecja korzystając z tych Włoskich zaburzeń, opanowała wiele mieysc we Włoszech. Ale utworzono związek w Kambrej przeciw tej Rzeczypospolitej, która w jednej bitwie utraciła owoc. 2. Wieków polityki. Juliusz II. papież dusza tego związku umarł wśród swoich projektów. Ludwik XII. znowu opanował Mediolan ale po-

konany został przez Leona X. Genewa powstała i odzyskała swą wolność. — Franciszek I. młody monarcha cheiwy sławy niezrażony niepowodzeniami francji we Włoszech, przewyciężył wszystkie przeszkody. Szwajcarowie go wstrzymali, a król walczył całe dwa dni. Medjolan się poddał a Sforcija zakończył we francji swoje burzliwe życie. Adrian VI. którego na tron papieski wyniosł Karol V. nie miał żadnej zdatności, Klemens VII. był protektorem nauk.

Pokój którego Anglia używała pod Henrykiem VII. nie długo trwał, Hrabia Warwik został ofiarą okrutnej polityki Ferdynanda Hiszpańskiego, który pod tym iedynie warunkiem oddał swą córkę Artusowi. Henryk VIII. wstępując na tron połączył się z Katarzyną Aragonką, była to pierwsza z nieszczęśliwych jego małżonek, przystąpił do

związku z Austrią przeciw francji wszedł do flandrij i wygrał sławną bitwę pod Eperon wkrótce zawarł pokój z Ludwikiem XII. który mu swą siostrę oddał w małżeństwo w także wszedł związki z Franciszkiem I. a niezgody pomiędzy obu narodami zniszczone zostały. Henryk VIII. prawdziwy potwór na nie nieuważał tylko na dogodzenie swęj chuci, pięć swoich małżonek skazał na śmierć Morus i Fiszer polegli także, że niechcieli przyjąć zmienionęj religij, Klemens VII. wyklął go ale on za to obrał się naczelnikiem Kościoła Anglikańskiego nowo utworzonego i miał posobie parlament który wszystko co on czynił potwierdził, wśród takich zamieszek kraj zostawał jednak spokojnym, potym potworze nastąpił syn jego Edward VI. który wprowadził religiję protestancką do swych państw umierając Joannę Graj obrał za następczynię swoją ale Maria

siostra jego wydarła jej tron i skazała na śmierć, po krwiożerczcy Marij nastąpiła Elżbieta córka Henryka VIII i nieszczęśliwej Anny de Bulen ta zaczęła od utwierdzenia swęj władzy, ogłosiła religiję Anglikańską za panującą mało monarchów tak znało umiejętność panowania jak ona, ale nienawisć jaką miała dla swęj siostry nieszczęśliwej Marij Stuart którą przez lat 19. więziła a nakoncu kazała zamordować, sprowadziła na jej panowanie niezatartą plamę.

W tém czasie gdy cała Europa walczyła. Krzysztof Kolumb Genuencyk sławny żeglarz pochlebnie przyjęty od Ferdynanda króla Hiszpańskiego i Izabelli jego żony, otrzymawszy od nich kilka małych okręciw odkrył Amerykę a z której przywiozłszy niezmierne bogactwa umarł w więzach jako ofiara intrygi, Ameryk Vespucius puściwszy się po nim w jego ślady nadał tej części świata swoje nazwisko.

Hiszpania niezmierne odniosła korzyści z odkrycia nowego świata najslawniejszém z monarchów jej był Karol V. któremu wkrótce Maxymilian zostawił następstwo na tron Cesarstwa, znalazł on godnego rywala sławy w Franciszku I. nakoniec przeważyla się szala na stronę Karola V. Franciszek I. został pobity a nawet wzięty w niewolę pod Pawiją Karol umierając zostawił Hiszpaniją bratu, a Cesarstwo synowi zadziwiając świat ogromem swęj sławy bardziej go zdziwił, iż wstąpił do klasztoru zrzekłszy się wszystkiego.

Filip II. monarcha hiszpański nie takiego nieuczynił coby jego godnym było król ten zostawił tron synowi swemu Filipowi III. który się niczém nie zajmował tylko (auto dafé) Marynarka upadła, Ameryka wyludniła Hiszpaniją. — A Ziednoczone stany korzystając z tego wybiły się na wolność. Ferdynand I.

rzadził mądrze Maxymilian II. i Rudolf dobrze panowali, ale pod Henrykiem wielkim następstwo Xięstwa Kłiwij i Juliaku stało się pod powodem zaburzenia Europy.

Szwecija nie używała owoców pokoju Niemieckiego, nienależąc do traktatu Kalmarskiego zerwała związek z Danią i przeszła wręce Administratorów. Lecz Chrystiem II. król duński opanował Szweciją wzięwszy w niewolę Gustawa Wazę jednego z potomków dawnych królów Szwecji, który uciekwszy z niewoli wypędził Duńczyków, opanował Sztokholm, a obrawszy się królem przywrócił Szwecji dawną jej świetność.

W Polsce *Albrycht* ukorzył tatarów Krymskich powiększył jej granice kupnem Xięstwa Zatorskiego. *Alexander* brat jego polecił Łaskiemu kanclerzowi aby zebrał prawa i ustawy dotąd rozproszone i one uporządkował

zbior ten zowie się Statutem Alexandra. Mądry i Dzielny *Zygmunt I.* jeden najlepszych Monarchów Polskich pogromił nieprzyjaciół, Rusinów wdzierających się w granice, odparł Wołochy z hołdował Krzyżaków z Prus wschodnich wypędził; oddawszy rząd ich lennym prawem Albrychtowi swemu siostrzeńcowi to jeszcze pamiętném być powinno w dziejach Europy, że kiedy wszędzie z przyczyny różności wyznań religijnych lała się krew; w Polsce nie płynęła za tego króla żyli znakomici tak w rządzie, boju jak i w naukach Polacy. Za *Zygmunta Augusta*, Literatura Polska wzniosła się do najwyższego stopnia doskonałości ale i oręż także gdy tego potrzeba było nie był zapomnianym. Hospodar Multański zhołdowany, Inflanty do Polski przyłączone, za tego króla powielu sporach nastąpiła zupełna unija Litwy z koroną.

Po śmierci Augusta i wygaśnięciu na nim linii Jagiellońskiej tron zmienił się na Elekcijny, pierwszym królem wybranym wolnemi głosami był *Henryk Walezy* a po jego oddaleniu się *Stefan Batory* Xiążę Siedmiogrodzki. Rostropny waleczny Monarcha, umiał i godność swoją utrzymać i krajowi wiele dobrego sprawić. Urządzeniem Wojska zabezpieczył kraj od Tatarów ukorzył Moskwę odebrawszy oderwane od Litwy prowincje równie sprawiedliwy jak i miłośnik nauk postanowił Trybunał i Akademię Wileńską. Po śmierci jego za staraniem Jana Zamojskiego obranym został królem *Zygmunt III*. królewicz Szwedzki w długim jego panowaniu zdarzyły się najpomyślniejsze dla Polski widoki ale przez wrodzony upor, i przez zbytnią troskliwość zabezpieczenia tronu swym synom, nie użył ich na narodu pożytek, stracił In-

flanty za Dzwinę, Multany i Wołoszczyzna do Turcji odpadły. Błyszczał zwycięzcy oręż pod Orszą Smoleńskiem i w samej nawet Moskwie, lecz ztąd Polska żadnej korzyści nieodniosła prócz jednego Smoleńska który przy niej pozostał; pod jego panowaniem dobry gust w naukach zaczął upadać.

W tych czasach Rossija wystawioną była na wojny domowe, Borys Godunów stryj Cara, torując sobie drogę do tronu po niedołężnym Fiedorze zabił brata jego Demetriusza. Zkąd powstało źródło zamieszek z przyczyny fałszywych Demetriuszów do których utrzymania wiele się Polacy miesza-
li.

Turcja w tej epoce pod panowaniem Solimana wzniosła się do najwyższego stopnia potęgi.

CZEŚĆ DRUGA

Od Roku 1610 do 1648.

Hiszpanija zaczęła upadać pod Filipem III. a widoczniej jeszcze pod Filipem IV. Olivares minister ogarnawszy całą władzę rządu stał się nienawistnym przez swe uciążliwości, korzystając Katalończykowie z wojen które wówczas wiodła Hiszpanija z Holandiją i Portugaliją, chcieli się wybić z pod jarzma, a uspokojenie ich wiele rząd kosztowało, chciała się wprawdzie mścić Hiszpanija za to na Francji ale ani Filip ani Karol II. niebyli szczęśliwi, natym ostatnim wygasła linija Austriacka panująca w Hiszpanij.

Filip II. chcąc zostać panem samowładnym Niderlandów, zaczął uciskać mieszkańców pod pozorem wykorzenienia rożnowierców, edzierając ich z przy-

wilejów, odważniejszych śmiercią karał, dla obrony niewinnych utworzyli ligę Holendrzy w Getrui demburg, a Xiążę Alba Namiestnik Królewski w Niderlandach gorzej ich zaczął prześladować, wtenczas znaczniejsze prowincje wypowiedziały posłuszeństwo Hiszpanij, próżno najślawniejsi Generałowie Hiszpańscy starali się o ich podbicie, waleczność Wilhelma i synów jego Moryca i Fryderyka, pomoc Francji i Anglij przyłożyły się do utworzenia téj nowéj Rzeczypospolitéj.

Portugalija zostając pod panowaniem królów Hiszpańskich we wszystkich wojnach które ciż wiedli, była niszczoną, pobudzeni Portugalczykowie przez Kardynała Richelieu bunt podnieśli i ogłosili królem Xięcia Braganckiego.

W Niemczech Rodolf II. ogołocony z Austrij, Czech i Węgier, czczy tylko nosił tytuł Cesarza oddał się zupełnie

naukom. Maciey brat jego dumny po-
 łączył te trzy królestwa lecz zszedł
 bezpotomnie. Ernest Mansfeld Luter
 chcąc usłużyć swéj sekcie zbuntował
 Czechy, był powodem mordereczéj woj-
 ny trwającéj lat 30. wojnie téj odznaczył
 się szczególniej Generał Cesarski Wa-
 lensztejn którego zwyciężkiemu orężowi
 nie oprzeć niemogło. Richelieu patrząc
 niechętnym okiem na wzrastającą ogrom-
 ną potęgę Austrij przez jéj zwycięztwa
 poburzył przeciw niéj niebezpiecznego
 Rywala w Gustawie Adolfie królu Szwed-
 zkim, który ledwo lat 16. licząc od-
 niosł dwa wielkie zwycięztwa pod Lip-
 skiem nad Tillim a pod Lutzen nad
 Walensztejnem, lubo w téj ostatniej sam
 poległ, Oxenstiern kanclerz Szwedzki
 Xiąże Sasko-Wejmarski Wrangel i in-
 ni utrzymywali po śmierci swego mo-
 narchy sławę oręża Szwedzkiego ale
 wygrana Cesarskich pod Nordlingen

odjęła wszystkie korzyści jakie odnieśli
 Szwedzi. Po śmierci Ferdynanda II. na-
 stępca jego Ferdynad III. ieszcze tę woj-
 nę lat dwanaście prowadził. Wreszcie
 zakończył onę traktat Westfalski który
 zupełnie odmienił postać Niemiec.

W Anglij Jakób spokojność nad wszy-
 stko przenosząc, zbyt troskliwy o utrzy-
 manie prerogatyw tronu, o mało niezgi-
 nął z całym parlamentem, z powodu
 spisku prochowego Karól I. syn jego ka-
 sując pokilka razy Parlament i usiłując
 wprowadzić liturgią Anglikańską do Szko-
 ciej ściagnął bunt powszechny, pobity
 od Kromvela Oliviera dostał się w nie-
 wolę a głowa jego królewska padła pod
 toporem kata.

W Polsce wstąpił po Zygmuncie III.
 syn jego na tron Władysław IV. do-
 broczynny i wspaniały szczęśliwie wo-
 jował z Moskwą z którą korzystne dla
 Polski zawarł przymierze.

Wenecija niepokojona przez Usłoków odniosła nad niemi tryumf. Karol Emanuel Sabaudzki po kilku porażkach połączył się z Francją. Kosmusowie byli szczęśliwemi utrzymali i przyozdobili Toskaniją. Genua doznała niejakich zawichrzeń. Paweł V. przyjął posłów z Japonij i Abissynij jako głowa kościoła. Urban VIII. przyłączył Xięstwo Urbino do państw kościelnych Szwajcarija dostarczała waleczne pułki monarchom żądającym one utrzymywać na swém żółdzie, Rossija w téj Epoce była szczęśliwą i zwyciężką. Turcija pod niedołężnemi Rządami Achmeta II. doznała zaburzeń. Osman zdradzony przez Janczarów został uduszony. Mustafa zaledwo wszedł na tron został z niego zrucony a Ibrahim objął władzę Sultana dla ciemnienia swoich poddanych.

EPOKA SZOSTA.

Od Traktatu Westfalskiego do Rewolucyi Amerykańskiej.

Od Roku 1648. do 1774.

Traktat Westfalski zakończywszy najkrwawszą i najdłuższą wojnę jaka mogła niszczyć Europę oznaczył kształt rządu Cesarstwa, wolne wyznanie wszelkich sekt religijnych zapewnił we wszystkich częściach tego państwa. Francija przez niego zyskała większą część Alzacji, Szwecija Pomeranią.

Olivier Kromvel, pod nazwiskiem Protektora przywłaszczył tron sobie, wojował z Holandiją i Hiszpaniją po śmierci jego nastąpił po nim syn lecz wkrótce Generał Monck rządca Szkocij stanąwszy na czele wojska przywrócił dawny Parlament i ogłosił Karola II. krolem

trzech połączonych królestw Wielkiej Brytanii, za niego stanęła sławna ustawa Habeas Corpus, po nim nastąpił brat jego Jakób II. chcąc przywrócić religiję katolicką i powagę należytą tronowi dał powód do buntu. Wilhelm Statuder Holenderski zięć Jakoba, został ogłoszony królem, a cała famillia Stuartów od tronu oddalona. Największym on był przeciwnikiem Ludwika XIV. który dopomagał Jakubowi przeciw niemu, lecz próżne były usiłowania Jakuba II. umarł on we Francji. Traktat w Ryswick zapewnił koronę Angielską Wilhelmowi III. i Monarchowie Europejscy uznali go. Anna nastąpiła po Wilhelmie III. a po niej Elektor Hanowerski wnuk Jakuba I. który zostawił tron synowi swemu Jerzemu II. ten ciągle wojował z Francją i Hiszpaniją. Na próżno Jakub III. syn Jakuba II. chwycił tak pomyślną porę odzyskania berła swych

ojców, wylądował w Szkocii z Edwardem swym synem, lecz poniejakich odniesionych zwycięztwach został zupełnie pobity pod Kulloden i wrócił zničem do Francji. Korona przeszła w ręce Jerzego III. skutkiem zwycięztw Anglików na Francuzach był traktat w roku 1763 zawarty mocą którego Kanada została Anglikom zapewniona. Lecz zaledwo dwa lata upłynęły a osady Angielskie północnej Ameryki zaczęły się domagać łagodniejszego rządu, poburzone przez Franklina zruciły jarmuzo w roku 1774 wtenczas to rozpoczęła się owa sławna wojna tocząca się o niepodległość Ameryki, zakończona w roku 1783 przez wybicie się na wolność Stanów Ziednoczonych Ameryki.

W czasie téj Epoki Hiszpanija wciąż podpanowaniem Filipa IV. została zaburzeniach rozpoczął on wojnę z Holandiją. Portugalia wyniosła na tron

dom Bragancki, Katalonija poddała się francuzom, traktat Pirenejski dał jej wzamian Rusillon i Arteziją. Karol II. syn i następca Filipa IV. utracił Franché Comte, i stał się ofiarą owęj sławnęj ligi Augszburskięj, przy śmierci ogłosił następcą wnuka Ludwika XIV. Xięcia Andegewenskiego lecz dopiero po długich wojnach i po zupełnem Włoch opuszczeniu zaczął spokojnie Filip panować. Królestw Obojga Sycylii przeszła w ręce Don Karlosa syna Filipa traktatem Wiedeńskim roku 1738. Jan IV. król Portugalski panował z chwałą zdobył Brezyliją na Holendrach i koronę zostawił Alfansowi VI. bardzo ieszcze młodemu, który po kilkakroć pobił Hiszpanów ale poddani zmusili go do zrzeczenia się tronu na rzecz Piotra II. który pobity przez Filipa V. pod Almanza, ocalenie swoje został winien traktatowi Utrechskiemu. Ferdynand

VI. nastąpił po Ojcu na tron w roku 1746 zostawił następcą po sobie w roku 1759 Karola brata swego byłego króla Neapolitańskiego.

W Portugalii Jan V. nastąpił po Alfonsie i zostawił koronę synowi swemu Jozefowi panowanie ich nie obejmuje żadnych wielkich wydarzeń, Angliecy od ośmnastego wieku mają wielki wpływ na dwór Lizboński z przyczyn handlowych łączących te dwa dwory.

Po pokoju Westfalskim Niemcy były rządzone przez Leopolda syna Ferdynanda III. władzca ten musiał uspokoić wiele zaburzeń. W krajach swoich dziecinnych nadewszystko w Węgrzech, wkrótce państwo jego zagrożone zostało potęgą Turecką, i tylko iedynie pomoc Polaków mających na czele walecznego swego monarchę Jana III. uwolniło Niemcy a może całą Europę od jarzma Tureckiego.

Po śmierci Karola II. króla Hiszpańskiego wygasła linia Hiszpańska, a Niemiecka utrzymała się jeszcze jedynie w Osobie Karola VI. Cesarza po którym następstwo na tron miało być powodem nowych niespokojności. Korona Cesarzowska przeszła w dom Bawarski a dziedziczne państwo w dom Lotaryński przez Małżeństwo Marii Teresy owę sławną monarchini która małżonka swego wyniosła na tron Cesarzowski byłego Xięcia Toskańskiego on to był łodygą wzrastającego domu Lotaryńskiego Austriackiego.

Prussy zwiększały się coraz w roku 1700 Fryderyk wyniosł swój Elektorat do godności królestwa, Rząd jego wojskowy czynił go strasznym jego nieprzyjacielem, Szląsk był pierwszą zdobyczą Wielkiego Fryderyka w wojnie siedmioletniej, okazał on w niej niepolite talenta wojskowe.

Nastąpiły jeszcze inne zmiany w państwie Niemieckim. Dom Bawarski który przez lat przeszło 200 miał wręku koronę Cesarzką, ujrzał swego Elektora Maximiliana Józefa syna Karola VII. Cesarza zmuszonego, wezwać w następstwo po sobie linią Palatynską. I to było powodem złączenia obudwu Elektoratów w osobie Karola Teodora w roku 1777.

Połnocne Włochy były często teatrem wojny pomiędzy Francją i Austrią. Xiążę Sabaudzki poszlubiwszy swe córki dziedzicom koron Francuskiej i Hiszpańskiej ogłosił się królem Sardynskim, Parma i Placencja odstąpione zostały przez Austrią Infantowi Don Filipowi.

W Wielkiem Xięstwie Toskańskim po śmierci ostatniego Medyceusza panował w roku 1737 Franciszek Lotaryński później Cesarz, Francja przeniosła

Lotaryngiją nad prawa jakie miała do Toskanij. Neapol po dwarazy obrał za swych królów Xiążąt Hiszpańskich, którzy wkrótce opuszczali go dla państw dziedzicznych, Korsyka uciśniona przez Genuńczyków, wybawioną została przez swego króla Teodora a później w lat 30 przez walecznego Paolego lecz w końcu zmuszona wezwać pomocy francij uległa jej.

Papieże niewtrącając się w interessa państw zajmowali się jedynie interesami Religijnemi.

Po śmierci Adolfa, króla Szwedzkiego objęła tron córka jego Krystyna, Kanclerz Oxenstiern był duszą jej rządów. Szwedzi prowadzili wojnę z Duńczykami która zakończoną została traktatem w Osnabruck, Krystyna korzystając z pokoju abdykowała koronę na rzecz Karola X. i osiadła w Rzymie. Karol X. naszedł Polskę odniósł sławne zwycięstwo nad Janem Kaźmirzem

pod Warszawą pokój w Oliwie który równowagę na północy przywrócił wstawił pierwsze początki panowania Karola XI. lecz ten Monarcha tyrańskim postępowaniem do nędzy przywiódł swoich poddanych, charakter Rycerski Karola XII. w ustawiczne go wciągał wojny, napadł na Duńczyków potem na Piotra I. Imperatora Rossij którego zwyciężył w kilku bitwach, Fryderyka Augusta, Elektora Saskiego a króla Polskiego złożył z tronu, ale pod Puławą pobitym zostawszy na głowę przez Piotra Wielkiego zmuszonym został schronić się do Benderu w Turciji i dopiero po czterech latach wrócił do państw swoich, lecz znowu zaczawszy wojnę z Rossiją zginął pod Fridrichstal 10 Grudnia 1718, po jego śmierci rządziła Szwecyą Siostra jego Ulryka Eleonora a potem syn jej Adolf Fryderyk w r. zaś 1771 obranym został Gustaw III. ale ani

enoty, ani roztropność rządów, ani miłość z jaką kochał lud swój niemogły go zasłonić od zbrodniczego ciosu Ankerstrema został zabity pod czas balu wpośród swojego dworu roku 1791.

Chrystiern VII. król duński w roku 1771 odkrył spisek którego celem było postawienie królowej, naczele rządu Struenze i Brant naczelnicy onego zostali śmiercią ukarani. Królowa Matylda musiała Danią opuścić, a król tak został tym wypadkiem przerażony iż złożył koronę w ręce rejenta który onę piastował ieszcze napoczątku XVIII. wieku.

W Polsce po Władysławie IV. wstąpił na tron *Jan Kazimierz* bunt Kozackie zamieszały panowanie dobrego Kazimierza i Polskę o znaczne straty przyprawiły Szwedzi korzystając naszli Polskę i z Elektorem Brandeburskim podział jej ułożyli lecz męstwo i cnota

Czarneckiego ocaliły ją. *Kazimierz* nie mogąc znieść tylu przeciwności losu złożył koronę i we francyi życia dokonał *Michał Wiśniowiecki* nie był szczęśliwszy od swego poprzednika. *Jan Sobieski* postrach Turków oswobodził Wiedeń od ich oblężenia lecz dla Polski nie ważnego nie zdziałał, popełnił nie mało błędów a chcąc Rossiją pozyskać aby mu nieprzeszkadzała wposzukiwaniu Multan i Wołoszczyzny dla jego domu odstąpił jej Smoleńska Siewierza Czerniechowa i Kijowa. Podobnie i następni Elektorowie Sascy więcej byli przywiązani do dziedzicznego kraju aniżeli do elekcinéj Polski, zbytkiem i rozwolnieniem obyczajów kraj do nieczemności przywiedli. Miał wprowadzić *Fryderyk August II.* wielkie przymioty ale wpłatał Polskę w Wojnę z Szwecją i wystawił ją na rabunek, sam zaś musiał złożyć koronę w ręce *Sta-*

niśtawa Leszczyńskiego którą znów w lat kilka odzyskał, poczem już Rosija do interessów Polski wpływać zaczęła, za staraniem samego króla zwinęto wojsko, szczupłą liczbę zostawiwszy. Przywrócenie do Polski Ukrainy, Podola i Kamieńca stało się za wpływem Augusta na traktat Karłowiecki. Powołany od całego prawie narodu do tronu Stanisław Leszczyński, mąż wielkich przymiotów nie mógł się długo utrzymać *Fryderyk August III.* wsparty od Rossij i Austrij osiadł tron Polski panowanie jego podobne do poprzedzającego, zbliżał się upadek potęgi narodu. *Stanisław Poniatowski* zwoli Katarzyny II. osiadł na tronie, utworzona Konfederacje Barska i Radomska, dały pochłp Katarzynie do wprowadzenia w kraj Polski wojsk swoich i pierwszego podziału kraju, Stanisław ożywił w Polakach straconą chęć do nauk

i kunsztów, sam uczony dzielnie wspierał poświęcających się naukom.

Jeniusz Piotra I. zdziałał w Rossij zupełną odmianę, monarcha ten zabezpieczywszy ze wszystkich stron państwo od napadu sąsiadów, zwiedził całą Europę jak pospolity człowiek nadewszystko przykładał się i uczył budowy okrętów jako prosty cieśla w Holandij. Powróciwszy do kraju założył Petersburg. Pokonywany od Karola XII. pokonał go nawzajem w pamiętnej bitwie pod Półtawą. Po nim nastąpiła Katarzyna I. po niej Piotr II. Anna panowała lat 10. a poniżej Elżbieta. Piotr III. panował tylko 6. miesięcy. Nieśmiertelna Katarzyna II. małżonka jego przez lat 40. piastowała berło, odznaczyła panowanie swoje, wojną przeciw Turkom i zabranie Krymu, pod jej panowaniem wzniosła się Rossija do najwyższego szczybla

potęgi. Oznaczyła się także przez swój gust do sztuk i nauk pięknych, nagradzała uczonych.

Turecja w téj Epoce zostawała pod panowaniem Ibrahima syna Achmeta ten wdawszy się w wojnę przeciw Węnetom i Austrii pobity został od sławnego wodza Montekukuli. Zemścił się zaborem Kandij przy której zdobyciu utracił 100000, ludzi, panowania Solimana III. Achmeta II. były spokojne Mustafa II. pobity przez Xięcia Eugeniusza został z tronu z trącony Achmet III. doznał tegoż samego losu. Turcja prócz wojen toczonych z Rossiją, musiała pokramiać zaburzenia Bejów w Egipcie o którego podbicie kusiła się Francija w następującej Epoce.

EPOKA SIODMA.

Od Rewolucij Amerykańskiej Do naszych Czasów.

Od roku 1774. do 1818.

Niepodległość Ziednoczonych Stanów Ameryki północnej uznaną i stwierdzoną została traktatem Wersalskim roku 1783. 3 Września przez Franciją, Hiszpaniją i Angliją. Wkrótce Anglicy w Indyach wschodnich zniszczyli państwo Tippto Saiba.

W niedługim czasie zawarły między sobą traktat odporny, Anglija, Prussy i Holandija w roku 1793 wypowiedziała Francija wojnę Holandij, i ztąd się zawiązała pierwsza Koalicija przeciw niej. Wojska Angielskie pobite we Francji zostały a Anglija ograniczyła się tylko na zaborze osad Francuzkich w jnych częściach świata, Irlandija i Anglija od-

tać jeden miały parlament, po zniszczeniu floty Francuzkiej przed Alexandrią gabinet Angielski z większą gorliwością trapił Francuzów, Anglicy odebrali Malte ale najście Egiptu przez Francuzów z krzyżowało ich obroty.

Wśród powodzeń drugiej Koalicji Xiaże Jork został pobity w Holandii przez Generała Brun, a Bonaparte ogłoszony Konsulem po swoim powrocie do francji z Egiptu, ofiarował pokój Anglii Pitt był przeciwny temu ale Fox za swoim wnioskiem do ministerium zawarł go w Amiens, lecz po śmierci jego znowu Anglija rozpoczęła kroki nieprzyjacielskie które trwały aż do upadku Bonapartego. W roku 1805 bitwa morską pod Trafalgar zniszczyła zupełnie Marynarkę Francuzką i Hiszpańską lecz waleczny Nelson Admirał Angielski zgonem swoim przypłacił to zwycięstwo w skutku onego zajęli Przylądek dobrej

nadziei. Uderzyli na Kopenhagę spalili ją i flotę Duńską w perzynę obrócili.

Stan zdrowia Króla Jerzego III. niepolepszał się Xiaże Walij ogłoszony został regentem.

Wojska Francuzkie pod Masseną ustępowały z Portugalij przed Welingtonem ale Francuzi zostawali jeszcze panami półwyspu, przeto Anglija nie mieszając się czynnie do wojny Rossyjskiej. Walczyła dopoty w Hiszpanij dopoki z niej Francuzów nie wypędziła, i Anglicy właśnie weszli do Toluzy w chwili kiedy sprzymierzeni pobiwszy Napoleona weszli do Paryża.

Hiszpanie czynnie należeli do wojny toczonj o niepodległość stanów północnej Ameryki zawarto traktat pokoju i Handlowy między Hiszpaniją i Portą Karol IV. wstąpił na tron. Francija wypowiedziała mu wojnę, lecz traktat Bazylejski pokój przywrócił mocą onego

część Hiszpańska wyspy S. Dominika dostała się w moc Francuzką, traktat ten zaczepny i odporny zrzucił wojnę z Angliją. Napoleon przez wybieg opanował Cytadellę Barcelońską. Lud Hiszpański zaczął szemrać przeciw temu zaborowi zmusił Karola IV. do Abdykacji, a syn jego Xiaże Asturij wstąpił na tron Wojska francuzkie weszły do Madrytu, Bonaparte ściągnawszy całą familią Królewską do Bajony pod pozorem załatwienia ich zatargów zabrał ich w niewolę, a berto oddał bratu swemu Jozefowi, po niezmiernym krwi rozlewie, Hiszpanie uwolnili się od Francuzów, kortezy zgromadzone roku 1812 w Kadyxie ogłosiły konstytucją według traktatu w Walencij. Ferdynand VII. objął tron ale powrociwszy do kraju odmówił przyjęcia konstytucji, wielu członków Kortezów kazał uwięzić.

Marija panowała w Portugalij, Jan VI. Xiaże Brezylj r. 1790 ogłoszony został regentem po krótkim pokoju znów się wojna zajęła w wilią wnijsia Francuzów do Lisbony, Regent wsiadłszy zcałym dworem na okręt popłynął do Brazylj Rewolucja rozpoczęta w Oporto a roskrzewiona po całej Portugalij była powodem do konstytucji nadanej roku 1812. przez Kortezów. Po długoletnim i chwalebnym panowaniu Marija Teressa umarła w Wiedniu 29. Listopada 1780 odwaga jęj, umiejętność panowania, życie bez żadnej skazy i przywiązanie do swoich ludów ziednało jęj tkliwy przydomek Matki Ojczyzny. Jozef II. ogłoszony królem Czeskim i Węgierskim, okazał się godnym jęj następcą. Chciał on zmienić konstytucją Holenderską. Holendrzy się zbuntowali, i odparli Austryaków od granic swoich, Stany Brabanckie zgro-

madzone połączyły się z Bruxelskimi 18 Grudnia 1789 i ogłosiły się niepodległemi pod Nazwiskiem Ziednoczonych Stanów Holenderskich ale po śmierci Józefa II. Leopold II. wstąpiwszy natron przyrzekł Holendrom wrocić ich dawną Konstytucją Holandiją przeszła pod panowanie Austriackie. Strwożony zaburzeniami we Francji, zawarł, traktat z portą Otomańską nad którą Generałowie jego wielkie odnieśli korzyści, lecz te nazad powrocone zostały Turcji.

Kowencija zawarta w Pilnie pomiędzy Prussami, Saxoniją i Austriją wciągnęła tę ostatnią w długą i krwawą wojnę 1 Marca 1792 umarł Leopold II. i Koronę Cesarską zostawił Franciszkowi II. nowy monarcha popierał z całą siłą wojnę przeciw Francji. Odwaga, geniusz i talenta dowódców Francuzkich wydarły Cesarzowi naj-

piękniejsze jego posiadłości we Włoszech, którym przez traktat w Campoformio zapewnioną została niepodległość pod nazwiskiem Rzeczypospolitej Cisalpińskiej. Zdawało się, iż Austrija już niepowstanie po ciosie jakiego doznała, pokój Lunewilski w r. 1801. i Presburski w 1805 po pamiętnej bitwie pod Austerlic oddały ją w ręce Napoleona. W roku 1809. Franciszek II. oddał rękę córki swojej zwycięzcy. — Austrija po tylu doznanych klęskach ocknęła się dopiero w r. 1813. po porażce Napoleona w Moskwie.

W tém przeciągu czasu Prussy wydały wojnę Austrii z powodu sukcesji w Bawarij, pokój w Teschen położył koniec ich żądaniom. Po śmierci Fryderyka W. wstąpił na tron Fryderyk Wilhelm II. który należał także do ostatniego rozbioru Polski w roku 1792 wojował z Francją, lecz wojska jego

zostały pobite i odwrot ich był nie-
szczęśliwym. Podpisano pokój w Bazy-
lój Fryderyk Wilhelm III. nastąpił po
Ojcu, i zajął Hanower ale Napoleon na-
padłszy na Prussy roztrzygnął ich los
w jednym dniu po bitwie pod Jena.
Pokój Tylżycki zawarty został po mię-
dzy Francją, Prusami i Rossiją. Pru-
sy zostały wciągnięte przez Napoleona
w wojnę z Rossiją w r. 1812. Woj-
ska Pruskie składały korpus przezna-
czony na oblężenie Rygi, korzystając
z przegranej Francuzów oddzieliły się
od nich w r. 1813. Na głos swego mo-
narchy, cały Naród powstał, i temu
to zapałowi, i poświęceniu się Narodu
winne są Prusy to znakomite miejsce
które dziś zajmują po między Państwa-
mi Europejskimi.

Polska odebrała z rąk króla Stani-
sława Poniatowskiego nową Konstytu-
cją dnia 3 Maja, lecz wkrótce wojska

Rossijskie weszły do Polski, także i
Pruskie z swęj strony a nakoniec i Au-
strijackie nastąpił podział, Kościuszko
naprożno usiłował uratować ginącą Ojczy-
znę porażony przez Ferseną dostał się
do niewoli. Stanisław Poniatowski we-
zwany do Petersburga zrzekł się koro-
ny i umarł. Polska zdawała się odra-
dzać po traktacie Tylżyckim, ale do-
piero wiekopomnej pamięci Alexander I.
Cesarz Wszech Rossij nadał jej byt
i konstytucją po Kongressie Wiedeń-
skim. —

W téj Epoce Turcy zazdrośni wzma-
gającej się potęgi Rossijskiej rozpoczęli
wojnę lecz utracili Krym, Turcja upo-
korzona traktatem który była zmuszo-
ną podpisać, chciała powetować strat
i zerwała się znówić ale Rossija i Au-
stria sprzymierzone pobiły ją, Suwa-
rów podbił Mołdawiją i Besarabiją,
Oczaków, Izmańtów i inne fortece sztur-

mem wzięte. Turcja przyciśniona podpisała Traktat w Szystowie r. 1791. Dniestr został granicą obu państw, Oczaków i cały kraj pomiędzy Bugiem i Dniestrem dostał się Rossij. Katarzyna umarła r. 1796 a Paweł I. po niej nastąpił i dalej prowadził wojnę z Francją ale Suwarów został zwyciężonym od Masseny pod Zurich. Rossija przestała wojować z Francją i rozpoczęła kampaniją z Persiją w skutku której Georgija odpadła do Rossij po Pawle I. nastąpił wiekopomnej pamięci Alexander I. Wielki ten Monarcha obdarzony najpiękniejszymi przymiotami duszy z początku był nieszczęśliwym w wojnach z Francją, ale zapalem który wzbudził w Narodzie po najściu francuzów w granice Rossij, okazał co może naród, wiedziony miłością Ojczyzny i przykładem swego monarchy. Umiarkowanie względem nieprzyjaciół po zwycięż-

twach odniesionych, wielkość duszy i wspaniałomyślność zapewniały temu monarche niewygasta pamięć, szacunek i wdzięczność całej Europy.

Szwecija w długim zostawała pokoju lecz po traktacie z portą w roku 1788 wojska jej naszły Rossiją, ale pokój niedługo został przywróconym. Po zamordowaniu Gustawa III. wyniesionym został na tron Gustaw IV. który podług traktatu zawartego z Angliją dostarczył 12000 wojska przeciw Francji. Zniósł stany Pomeranii Szwedzkiej i wprowadził do niej taką konstytuciją jak w innych częściach swego Państwa, zacząwszy wojnę z Francją w r. 1807 ścigał za to oręż Rossijski na swój kraj w jednej chwili Gustaw Adolf przytrzymany, a Xiążę Sudermanij ogłoszony królem pod imieniem Karola XIII. a po śmierci jego wstąpił na tron Ge-

nerał francuzki Bernadote pod nazwiskiem Karola XIV.

Danija w czasie tego ogólnego wzruszenia była najspokojniejszą, zajmowała się tylko żegluga i handlem przystąpienie jej w roku 1800 do Neutralności zbrojnej sciagnęło na nią oręż Angielski. Po akcie deklaracji króla Duńskiego przez który Xięstwo Holsztyńskie przyłączonym zostało do Danij, na nowo powstała Anglija przeciw niej, bez poprzedniego wypowiedzenia wojny flotta Angielska, zaczęła bombardować, i spaliła Kopenhagę r. 1807. i zabrała całą flotę Duńską przez kapitulację od tej chwili napróżno usiłowała Danija przywrócić do dawnego stanu swoją marynarkę bez sił Friderik IV. następca Christiana VII. musiał ustąpić Norwegiją Szwecij za co od niej otrzymał Pomeranią.

Jle początkowe lata tej epoki pomyślnemi były dla Holandij tyle następne napełnione zostały nagłemi i nadzwyczajnemi wypadkami, w r. 1785. Statuder zmuszony został opuścić Hagę i szukać schronienia w Gieldrij lecz Prussacy przywrócili nazad Statuderat Belgowie wypędzają Austriaków wchodzących w tryumfie do Niderlandów. Po bitwie pod Flerus Francuzi zajmują Bruxelę. Traktat związkowy staje pomiędzy Franciją i Stanami ziednoczonymi przeciw Anglij, Statuderat obalony w roku 1806. Napoleon ogłasza swego brata Ludwika królem Holenderskim, lecz ten niechcąc być tylko czczym władzcą z rzeka się korony a Holandija w r. 1810. do Francij zostaje przyłączoną. Po przejściu Renu przez sprzymierzonych w r. 1813 Holandija zostaje zajęta przez Prussaków. Nakoniec kongres Wiedeński przyłączył Belgiją

do Holandij i utworzył państwo z tytułem królestwa Niderlandzkiego którego królem jest Frideryk Wilhelm.

We Włoszech Pius XVII. na próżno stawiał opór Józefowi II. Cesarzowi który znosił zakony, a przez obroty wojsk Francuzkich oddalony od swych państw umarł w Walencij w Delfinacie 1799 roku. Pius XVII. wybrany na stolicę przez Konsylium Weneckie Koronował na Cesarza Napoleona w Paryżu a na króla Rzymskiego w Mediolanie obrany Wicekrólem Włoskim Eugeniusz Boszarne, Anglicy i Rossyane wyładowywając w Neapolu, Napoleon wypędza ich i ogłasza Królem Neapolitańskim swego brata Józefa w r. 1806. Stany Weneckie zostają przyłączone do królestwa Włoskiego. Francuzi zajmują królestwo Etrurij, królowa chroni się do Hiszpanij, w r. 1808. Francuzi zajmują Rzym Parmę, Placencją i Toskaniją które zostają

przyłączone do Francij w r. 1809. wojsko Angielskie zostaje przez Eugeniusza pobite przy Montebello. Państwa Papieżkie przyłączone do Francij a Pius XVII. ieńcem w Fontainebleau powraca do Rzymu 1813 r. w 1814 sprzymierzeni wchodzą do Paryża. Eugeniusz chroni się do Bawarij. Miurat wypędzony przez Austriaków po ucieczce Napoleona z Elby, usiłuje powrócić do Neapolu ale złapany zostaje rozstrzelany, a prawy król obejmuje tron Neapolitański. —

W Turciji Abdul-Hamet rządził, zawarł on traktat z Rossiją w Kujczuk Kajnardzj r. 1774. przez który uznał niepodległość Tatarów Krymskich i Kubaskich, następcą jego był Selim III. który zawarł z Rossiją traktat r. 1798, a drugi z Franciją po jej wyprawie do Egiptu złożony został z tronu przez Jan-

czarów r. 1807. Mustafa IV. zepchnięty z tronu przez swego brata Machmuda II.

Odstąpienia Stanom Zjednoczonym Ameryki północnej Luizjany przez Francuzów, Floryd przez Hiszpanów, postawiły tę rzecz pospolitą wstanie iż może bydz rywalką na morzu Anglij.

Na początku téj epoki wybuchła we Francij straszliwa Rewolucija, rozpoczęła się ona w Paryżu 14 Lipca 1789 przez zniszczenie Bastylj. Ludwik XVI. najlepszy najciotliwszy z królów utracił głowę pod Gilotyną 21 Stycznia 1793. Francija ogłosiła się Rzeczą-pospolitą, rozmaite stronnictwa jedne przeciwko drugim powstawały, wszędzie krew płynęła wewnątrz kraju gdy zewnątrz wojska jęj zwyciężały a Dumuierz pobił Austryaków 6. Listopada 1792. przy Jemap. Jurdan wygrał sławną bitwę na Austryakach pod Flerus.

Lecz na morzu mniej Francija była szczęśliwa flotty jęj przez Anglików zostały rozbite. Bonaparta 22 Kwietnia 1796 wchodzi do Włoch bije Austryaków, zajmuje Medyolan, Mantuę i Kremonę a po wielu utarczkach Generał Wurmser poddaje Mantuę Francuzi przechodzą Ren zajmują Dusseldorf i zawierają traktat z Austrią w Campo Formio w Kwietniu 1797. W r. 1798 Bonaparte płynie z wyprawą do Egiptu zajmuje Malteę lecz tę wkrótce Anglicy odbierają, po krwawych bitwach w Egipcie wraca do Francij rząd się odmienia, Bonaparte zostaje Konsulem znowu zapala się wojna we Włoszech Francuzi zwyciężają pod Marenego Montebello Konsul wchodzi w tryumfie do Medyolanu ustanawia Administracją dla Piemontu i Lombardij, wraca do Paryża gdzie wszystkich zaślepia powodzenie jego w ukończeniu

tak chlubnej kampanij w 60 dniach, w r. 1800 Austriacy pobici przez Generałów Moreau, Lecourbe i Decan żądają zawieszenia broni które otrzymują dopiero wtenczas gdy odstępują związku z Anglią, traktat podpisany w Lunewilu 9 Lutego 1801 zapewnia Francij posiadanie Belgij i krajów po lewej stronie Renu położonych, stwierdza Rzeczpospolitą Cyzalską i zapewnia pomiędzy innemi Francij Hrabstwa Awignon i Nicei, Xięstwa Sabaudzkie i Monako, Francija wtenczas za granice miała Skaldę, Ren: góry Jura, Alpy i Pireneje, po traktacie Lunewilskim nastąpiły inne z królami Neapolitańskim, Szwedzkim i Portugalskim, z Cesarzem Rossij z Portą Otomańską i Dejem Algeru.

Bonaparte powziął ogromny zamiysł utworzenia systematu Kontynentalnego co było powodem ciągłych i długich wojen Anglij z franciją.

Szanowny Papież Pius VI. wypędzony z swojej stolicy umarł w Walencaj. Grzegorz Chiaromonti po nim nastąpił. Europa nieco wytknęła podługich wojnach korzystając ztego Bonaparte umyślił podbić wyspę Saint-Domingo dla Francij.

W rok Bonaparte umyślił wylądować w Anglij już czyniono do tego przygotowania w Brest, Kale ale pamiętna bitwa pod Trafalgar w której Nelson zwyciężywszy zginął dnia 21. Października 1805 zniszczyła zupełnie Marynarke Francuzką.

Nakoniec Bonaparte koronował się na Cesarza 2 Grudnia 1804.

Anglija znowu zawiązała nową Koaliciją przeciw Napoleonowi, ale on zawsze tylko z jednego do drugiego postępował zwycięstwa zniesłychaną raptownością wszedł do Wiednia, wygrał

sławną bitwę pod Austerlic, a Cesarz Austrijski podpisał traktat w Presburgu 26 Grudnia 1806. mocą którego uznał Napoleona Cesarzem Francuzkim i królem Włoskim.

Napoleon zawiera Akt Legi Reńskiej. W wojnie z Prussami wygrywa bitwę pod Jena, wchodzi do Berlina i w ipetnastu dniach zdobywa całe Prussy. Lefevre bierze Gdańsk. Napoleon wzdycha do ogłoszenia siebie głową kościoła, Francuzi zajmują Rzym, Papież więty i pod strażą przewieziony do Fontainebleau. Pomimo pokoju w jakim Francja zostawała z Hiszpaniją, Napoleon rozkazuje rezerwie wojsk swoich stojącej u stop Pirenejów wkroczyć w jej granice i zająć fortece pod pozorem przywrócenia porozumienia pomiędzy królem i jego synami pod tymże pozorem zwabia wszystkich do Bajony i zatrzymuje w niewolę, zabiera Hiszpani-

ją mimo mocnego oporu przywołuje z Neapolu swego brata Józefa i oddaje mu koronę Hiszpańską, a Neapol Muratowi swemu Szwagrowi.

Napoleon na nowo rozpoczyna wojnę z Austriją i nowe tryumfy odnosi wreszcie, zawiera pokój którego pierwszym warunkiem jest ręka Marij Ludwiki córki Cesarza Austrij którą zaślubił Napoleon 19 Marca 1809. Ludwik Bonaparte niechcąc być niewolnikiem okrytem czczem tytułem składa koronę, a Holandija zostaje przyłączoną do Francji 1810 roku.

W roku 1812 rozpoczyna wojnę z Rosją w 500,000 żołnierzy wchodzi w jej granice 6 Września 1812 wygrywa sławną bitwę pod Borodynem wchodzi do Moskwy którą spalono. Rejterada jego z Rossij była najokropniejszą, przegrywa bitwę pod Lipskiem, w której ginie przebywając Elster nie odżałowa-

něj pamięci Józef Xiążę Poniatowski
 Naczelny Wódz Polaków. Sprzymie-
 rzeni przechodzą Ren i 31 Marca 1814
 wchodzą do Paryża, 2 Kwietnia 1814
 Senat uznaje przywłasciciela który zwa-
 lił na franciją tyle nieszczęść niegod-
 nym tronu. 11 Kwietnia Napoleon pod-
 pisuje w Fontenbleau Abdykaciją i udaje
 się na wyspę Elbę. Sprzymierzeni po-
 wołują na tron Francuzki Ludwika
 XVIII. W roku 1815 Napoleon opu-
 szcza Elbę przybywa do Francij, fami-
 lija Królewska chroni się do Gandawy.
 Nowy zaciąg do wojska we Francij prze-
 grana bitwa pod Waterloo, kładzie ko-
 niec nowym zaburzeniom, Bonaparte
 powierza się Anglikom w Rochefort 15
 Lipca 1815 ci go odwożą na wyspę S.
 Heleny gdzie umiera w roku 1821.

Skrytka w domu
H

XIX
455

